

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАЦІВНИКА

Навчальний посібник

За загальною редакцією
д-ра пед. наук, проф. А.А. Марушкевич

УДК 378.091.12:005.336.5(075.8)

П84

Автори:

А. А. Марушкевич (передмова, тема 1); Н. М. Кузьменко (тема 4);
О. В. Плахотнік (тема 3); Є. С. Спіцин (тема 2);
М. В. Жиленко (семінарсько-практичні заняття)

Рецензенти:

акад. НАПН України, д-р пед. наук, проф. М. Б. Євтух,
д-р психол. наук, проф. І. В. Данилюк

*Рекомендовано до друку вченою радою факультету психології
(протокол № 11 від 23 червня 2017 року)*

*Ухвалено науково-методичною радою
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 3-17/18 від 19 березня 2018 року)*

П84 Професійно-педагогічна компетентність науково-педагогічного працівника : навч. посіб. / А. А. Марушкевич, Н. М. Кузьменко, О. В. Плахотнік, Є. С. Спіцин, М. В. Жиленко / за заг. ред. А. А. Марушкевич. – К. : ВПЦ "Київський університет". 2018. – 201 с.

ISBN

У навчальному посібнику розкрито вимоги до особистісних і професійних якостей викладачів ЗВО, названі їх основні посади, види професійної діяльності, права, обов'язки і соціальні гарантії. Висвітлені нормативно-правові засади професійно-педагогічної підготовки науково-педагогічного працівника, особливості планування його професійно-педагогічної діяльності. Розглянуто можливості професійно-педагогічної підготовки науково-педагогічного працівника до навчання і виховання студентської молоді, навчально-методичної діяльності та науково-дослідницької роботи. Розтлумачено основні поняття та проаналізовано структуру професійно-педагогічної майстерності і зміст професійної етики науково-педагогічного працівника. Представлено розроблені практичні заняття.

Підготовлений авторами навчальний посібник знадобиться науково-педагогічним працівникам, аспірантам та всім тим, хто прагне працювати у ролі викладача ЗВО.

УДК 378.091.12:005.336.5(075.8)

ISBN 978-966-

© Марушкевич А. А., Кузьменко Н. М., Плахотнік О. В.,
Спіцин Є. С., Жиленко М. В., 2018

© Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ВПЦ "Київський університет", 2018

ПЕРЕДМОВА

Кінець XX – поч. XXI століть характеризується численними зрушеннями у сфері вищої освіти України. Процеси, які відбуваються у ній, свідчать про зміну функцій вищої школи під впливом соціально-економічного та культурного життя в державі.

У зв'язку з цим виокремилась проблема професійно-педагогічної компетентності науково-педагогічного працівника. Вона дискутується у наукових колах через назрілу необхідність підвищення якості знань майбутніх докторів філософії, які прагнуть присвятити своє життя викладацькій діяльності. Їм необхідно усвідомлювати вимоги до особистісних і професійних якостей викладача, знати нормативно-правові засади його діяльності, відчувати відмінності між професійно-педагогічною майстерністю і творчістю, володіти сучасними інноваційними освітніми технологіями тощо.

Майбутні викладачі мають розуміти значення у подальшій життєдіяльності самоосвіти і самовиховання, здатності моделювати різні види професійної діяльності, забезпечувати керівництво самостійною роботою здобувачів вищої освіти, співпрацювати з органами студентського самоврядування, керувати проведенням наукових досліджень студентів, дотримуватись професійно-педагогічної етики, запобігати конфліктам і долати їх.

Готуючи до видання навчальний посібник "Професійно-педагогічна компетентність науково-педагогічного працівника" автори прагнули допомогти в теоретичній і практичній підготовці до професійно-педагогічної діяльності майбутнім докторам філософії, сприяти накопиченню ними необхідних знань і виробленню відповідно до них практичних умінь та навичок. Ними розглянуто можливості професійно-педагогічної підготовки науково-педагогічного працівника до навчання і виховання студентської молоді, навчально-методичної діяльності та науково-дослідницької роботи, розтлумачено основні поняття та проана-

лізовано структуру професійно-педагогічної майстерності, зміст професійної етики науково-педагогічного працівника.

Сподіваємось, що підготовлений авторами А. А. Марушкевич, Н. М. Кузьменко, О. В. Плахотнік, Є. С. Спіциним, М. В. Жиленком навчальний посібник "Професійно-педагогічна компетентність науково-педагогічного працівника" знадобиться педагогам, аспірантам та всім тим, хто прагне працювати у ролі викладача.

ТЕМА 1

Професійно-педагогічна діяльність науково-педагогічного працівника

(Матеріали до лекцій 1-2)

1.1. Науково-педагогічний працівник: особистісні і професійні якості.

1.2. Основні посади науково-педагогічних та педагогічних працівників ЗВО.

1.3. Види професійної діяльності науково-педагогічних працівників.

1.4. Права, обов'язки і соціальні гарантії науково-педагогічного працівника.

1.1. Науково-педагогічний працівник: особистісні і професійні якості

Сучасний період розвитку українського суспільства, стрімкі перетворення у його житті вимагають постійних змін у системі вищої освіти, що спонукає керівництво ЗВО до оптимізації процесу навчання в них і впровадження ефективних методів викладання навчальних дисциплін. Не проста ситуація з наданням високої якості знань майбутнім фахівцям освітньої, культурної, мистецької, високотехнологічної та інших сфер спонукає учених, науково-педагогічних працівників до відкритих діалогів щодо вирішення нагальних проблем. У цьому процесі неможливо залишити поза увагою той факт, що молодь ХХІ століття має у своїй ціннісно-мотиваційній сфері суттєві зрушення, викликані трансформаціями духовного та економічного порядку: погіршенням економічного і соціального стану в державі і збільшен-

ням ризиків її нереалізованих можливостей, індивідуальних досягнень. Прогресуючі в суспільстві соціальна напруга, невдоволення, матеріальна скрута змінюють характер ціннісних орієнтацій молодих людей. Це формує потребу в певних зразках поведінки, досвіді професійного зростання, якості передачі знань, вироблення умінь і формуванні навичок тощо.

У галузі освіти особливо помітні суспільні трансформації, за яких найчастіше спостерігається "зіткнення" старого з новим, того, що превалює на сучасному етапі розвитку суспільства і було переконливим у недалекому минулому [8]. Набула особливого значення потреба у професійно-мобільних людях, здатних приймати виважені рішення й відповідати за їх утілення в науку, культуру, виробництво і, загалом, власну життєдіяльність, спроможних успішно знаходити виходи з найскладніших ситуацій та реалізовувати себе у швидкозмінних соціально-економічних умовах, вдало вибудовуючи професійну кар'єру.

В останні десятиліття в Україні здійснено низку кроків щодо розвитку освітньої галузі, сприяння професійній орієнтації молоді та її професійному навчанню. Про це свідчать такі програмні документи: "Про Національну доктрину розвитку освіти" (квітень 2002 р.), "Програма розвитку дистанційного навчання на 2004–2006 роки" (вересень 2003 р.), "Про заходи щодо вдосконалення системи вищої освіти України" (лютий 2004 р.), "Комплексна програма забезпечення загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладів сучасними технічними засобами навчання з природничо-математичних і технологічних дисциплін" (липень 2004 р.), "Державна програма розвитку вищої освіти на 2005–2007 роки" (вересень 2004 р.), "Про забезпечення подальшого розвитку вищої освіти в Україні" (вересень 2008 р.), "Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні" (вересень 2010 р.), Національна стратегія розвитку освіти України на 2012–2021 роки та ін. У них обґрунтовано основні завдання державної політики в сфері освіти, професійної підготовки та перепідготовки молоді. Значне місце в документах відведене якості підготовки студентів у ЗВО України, яка залежить від розвитку їх ініціативності, впровадження в освітній процес інноваційних складових, орієнтації на

побудову майбутньої кар'єри, вияву педагогами професійної майстерності. Крім цього, підготовка фахівців з вищою освітою передбачає як навчання, так і виховання [10]. Виховання студентської молоді впливає на формування протягом навчання "морально-психологічної готовності самовіддано працювати за обраним фахом" [14, с. 9].

Виконання завдань із проблем навчання та виховання молоді у ЗВО покладено на науково-педагогічних працівників. Науково-педагогічні працівники – це особи, які за основним місцем роботи у закладах вищої освіти провадять навчальну, методичну, наукову (науково-технічну, мистецьку) та організаційну діяльність [4]. Навчальна діяльність полягає в організації процесу передачі знань студентам, формуванні на їх основі умінь і навичок, стимулюванні навчальної діяльності. Наукова – передбачає не тільки ґрунтовне знання викладачем свого предмета, а й самостійне дослідження певних проблем, що становлять навчальний інтерес викладача: участь у наукових конференціях, публікацію наукових праць, збагачення наукових курсів новими теоретичними висновками й положеннями. Методична – включає постійний пошук ефективних методів, прийомів, засобів навчання, вдосконалення їх; розробку навчальних програм, навчальних матеріалів; участь у науково-методичній роботі кафедри, факультету, університету. Організаторська – базується на створенні та організації викладачем занять різного виду, забезпеченні ним сприятливого соціально-педагогічного клімату під час їх проведення, забезпеченні індивідуальної та групової роботи, здійсненні комплексу діагностики навчальних досягнень студентів. Крім названих видів діяльності науково-педагогічного працівника важливе значення має виховна робота з молоддю, яка покликана формувати у неї ціннісні ставлення (до держави, суспільства, до інших людей, до самих себе, до праці, до природи, до мистецтва); забезпечувати професійну спрямованість, сприяти особистісному зростанню майбутніх фахівців, пропагувати здобутки науки серед громадськості [9]. В усіх різновидах навчальної та наукової роботи науково-педагогічного працівника (читання лекцій, проведення семінарського чи практичного заняття, консультації, екзамену, написання навчального посібника, проведення

психолого-педагогічного дослідження і т.п.) зазначені види діяльності виявляються в єдності.

Зважаючи на це науково-педагогічних працівників умовно поділяють на чотири групи: викладачі, в яких переважає педагогічна спрямованість (домінують навчальна, виховна та організаційська функції); викладачі, в яких явно виражена наукова спрямованість на шкоду педагогічній; викладачі, які оптимально поєднують педагогічну діяльність з науково-дослідною та науково-методичною; викладачі, випадкові у вищій школі [9].

Як бачимо, кожна з названих груп вказує на *професійні якості фахівців*. Для того, щоб здійснити трактування цього поняття, звернемо увагу на зміст терміна "професія" та поняття "якості особистості". "Професія" у перекладі з латинської мови (*professio*) означає "стійкий та відносно широкий вид трудової діяльності (занять) людини, визначений розподілом праці та її функціональним змістом" [5, с. 742]; "якості особистості" тлумачаться як "змістовні ознаки особистості як форми існування психіки людини, яка є цілісністю, здатною до саморозвитку, самовизначення, свідомої предметної діяльності і саморегуляції та наділеною власним унікальним і неповторним внутрішнім світом" [5, с. 1019]. Звідси можна прийти до висновку, що професійні якості – це змістовні ознаки особистості, яка є цілісністю, здатною до саморозвитку, самовизначення, свідомої предметної діяльності і саморегуляції, а також здійснення виду трудової діяльності, визначеного розподілом праці та його функціональним змістом.

Особистісні якості науково-педагогічного працівника є значущими передумовами забезпечення плідних взаємостосунків між ним та студентами. До них належать людяність, доброта, терпеливість, порядність, чесність, відповідальність, справедливість, обов'язковість, об'єктивність, щедрість, повага до людей, висока моральність, оптимізм, емоційна урівноваженість, потреба в спілкуванні, інтерес до життя вихованців, доброзичливість, самокритичність, дружелюбність, стриманість, гідність, патріотизм, релігійність, принциповість. Чуйність, емоційна культура та ряд інших [3, с. 118].

Найбільш чітко особистісні і професійні якості науково-педагогічного працівника проявляються під час проведення лек-

цій. Лекція (від лат. *lectio* – читання) – основна форма проведення навчальних занять у закладі вищої освіти, призначена для засвоєння теоретичного матеріалу. Вона є провідним видом навчальних занять ще й тому, що тісно пов'язана з іншими видами (семінари, практичні, лабораторні заняття тощо), обумовлює їх зміст, вимоги до обсягу і рівня знань тощо. Головне у навчанні у вищій школі – не запам'ятовування певного обсягу знань, а їх глибоке усвідомлення. Провідна роль на лекції належить науково-педагогічному працівнику, який має у її процесі вирішувати низку завдань: здійснювати викладання змісту дисципліни з оптимальним результатом; сприяти розвитку у студентів самостійності у навчальній діяльності та підвищенню у них інтересу до предмета; використовувати свій науковий потенціал та досвід практичної діяльності; спрямовувати зміст дисципліни для професійного орієнтування студентів; поєднувати навчальну роботу з науковими дослідженнями молоді [9].

Професійні якості викладача проявляються у його діяльності, яка передбачає поєднання викладацької роботи з науково-дослідною та науково-методичною. Професіоналізм включає ґрунтовне володіння дисципліною, яку викладає науково-педагогічний працівник, якісне дослідження конкретної наукової проблеми, створення нових курсів і збагачення їх змісту новоотриманою інформацією, оприлюднення результатів наукових пошуків на наукових семінарах і конференціях, у статтях, монографіях та різномірних розробках.

Особистісні та професійні якості науково-педагогічного працівника свідчать про його життєві цінності: любов до людей, благородство у ставленні до них, здатність перейматись їх переживаннями і проявляти співчуття; прагнення знань, їх систематичне поповнення для подальшого професійного зростання; бажання творити і розвивати свої потенційні можливості, забезпечувати саморозвиток. Зазначаємо, що окремі вчені ототожнюють поняття "професійно важливі якості", "вміння", "здібність (здатність)", "властивість", "риса". Вчені вказують на те, що вміння – це функціональна, набута психофізіологічна система внутрішніх умов, за наявності яких людина може виконувати на необхідному рівні ту чи іншу діяльність. Вони розмежовують

поняття "вміння" і "вмілість", оскільки "вмілість" – це властивість людини, яка володіє вмінням [6, с. 137]. Науково-педагогічний працівник у професійній діяльності має бути обізнаним з компетенціями, проявляти компетентність, застосовувати компетентнісний підхід.

На сьогодні в узагальнене розуміння змісту поняття "компетентнісний підхід" включаємо володіння викладачем необхідними компетенціями, компетентностями, які стосуються усіх видів діяльності викладача.

Вітчизняні вчені викладають у зміст вказаних понять своє бачення. І.Д. Бех включає у розуміння поняття "компетентність" навчальні здібності, знання, вміння (успішно навчатися) та навички (комунікативні, соціальні), моральні цінності (громадянська відповідальність чи відповідальність за навколишнє середовище), ставлення (групова солідарність) [1].

В.І. Луговий визначає компетентність як характеристику особи, яка розкладається на диференціальні компетентності, наприклад: інструментальні, міжособистісні, системні. Він акцентує увагу на тому, що поняття "здатність" є ключовим для розуміння сутності компетентностей [7]. Компетентнісний підхід на його думку – це подача освітніх цілей у вигляді результатів, сформульованих у термінах компетентностей [7].

У педагогічній науці поняття "професійна компетентність" розглядається як сукупність знань і вмінь, особистісних якостей та характеристик, обсяг навичок виконання завдань, єдність теоретичної і практичної готовності до праці тощо. Вона включає такі складові: мотиваційну (ставлення фахівця до професійної діяльності з точки зору цілеспрямованості), когнітивну (теоретичні та технологічні знання), діяльнісну (загальнотеоретичні та фахові (спеціальні) знання), ціннісну (комплекс ідеалів, переконань, поглядів і прагнень), емоційну (власний емоційно-психологічний стан).

У науковому аналізі Л.В. Буркової професійна компетентність викладача включає досвід, теоретичні знання, практичні вміння і особистісні якості, які обумовлюють готовність до своїх функцій. Вона складається з низки різноманітних елементів, серед яких основними є: спеціальна і професійна компетентність

у сфері дисципліни, яка викладається; методична компетентність у сфері способів формування знань, умінь та навичок; соціально-психологічна компетентність у сфері процесів спілкування; диференційно-психологічна компетентність у сфері мотивів, здібностей, спрямованості; ауто психологічна компетентність у сфері переваг та недоліків життєдіяльності [2].

Поняття "педагогічна компетентність" викладача вищої школи розглядається як результат професійної освіти, що характеризується високим рівнем педагогічної свідомості, готовності до педагогічної діяльності, здатності до самовдосконалення та творчої самореалізації. На думку Л. Хоружої, компетенція відображає функціональні можливості фахівця і походить від латинського слова "competentia" – пристосованість до справи: коло повноважень, питань, що доручаються певній особі. Поняття "компетентність" за своїм змістом більш широке за компетенцію і близьке за змістом до категорії "професіоналізм" [15].

Отже, вказані нами особистісні та професійні якості науково-педагогічного працівника забезпечують успішність у здійсненні ним певного виду діяльності, допомагають розумінню вчинків студентів, сприяють усвідомленню їх суттєвих індивідуальних даних, стимулюють до саморозвитку, самовдосконалення.

1.2. Основні посади науково-педагогічних та педагогічних працівників ЗВО

Утвердження суверенної України як самостійної держави в світовому співтоваристві зумовило кардинальні перетворення в її освітній сфері. Значущою стала реалізація прогресивних ідей учених щодо організації і забезпечення освітнього процесу у закладах вищої освіти, поширення якісних знань та вагомій ролі науково-педагогічних і педагогічних працівників у вирішенні висунутих завдань.

Викладачі вищої школи належать до основних соціально-професійних груп, на які суспільство поклало надзвичайно важливі завдання: збереження і примноження культурних надбань суспільства, соціалізацію особистості на важливому етапі її фо-

рмування, пов'язаному з професійною підготовкою. Для успішного виконання своїх функцій викладач має бути організатором, аналітиком, психологом, оратором, високо компетентним фахівцем у своїй галузі, ерудитом в інших галузях знань. Це потребує від нього застосування найсучасніших технологій, методів, засобів навчання для якісного надання студентам необхідної інформації, забезпечення умінь та навиків майбутньої професійної діяльності. Робота науково-педагогічного працівника нерозривно пов'язана із володінням ним інноваційними технологіями навчання і здатністю за їх допомогою забезпечувати поповнення знань молоді. Його компетентність проявляється у бездоганному виконанні своїх обов'язків, достатнім володінням знаннями з читаної дисципліни, досвіді роботи в освітній сфері.

Для науково-педагогічного працівника важливими є: здатність до самоорганізації, здійснення аналізу педагогічних ситуацій на випередження, вміння контролювати рівень власного професійного розвитку, забезпечувати наставництво.

У Законі України "Про вищу освіту" вказано, що *науково-педагогічні працівники* – це особи, які за основним місцем роботи у закладах вищої освіти провадять навчальну, методичну, наукову (науково-технічну, мистецьку) та організаційну діяльність [4].

Педагогічні ж працівники за основним місцем роботи у закладах вищої освіти провадять навчальну, методичну та організаційну діяльність [4].

Наукові працівники за основним місцем роботи та відповідно до трудового договору (контракту) професійно здійснюють наукову, науково-технічну або науково-організаційну діяльність та мають відповідну кваліфікацію, незалежно від наявності наукового ступеня або вченого звання [3].

Як бачимо, наукова діяльність у ЗВО проводиться науково-педагогічними та науковими працівниками, а навчальна, методична, організаційна – забезпечується науково-педагогічними та педагогічними працівниками. Важливим є те, що посади педагогічних і науково-педагогічних працівників можуть обіймати особи з повною вищою освітою, які пройшли спеціальну педагогічну підготовку.

Згідно з Законом України "Про вищу освіту" (2014) основними посадами науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти є:

- 1) керівник (ректор, президент, начальник, директор);
- 2) заступник керівника (проректор, віце-президент, заступник начальника, заступник директора, заступник завідувача), діяльність якого безпосередньо пов'язана з освітнім або науковим процесом;
- 3) директор (начальник) інституту, його заступники, діяльність яких безпосередньо пов'язана з освітнім або науковим процесом;
- 4) декан (начальник) факультету, його заступники, діяльність яких безпосередньо пов'язана з освітнім або науковим процесом;
- 5) директор бібліотеки;
- 6) завідувач (начальник) кафедри;
- 7) професор;
- 8) доцент;
- 9) старший викладач, викладач, асистент, викладач-стажист;
- 10) науковий працівник бібліотеки;
- 11) завідувач аспірантури, докторантури [4].

Їх професійна компетентність полягає в особистісних можливостях, які базуються на здатності організовувати і якісно забезпечувати освітній процес, володіти теорією навчання та практикою втілення її під час аудиторної та іншої роботи з молоддю. У професійній компетентності кожного посадовця вбачаємо не лише його знання, а й професійні вміння, навички, професійні позиції, установки, індивідуальні особливості тощо. Всі вони характеризують фахівця як особистість з індивідуальним стилем роботи, можливостями, котрі дотичні до вікових особливостей молоді та її здатності до засвоєння навчального матеріалу, творчому застосуванні сформованих на методологічному, теоретичному, методичному, технологічному рівнях знань.

Основними посадами педагогічних працівників закладів вищої освіти є:

- 1) викладач;
- 2) методист [4].

Професійна компетентність педагогічного працівника не може бути достатньою без розуміння досягнень сучасної науки, тому його наукова зацікавленість допомагає формуванню теоретичних знань, розширенню світоглядних уявлень.

Посади науково-педагогічних працівників можуть обіймати особи, які мають науковий ступінь або вчене звання, а також особи, які мають ступінь магістра. Статутом закладу вищої освіти можуть встановлюватися відповідно до законодавства додаткові вимоги до осіб, які можуть обіймати посади науково-педагогічних працівників.

Враховуючи те, що вища освіта в Україні є основою інтелектуального, культурного, духовного, соціального та економічного розвитку суспільства, їй потрібно здобувати в процесі послідовного, системного, цілеспрямованого засвоєння знань. У цьому сенсі важливо, щоб науково-педагогічні та педагогічні працівники спільними зусиллями досягали високого рівня забезпечення студентів значним обсягом теоретичних знань, які вивіряються шляхом їх застосування на практиці, якісного засвоєння ними під час навчання підходів до реалізації у професійній діяльності засобів сучасного інформаційного і телекомунікаційного забезпечення, розвитку дослідницьких умінь, обізнаності з нормативно-правовою базою тощо. На підвищення якості вищої освіти впливають новаторські способи та прийоми дій науково-педагогічних працівників, виконання студентами спільно з ними наукових досліджень, долаття перешкод у пізнанні зарубіжного досвіду, набуття молоддю знань відповідно до потреб суспільства, особистості студента та майбутнього роботодавця.

1.3. Види професійної діяльності науково-педагогічних працівників

Реформування вищої освіти в Україні є одним із непростих завдань сучасності, спрямованих на поповнення знань студентів, формування у них професійних умінь та навичок. З огляду на це освіта потребує подальшого удосконалення та адаптації до загальноєвропейських і світових стандартів, що сприятиме профе-

сійному становленню майбутніх фахівців, забезпечення підготовки яких у ЗВО належить здійснювати здебільшого науково-педагогічним працівникам, які відповідно до Статті 53 Закону України "Про вищу освіту" за основним місцем роботи у закладах вищої освіти провадять навчальну, методичну, наукову (науково-технічну, мистецьку) та організаційну діяльність [4]. Кожен із зазначених видів професійної діяльності включає певний обсяг роботи, необхідний для досягнення результатів у навчанні і вихованні молоді.

Навчальна діяльність науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти полягає у проведенні навчальних занять (лекцій, лабораторних, практичних, семінарських, індивідуальних занять, консультацій з навчальних дисциплін); прийманні заліків та іспитів; керівництві самостійною роботою студента (розрахункові, графічні, курсові і дипломні роботи (проекти)); керівництві навчальною і виробничою та переддипломною практикою студентів; керівництві навчальною практикою з дисципліни; рецензуванні дипломних робіт (проектів); консультуванні студентів, магістрантів, аспірантів; участі в атестації студентів тощо [11].

Методична робота включає розробку навчальних планів, навчальних та робочих програм навчальних дисциплін, інтерактивних методів навчання (майстер-класів, ділових і рольових ігор, ситуаційних комп'ютерних вправ), наочних навчальних посібників (схем, діаграм, стендів, слайдів), підручників і навчальних посібників, методичних матеріалів до семінарських, практичних, лабораторних робіт, курсового і дипломного проектування, практики і самостійної роботи студентів, тестових завдань для контролю залишкових знань, завдань для проведення тестового, модульного, підсумкового контролю, аудиторного тестування; написання і підготовку до видання конспектів лекцій; складання екзаменаційних білетів; підготовку навчальних видань, комп'ютерного програмного забезпечення навчальних дисциплін та практикумів; відвідування занять науково-педагогічних працівників; участь у підготовці ліцензійних та акредитаційних справ, впровадження передового досвіду організації освітнього процесу, тьюторську роботу зі студентами тощо, роботу в методичних радах і комісіях університету та факультету[11].

Наукова праця науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти орієнтована на керівництво науковою роботою студентів, магістрантів, аспірантів із підготовкою наукової статті, заявки на видачу охоронних документів, роботи на конкурс, доповіді на конференцію, підготовку студентів до різномірних олімпіад, а також підготовку і написання дисертацій (докторських, кандидатських), авторефератів, монографій, словників, довідників, наукових статей, наукових проєктів, їх експертизу, рецензування; підготовку до перевидання монографій, підручників, навчальних посібників, словників, довідників; підготовку заявки на винахід, науково-технічного звіту, відповідно до затверджених наукових тематик; участь у міжнародних та вітчизняних симпозиумах, конференціях, семінарах і т.п. та публікацію тез доповідей [11].

Організаційна діяльність передбачає роботу з видання наукових і науково-методичних збірників; роботу в комісіях, радах, робочих групах Міністерства освіти і науки, інших міністерств, експертних комісіях ДАК; вчених радах університету, факультету, спеціалізованих учених радах із захисту дисертацій, науково-методичних і науково-технічних радах та комісіях, участь в організації та проведенні міжнародних і всеукраїнських наукових конференцій, симпозиумів, семінарів, нарад, всеукраїнських і міжнародних студентських олімпіад, конкурсів та турнірів на базі університету, в профорієнтаційній роботі та довузівській підготовці молоді, в організації та проведенні позанавчальних культурно-оздоровчих заходів, у роботі приймальних комісій, у роботі та проведенні олімпіад; виконання обов'язків заступника декана факультету на громадських засадах, куратора академічної групи, керівника гуртка за інтересами; участь у профорієнтаційній роботі та довузівській підготовці молоді, підготовці та проведенні студентських і учнівських олімпіад [11].

Виховна робота передбачає виконання обов'язків куратора групи студентів; керівника студентського клубу, гуртка, спортивної секції; заступника декана з виховної роботи на громадських засадах; керівника виборчого органу самоврядування студентів; інші види робіт [12].

У Статті 56 *Робочий час науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників* Закону України "Про вищу освіту" наголошено, що види навчальної роботи педагогічних та науко-

во-педагогічних працівників відповідно до їх посад встановлюються закладом вищої освіти за погодженням з виборними органами первинних організацій профспілки (профспілковим представником) [4].

Науково-педагогічні працівники закладів вищої освіти своєю професійною діяльністю мають сприяти підвищенню якості освіти, її модернізації та інтеграції у світовий освітній простір. Л.В. Буркова вказує на той факт, що, проаналізувавши досвід підготовки фахівців до професійної діяльності у закладах вищої освіти Європи та США, сучасні дослідники дійшли висновку: одним із продуктивних підходів до модернізації освіти, спрямованих на підвищення її якості, є компетентнісний, згідно з яким у педагогіці вищої школи виділяють п'ять основних компонентів професійної педагогічної діяльності викладача вищої школи: когнітивно-психологічний, соціальний, полікультурний, аутопсихологічний, персональний. Когнітивно-психологічний компонент складається з професійних знань, вмінь та навичок. Окрім того, сучасний викладач має володіти широким спектром педагогічних технологій та педагогічним менеджментом.

Необхідним компонентом професійної компетентності є соціальний компонент. Бути соціально компетентним викладачем – це усвідомлювати значущість педагогічної діяльності, розуміти суть соціальних проблем, які існують у суспільстві й у світі.

Наступний компонент – полікультурний. Сучасний викладач повинен одночасно усвідомлювати себе носієм національних цінностей і мати новий погляд на світ, його проблеми, можливі шляхи їх вирішення. Аутопсихологічний компонент проявляється в готовності та здатності викладача до психологічної роботи щодо зміни властивостей особистості студентів, їхньої поведінки, діяльності й відносин у напрямі прогресивного розвитку особистості. В аутопсихологічному компоненті акцентуються властивості, що дозволяють спрямувати активність людини на самопізнання, адекватну самооцінку, самоконтроль та самокорекцію. Іншим компонентом професійної компетентності є персональний компонент, який пов'язаний з професійно значущими якостями педагога [2].

Забезпечення науково-педагогічними працівниками різних видів своєї професійної діяльності неможливе без врахування

суттєвих змін в основі існування нашого суспільства, коли звичайне й зрозуміле стає неактуальним, а темп життя не допускає повільності та довгого обдумування. Сучасні науковці доводять про необхідність переорієнтуватися з формування людини–виконавця на "smart-людину", відмінними якими є професіоналізм, свобода в діях у поєднанні з відповідальністю за прийняті рішення, орієнтація на роботу в команді, усвідомлення потреби в постійному професійному зростанні [15]. Одним із пріоритетних у сучасних науково-педагогічних дослідженнях є питання формування та становлення творчої, самостійної, активної особистості студента у процесі професійної підготовки. Все це вимагає від майбутнього фахівця постійної самоосвіти [16].

1.4. Права, обов'язки і соціальні гарантії науково-педагогічного працівника

Модернізація системи вищої освіти, розвиток соціально-економічної співпраці з іншими країнами призводять до актуалізації питань підвищення якості професійної діяльності науково-педагогічних працівників, впливають на проектування навчального середовища та забезпечення особистісно-орієнтованого підходу викладача до кожного студента, сприяння його індивідуальній діяльності та самостійній підготовці.

Організація професійної діяльності науково-педагогічного працівника базується на передбачених законодавством нормативно-правових засадах.

У Статті 57. *Права науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників* Закону України "Про вищу освіту" (2014) вказано, що науково-педагогічні, наукові та педагогічні працівники закладів вищої освіти всіх форм власності *мають право*:

- 1) на академічну свободу, що реалізується в інтересах особи, суспільства та людства загалом;
- 2) на академічну мобільність для провадження професійної діяльності;
- 3) на захист професійної честі та гідності;

4) брати участь в управлінні закладом вищої освіти, у тому числі обирати та бути обраним до вищого органу громадського самоврядування, вченої ради закладу вищої освіти чи його структурного підрозділу;

5) обирати методи та засоби навчання, що забезпечують високу якість навчального процесу;

6) на забезпечення створення відповідних умов праці, підвищення свого професійного рівня, організацію відпочинку та побуту, встановлених законодавством, нормативними актами закладу вищої освіти, умовами індивідуального трудового договору та колективного договору;

7) безоплатно користуватися бібліотечними, інформаційними ресурсами, послугами навчальних, наукових, спортивних, культурно-освітніх підрозділів закладу вищої освіти;

8) на захист права інтелектуальної власності;

9) на підвищення кваліфікації та стажування не рідше одного разу на п'ять років;

10) одержувати житло, у тому числі службове, в установленому законодавством порядку;

11) отримувати пільгові довгострокові кредити на будівництво (реконструкцію) і придбання житла в установленому законодавством порядку;

12) брати участь в об'єднаннях громадян;

13) на соціальне та пенсійне забезпечення в установленому законодавством порядку[4].

У названому документі зазначено, що крім вказаних прав вони мають також інші права, передбачені законодавством і статутом закладу вищої освіти.

У Законі України "Про вищу освіту" (2014) (Стаття 58) вказані *обов'язки науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників*. Серед них основними зазначені такі:

1) забезпечувати викладання на високому науково-теоретичному і методичному рівні навчальних дисциплін відповідної освітньої програми за спеціальністю, провадити наукову діяльність (для науково-педагогічних працівників);

2) підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність, наукову кваліфікацію (для науково-педагогічних працівників);

3) дотримуватися норм педагогічної етики, моралі, поважати гідність осіб, які навчаються у закладах вищої освіти, прищеплювати їм любов до України, виховувати їх у дусі українського патріотизму і поваги до Конституції України та державних символів України;

4) розвивати в осіб, які навчаються у закладах вищої освіти, самостійність, ініціативу, творчі здібності;

5) дотримуватися статуту закладу вищої освіти [4].

Соціальні гарантії науково-педагогічним, науковим, педагогічним та іншим працівникам закладів вищої освіти прописані у Статті 59 Закону України "Про вищу освіту". Вони полягають у наступному:

1) створюються належні умови для праці, підвищення кваліфікації, організації побуту, відпочинку та медичного обслуговування, у тому числі викладачам з інвалідністю;

2) виплачуються у разі втрати роботи компенсації відповідно до законодавства[4].

Відомо, що науково-педагогічним, науковим і педагогічним працівникам закладів вищої освіти встановлюються доплати за науковий ступінь доктора філософії та доктора наук у розмірах відповідно 15 та 20 відсотків посадового окладу, а також за вчене звання доцента і старшого дослідника – 25 відсотків посадового окладу, професора – 33 відсотки посадового окладу. Заклад вищої освіти може встановити більший розмір доплат за рахунок власних надходжень [4].

У Національній доктрині розвитку освіти (2002) є окремі розділи "Підготовка педагогічних і науково-педагогічних працівників" та "Соціальні гарантії учасників навчального процесу", в яких зазначено, що саме забезпечує держава для підтримки педагогічних та науково-педагогічних працівників. У цьому документі йдеться про такі соціальні гарантії як: "періодичне оновлення і взаємоузгодження змісту підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників", "забезпечення умов для педагогічної, науково-педагогічної та наукової

діяльності педагогічних і науково-педагогічних працівників, умов для навчання учнів і студентів, а також соціального захисту учасників навчально-виховного процесу" [12]. В Національній доктрині розвитку освіти (2002) акцентується увага на тому, що держава має забезпечувати прогнозування та задоволення потреб суспільства у зазначених працівниках [12].

У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013) йдеться про те, що широкого розповсюдження повинен набути порядок працевлаштування випускників закладів вищої освіти на умовах тристоронньої угоди "випускник – вищий навчальний заклад – роботодавець". Документом гарантується підтримка наукової та інноваційної діяльності, а саме проведення практико-орієнтованих психолого-педагогічних досліджень з актуальних проблем розвитку освіти, застосуванні нових концептуально-методологічних підходів до розроблення державних стандартів освіти [13].

До професіоналізму фахівців науково-педагогічної сфери суспільство завжди висувало високі вимоги. В сучасних умовах реформування вищої освіти в Україні особливо актуальним постає питання статусу викладача вищої школи, який, виконуючи ряд стратегічно важливих завдань, має бути соціально-захищеним і підтриманим державою.

Завдання для самостійної роботи

1. Проаналізувати програмні документи, які свідчать про сприяння держави у професійній орієнтації молоді та її професійному навчанні.
2. Розкрити зміст основних функцій діяльності науково-педагогічного працівника.
3. Висвітлити суть діяльності науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти відповідно до їх посад і обов'язків.
4. Розглумачити зміст основних видів діяльності науково-педагогічних працівників:
 - навчальної;
 - методичної;
 - наукової;
 - організаційної.

5. Розкрити зміст основних компонентів професійної педагогічної діяльності викладача вищої школи.
6. Проаналізувати основні обов'язки науково-педагогічних працівників.

Література до теми 1

1. Бех І. Д. Компетентнісний підхід у сучасній освіті / І. Д. Бех // Вища освіта України [Тематичний випуск "Педагогіка вищої школи : методологія, теорія технології"]. – К. : Гнозис, 2009. № 3 (додаток 1). – С. 21–24.
2. Буркова Л. Соціомічні професії: інноваційна підготовка фахівців у Вищих навчальних закладах: монографія / Л. Буркова. – К.: ТОВ "Інформаційні системи", 2010. – 278 с.
3. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи: Методичний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 316 с.
4. Закон України "Про вищу освіту" від 01.07.2014 № 1556-VII // Голос України. 6 серпня 2014.
5. Енциклопедія освіти / Академія пед. наук України, голов. ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. –1040 с.
6. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання: навчальний посібник. – К.: вища школа, 2005. – 180 с.
7. Луговий В.І. Компетентності та компетенції: поняття-термінологічний дискурс / В. І. Луговий // Вища освіта України [Тематичний випуск "Педагогіка вищої школи: методологія, теорія технології"]. – К.: Гнозис, 2009. № 3 (додаток 1). – С. 8–14.
8. Марушкевич А.А. Досвід науково-педагогічної діяльності викладачів кафедри педагогіки Київського університету: актуальні ідеї Матеріали студентської наукової конференції "Внесок учених Київського університету в розвиток освіти, підготовку педагогічних та наукових кадрів", 25-16 квітня 2014 року (180-річчю Київського університету присвячується) / За заг. ред. А.А.Марушкевич. – Ніжин: ПП Лисенко М.М. – С. 7–12.
9. Марушкевич А.А., Спіцин Є.С. Педагогіка вищої школи. Підручник. – Київ: ВПЦ "Київський університет", 2015 – 450 с.
10. Марушкевич А.А. Якість підготовки майбутніх педагогів у ВНЗ в умовах модернізації вищої освіти в Україні Вісник Запорізького національного університету: збірник наукових праць. Педагогічні науки / Головний редактор Локарева Г.В. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2014. – С. 241–249.

11. Наказ Міністерства освіти і науки України "Про затвердження норм часу для планування і обліку навчальної роботи та переліків основних видів методичної, наукової й організаційної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів": від 07 серпня 2002 р. № 450 [Електронний ресурс] // Урядовий портал. Режим доступу <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0698-02>.

12. Національна доктрина розвитку освіти <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>

13. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.

14. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи: навч. посібник / М.М. Фіцула. – К: Академвидав, 2006. – 352 с.

15. Хоружа Л. Л. Етична компетентність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика / Л. Л. Хоружа. – К., 2003. – 319 с.

16. Ясиневич С. Роль інформаційних технологій у формуванні громадянського суспільства [Електронний ресурс] / С. Ясиневич // Публічне адміністрування: теорія та практика [Електрон. зб. наук. пр. /ред. С.М.Серьогін та ін.]. Д.: ДРІДУ НАДУ, 2016. Вип.1 (15). Режим доступу: www.dridu.dh.ua.

ТЕМА 2

Професійно-педагогічна підготовка науково-педагогічного працівника

(Матеріали до лекцій 3-5)

2.1. Нормативно-правові засади професійно-педагогічної підготовки науково-педагогічного працівника.

2.2. Планування професійно-педагогічної діяльності науково-педагогічного працівника.

2.3. Професійно-педагогічна підготовка науково-педагогічного працівника до навчання і виховання студентської молоді, навчально-методичної діяльності та науково-дослідницької роботи.

2.1. Нормативно-правові засади професійно-педагогічної підготовки науково-педагогічного працівника

Законодавство України в галузі підготовки викладачів вищої школи формувалося і суттєво змінювалося протягом усіх років незалежності. В кінці XX – на початку XXI століття у зв'язку з перебудовою освітньої системи незалежної держави в Україні були видані нові Закони, які визначали розвиток освіти в Україні в XXI ст. – Закон України "Про освіту", Закон України "Про наукову і науково-технічну діяльність", Закон України "Про вищу освіту", Укази Президента України про затвердження "Національної доктрини розвитку освіти у XXI столітті", "Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки та ін., Постанови Кабінету Міністрів України, Накази Міністерства освіти і науки України тощо. Так, зокрема, Постановою Кабінету

Міністрів України від 1 березня 1999 р. № 309 затверджено Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів, яке регламентує діяльність у галузі підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів і є обов'язковим для всіх закладів вищої освіти та наукових установ України, незалежно від їх підпорядкування та форми власності. Ним, зокрема, визначено, що аспірантура і докторантура є формами підготовки науково-педагогічних та наукових кадрів вищої кваліфікації. Цим Положенням також визначено порядок вступу до аспірантури й докторантури, права та обов'язки аспірантів і докторантів, організацію навчання в аспірантурі й докторантурі та здійснення наукового керівництва й консультування, регламентовано самостійну роботу над дисертацією на здобуття наукового ступеня кандидата наук тощо. Важливим етапом у розвитку правового регулювання вітчизняної науково-освітньої сфери стало прийняття у 2002 р. Закону України "Про вищу освіту". Так, у IX розділі зазначеного закону "Підготовка наукових і науково-педагогічних працівників" встановлено основні форми підготовки наукових і науково-педагогічних працівників вищої кваліфікації (аспірантура (ад'юнктура) і докторантура). Завдання здійснення підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів та їх атестації ст. 22 зазначеного закону покладено на акредитовані заклади вищої освіти. Крім цього, законом визначено статус спеціалізованих учених рад, які є основною ланкою в системі атестації наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації. Кардинальні зміни інституційних засад вітчизняної системи підготовки й атестації наукових кадрів вищої кваліфікації розпочалися із виданням Указу Президента України від 9 грудня 2010 р. № 1085/2010. Цим указом, зокрема, ВАК України ліквідовано, а її функції покладено на Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, а саме на один з його структурних підрозділів – Департамент атестації кадрів.

Наказом МОН України № 665 від 01.06.13 року були затверджені кваліфікаційні характеристики професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників закладів освіти. Відповідно до Положення про Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, затвердженого Указом Президента

України від 8 квітня 2011 р. № 410/2011 державне регулювання системою підготовки і атестації наукових і науково-педагогічних кадрів покладено на єдиний орган – МОНмолодьспорту України. До його завдань, зокрема, віднесено: прийняття рішення про відкриття у закладах вищої освіти і закладах післядипломної освіти, в наукових установах (за винятком наукових установ Національної академії наук України) аспірантури, ад'юнктури, докторантури; формування та забезпечення функціонування системи атестації педагогічних, наукових і науково-педагогічних кадрів; забезпечення єдності вимог до рівня наукової кваліфікації здобувачів наукових ступенів та вчених звань; формування мережі спеціалізованих учених і експертних рад; затвердження рішень спеціалізованих учених рад про присудження наукових ступенів, а також скасування цих рішень у разі невиконання державних вимог при атестації наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації; присвоєння вчених звань старшого наукового співробітника, доцента, професора, видача відповідних атестатів. Наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14 вересня 2011 р. № 1059 затверджено Положення про атестаційну колегію Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, а також Положення про спеціалізовану вчену раду. Атестаційна колегія Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України є дорадчим органом МОНмолодьспорту України, що утворюється з метою виконання повноважень щодо підготовки та атестації наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації, покладених на МОНмолодьспорт України. Основним завданням атестаційної колегії є участь у: прийнятті рішень щодо діяльності аспірантури, ад'юнктури, докторантури у закладах вищої освіти, закладах післядипломної освіти, наукових установах (за винятком наукових установ Національної академії наук України); формуванні мережі спеціалізованих вчених рад; затвердженні рішень спеціалізованих вчених рад про присудження наукового ступеня доктора наук і кандидата наук; присвоєнні вчених звань старшого наукового співробітника, доцента і професора.

Крім зазначених вище, науково-педагогічні працівники мають бути ґрунтовно ознайомлені з низкою підзаконних актів Кабінету Міністрів України, Міністерства освіти і науки України:

Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2015 р. № 579, Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах, Положення про проведення практики студентів ВНЗ України / Наказ Міністерства освіти України № 93 від 08.04. 1993 р., Порядок підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук в вищих навчальних закладах (наукових установах), Положення про підвищення кваліфікації та стажування педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів, Положення про обрання та прийняття на роботу науково-педагогічних працівників (Затверджено Наказом Міністерства освіти і науки України № 774 від 24 грудня 2002 р.), Наказ Міністерства освіти і науки України № 450 від 07.08.02 (Перелік основних видів методичної, наукової та організаційної роботи науково-педагогічних працівників ВНЗ). Концепція національного виховання студентської молоді (Затверджено Рішенням Колегії МОН України № 7/2-4 від 25.06.2009 р.) тощо. Зі змістом зазначених документів можна ознайомитися у Хрестоматії з педагогіки вищої школи, укладеній В. А. Бугровим, А. А. Марушкевич, Є. С. Спіциним і виданій у 2016 році [19].

2.2. Планування професійно-педагогічної діяльності науково-педагогічного працівника

Планування діяльності викладача на навчальний рік здійснюється відповідно до Закону України "Про вищу освіту", наказу МОН "Про затвердження норм часу для планування і обліку навчальної роботи та переліків основних видів методичної, наукової й організаційної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів" (від 7 серпня 2002 р. № 450), а також відповідно до затвердженого закладом вищої освіти Положення "Про планування та облік роботи науково-педагогічних працівників", що визначає організацію планування та облік навчальної роботи, обсяги часу, що передбачаються на

її проведення, норми навчального навантаження науково-педагогічних працівників на певний рік.

Основним документом викладача щодо планування всіх видів його діяльності є індивідуальний робочий план – форма № Н-4.04, затверджена Наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 29 березня 2012 року № 384. Слід враховувати, що Наказ №384 втратив чинність від 15.04.2014 на підставі Наказу Міністерства освіти і науки України від 03.03.2014 № 209, однак форма № Н-4.04 досі застосовується ЗВО для планування діяльності викладачів. На початку навчального року (серпень) викладач заповнює свій індивідуальний план на весь навчальний рік і подає його на підпис завідувачеві кафедри. Кожний розділ плану підписується викладачем та завідувачем кафедри .

До основних розділів індивідуального плану викладача відносяться такі розділи [5]:

1. Навчальна робота.
2. Наукова робота.
3. Методична робота.
4. Організаційна робота.
5. Виховна робота.
6. Коригування індивідуального плану.
7. Висновок щодо виконання індивідуального плану.

Таблиця розділу "*Навчальна робота*" заповнюється викладачем на підставі навчальних доручень, які він отримує від завідувача кафедри. Усі види запланованої навчальної роботи відповідно до навчальних доручень визначаються у годинах за семестрами (у графах "За планом" – "пл.", "Виконано" – "вк."). У випадках невиконання запланованих заходів навчальної роботи, у графі "Примітка" – стисло визначаються причини невиконання навчальних доручень. Навчальна робота, як складова робочого часу викладача, визначається обсягом його навчальних доручень, і відображається в облікових (академічних) годинах. Розрахунок обсягу навчальної роботи викладача здійснюється відповідно до норм часу, які є обов'язковими. Навчальне навантаження викладача планується в межах 30-годинного робочого

тижня, відповідно до Закону України "Про вищу освіту", а максимальне навчальне навантаження на одну ставку науково-педагогічного працівника не може перевищувати 600 годин на навчальний рік [3].

Для планування та обліку методичної, наукової, організаційної, виховної роботи Вченою радою університету можуть бути затверджені відповідні норми часу.

При плануванні слід виходити із того, що із приблизно 1550 год. річного загального навантаження встановлюються такі орієнтовні обсяги та види робіт: навчальне навантаження – відповідно до посади викладача; методична робота – 10-15 %, наукова – 15-20 %, організаційна – 5-12%, виховна – 5-8% . Таблиці розділів "Наукова робота", "Методична робота", "Організаційна робота", "Виховна робота" заповнюються, виходячи із завдань кафедри з методичної, наукової, організаційної, виховної роботи на рік. На підставі затвердженого на засіданні кафедри розподілу цих завдань, науково-педагогічні працівники здійснюють оформлення заходів у графі "Назва. Кількісна характеристика" (для виховної роботи – у графі "Зміст") та проставляють термін виконання запланованих на навчальний рік заходів. За результатами виконаних цих заходів науково-педагогічні працівники заповнюють графу "Позначка про виконання", де вказується фактичне виконання передбачених заходів за навчальний рік[11].

При плануванні методичної, наукової, організаційної та виховної роботи в індивідуальному плані обов'язково вказується номер та вид відповідної роботи з необхідною конкретизацією (назва дисципліни, вид занять, напрям підготовки, номер модуля, назва розділу монографії або посібника тощо), обсяг планованого для виконання часу, конкретні терміни виконання і форма звітності.

"Коригування індивідуального плану" передбачається для проведення у вересні та у лютому поточного навчального року, відповідно до змін у загальному навчальному навантаженні (як правило, у зв'язку зі змінами контингенту) коригування в індивідуальних планах роботи викладачів навчального навантаження

за рахунок інших форм роботи (на підставі рішення кафедри за згодою викладача) на 1-ий та, відповідно, 2-ий семестр.

При плануванні методичної, наукової та організаційної роботи в індивідуальному плані обов'язково вказується номер та вид відповідної роботи з необхідною конкретизацією (назва дисципліни, вид занять, напрям підготовки, номер модуля, назва розділу монографії або посібника тощо), обсяг планованого для виконання часу, конкретні терміни виконання і форма звітності.

Розділ "Висновок щодо виконання індивідуального плану". Висновок про виконання індивідуального плану роботи науково-педагогічного працівника робить завідувач кафедри на підставі аналізу даних, які знаходяться в таблицях розділів, а також матеріалів, що вміщують результати навчальної, методичної, наукової, організаційної та виховної роботи. Висновок повинен містити оцінку повноти та якості виконання заходів індивідуального плану, зауваження та рекомендації щодо вдосконалення науково-педагогічної діяльності співробітника. Висновок розглядається і затверджується на засіданні кафедри.

Індивідуальний робочий план викладача розглядається на засіданні кафедри під час планування роботи та звітування про виконання і затверджується завідувачем кафедри. Індивідуальний робочий план завідувача кафедри затверджується директором інституту або деканом факультету.

Порядок заповнення індивідуального плану виглядає таким чином:

1. Індивідуальний план заповнюється всіма викладачами, у тому числі й викладачами, які працюють на умовах суміщення та сумісництва (за винятком викладачів, які працюють на правах погодинної оплати).
2. На початку навчального року (серпень) викладач заповнює свій індивідуальний план на весь навчальний рік і подає його на підпис завідувачеві кафедри.
3. Індивідуальний робочий план викладача розглядається на засіданні кафедри під час планування роботи та звітування про виконання (серпень, лютий, червень) і затверджується завідува-

чем кафедри. У лютому на засіданні кафедри слухається питання про виконання навчальних доручень за осінній семестр.

4. Не допускаються виправлення, зафарбовування коректором тощо. У разі помилки необхідно закреслити зіпсовану частину тексту, вгорі прописом зазначити правильний текст, підтвердити виправлення підписом викладача та завідувача кафедри.

5. Кожний розділ плану підписується викладачем та завідувачем кафедри. У розділі "Навчальна робота" вказується номер протоколу і дата засідання кафедри, на якому розглядається питання затвердження індивідуального плану.

6. Викладач повинен письмово відзвітуватися про виконання свого індивідуального плану і подати звіт на перевірку завідувачеві кафедри наприкінці навчального року, відповідно до графіка освітнього процесу закладу.

7. Завідувач кафедри двічі на рік наприкінці кожного семестру (лютий, червень), відповідно до графіка освітнього процесу закладу, письмово звітує про виконання навчальних доручень до навчального відділу.

8. Завідувач кафедри наприкінці року (червень), відповідно до графіка освітнього процесу закладу, письмово звітує про виконання методичної (до навчально-методичного відділу), наукової (до НДЧ) та організаційної роботи.

9. Усі зміни робочого плану протягом року висвітлюються у розділі "Зміни у плані роботи викладача" з обов'язковим підписом завідувача кафедри.

10. Індивідуальний план зберігається відповідно до номенклатури кафедри 5 років після закінчення журналу, потім списується у встановленому порядку.

11. Індивідуальний план є основним документом викладача, на підставі якого оцінюється його робота, подається щомісячний рапорт до бухгалтерії про нарахування зарплати, ведеться перевірка контролюючими органами .

2.3. Професійно-педагогічна підготовка науково-педагогічного працівника до навчання і виховання студентської молоді, навчально-методичної діяльності та науково-дослідницької роботи

Виходячи з професіограми науково-педагогічного працівника ЗВО майбутнього викладача університету необхідно цілеспрямовано готувати до реалізації ним навчальної, наукової, методичної та організаційно-виховної роботи. Процес цієї підготовки можна умовно поділити на два етапи:

- етап теоретичної підготовки;
- етап практичної підготовки.

Перший етап може бути реалізований різними способами:

а) якщо майбутній аспірант набув у магістратурі кваліфікацію "викладач ЗВО", то, скоріш за все, під час навчання на другому освітньому рівні він засвоїв курси "Педагогіка вищої школи", "Психологія вищої школи" та деякі інші професійно-педагогічні дисципліни;

б) якщо ні, то отримати базові теоретичні знання з організації освітнього процесу у вищій школі, формування професійної компетенції науково-педагогічним працівником аспіранти мають можливість, обравши курс за вибором "Професійно-педагогічна компетентність викладача ЗВО", а також низку спецкурсів за вибором. Слід при цьому зазначити, що ці курси й спецкурси не будуть зайвими і для першої категорії аспірантів, оскільки вони не повторюють, а суттєво розширюють, поглиблюють і доповнюють ті дисципліни, які вивчалися в магістратурі.

Щодо практичної підготовки, то незалежно від того, проходили чи ні аспіранти педагогічну практику в магістратурі, усі вони зобов'язані пройти повноцінну асистентську педагогічну практику під час навчання на 2-му, чи 3-му році навчання. Це пов'язано з тим, що, по-перше, педагогічна практика в магістратурі, здебільшого, фрагментарна, короткотривала (проводиться протягом декількох тижнів), часто формальна – зводиться до

проведення практикантом двох – трьох семінарських чи практичних занять. По-друге, вона, як правило, навіть не є педагогічною – оскільки, з педагогічного змісту практики обрано, здебільшого, тільки один компонент – навчальний, та й той реалізується без педагогічного контролю з боку викладачів кафедри педагогіки, що суперечить як цілям, так і завданням будь якої педагогічної практики.

Слід зазначити, що певна частина викладачів не навчалася ні в магістратурі, ні в аспірантурі, тому весь обсяг теоретичної підготовки до викладацької діяльності вони мусили засвоїти шляхом самоосвіти.

Зупинимось детальніше на окремих аспектах підготовки викладача до *навчальної роботи*. Результатом такої підготовки має бути сформована готовність викладача до:

- проведення різних видів навчальних занять,
- керівництва самостійною роботою студентів,
- керівництва різними видами практик студентів,
- проведення різних видів і форм контролю навчальних досягнень студентів.

Щоб бути готовим до проведення навчальних занять різного виду необхідно знати їх особливості, вимоги, алгоритми підготовки та проведення лекцій, семінарських, практичних та лабораторних робіт, консультацій.

Провідним видом навчальних занять у вітчизняній вищій школі є **лекція**. Хоча читати лекції доручають, як правило професорам та досвідченим доцентам, в окремих випадках читати лекцію доводиться й молодим викладачам.

У сучасній вітчизняній вищій школі *лекція* визначається як усний, послідовний, систематичний виклад змісту науки й залишається однією з провідних форм організації навчання [7].

Лекція закладає:

- *основи розуміння* студентами суті знань;
- *ставлення* до цих знань;
- *спрямовує шляхи* та способи їх отримання.

Лекція є провідним видом організації навчання ще й тому, що вона тісно пов'язана з іншими видами (семінари, практичні,

лабораторні заняття), обумовлює їх зміст, вимоги до обсягу й рівня знань тощо.

Основними її завданнями є:

- ознайомити студентів з *основним змістом, принципами й закономірностями* предмета вивчення;
- ознайомити студентів як із основними *науково-теоретичними положеннями* певної галузі знань, так і з її *прикладною стороною*;
- дати студентам *напрями для самостійної роботи* в галузі певної науки.

Головне в навчанні у вищій школі – не запам'ятовування певної суми знань, а їх глибоке усвідомлення, тому не та лекція вважається доброю, де викладаються вичерпні знання з певного предмета, а та, де вчать, як їх самостійно здобувати. Студенти не тільки повинні знати свій предмет, але й уміти мислити, шукати й формулювати особистісне ставлення до творчого застосування знань.

Провідна роль на лекції належить викладачеві, головною функцією якого є не виклад певного предмета, а спрямування самостійної пізнавальної діяльності студентів. У зв'язку з цим викладач має на кожній лекції розв'язувати низку завдань:

- здійснювати викладання свого предмета з оптимальним результатом;
- сприяти розвитку в студентів самостійності в навчальній діяльності;
- сприяти підвищенню в студентів інтересу до предмета, що вивчається;
- використовувати на лекції свій науковий потенціал і досвід практичної діяльності;
- використовувати зміст дисципліни, що вивчається, для професійного виховання студентів;
- поєднувати навчальну роботу з науковими дослідженнями студентів.

Вимоги до сучасної лекції [7]:

- науковість та інформативність;
- доказовість і аргументованість;
- наявність яскравих, переконливих прикладів, фактів, документів тощо;

- емоційність викладу; активізація мислення студентів, постановка питань для роздумів;
- чітка структура й логіка розкриття питань, що викладаються послідовно;
- ефективна методика побудови лекції (визначення головних думок і положень; повторення їх у різних формулюваннях; структурування головних положень, явищ, процесів);
- виклад матеріалу літературною, доступною та ясною мовою, роз'яснення нових термінів і назв;
- використання, по можливості, аудіовізуальних засобів, дидактичних матеріалів.

Звичайно, кожен лектор виробляє свій власний стиль й методику підготовки до лекції, проте можна описати загальний *алгоритм підготовки до лекції* :

- визначення особливостей аудиторії (*рівень підготовки; інтереси; психологічні особливості; спрямованість*);
- відбір необхідної інформації, прикладів, дидактичних засобів;
- визначення наукового змісту лекції та відібраних дидактичних засобів активного засвоєння;
- аналіз наукової літератури, методичних посібників, підручників;
- розроблення плану проведення лекції (*основні питання; орієнтовний час; приклади; ілюстрації, література*);
- написання тексту лекції.

Хоча в кожного лектора є власний стиль викладання, можна визначити *загальні умови побудови лекції* [7]:

- повідомлення плану лекції (*до плану включаються вузлові питання, які служать основою екзаменаційних питань*);
- ув'язка з попередніми лекціями та визначення місця конкретної лекції у структурі предмета;
- розкриття теми лекції (залежно від особливостей змісту – індуктивний чи дедуктивний);
- підведення підсумків лекції.

Технологія читання лекції передбачає необхідність раціонального чергування, підвищення уваги, напруження мислення та їх ослаблення шляхом відповідної розрядки. На лекції важлива доб-

розичлива атмосфера пізнання, взаємної довіри, прихильності, творчості. Лекторів необхідно вміти поєднувати голос, темп, інтонацію, міміку та жестикуляцію, при цьому вони мають бути природними й відповідати змісту лекції. Викладач повинен дивитися на аудиторію, нібито звертаючись персонально то до одного, то до іншого студента й до всіх разом. Лектор має вміти володіти аудиторією. Він також повинен бути не скутим у рухах, але й не надмірно метушливим, з невиправданою або неприродною театральною жестикуляцією. Студенти більше цінують спокійну поведінку лектора, його впевненість, зібраність і строгість. Лектору необхідно постійно спостерігати за аудиторією, тримати всіх слухачів у полі зору, уважно слухати та чути аудиторію.

У педагогіці вищої школи визначають п'ять основних *критеріїв оцінки якості лекції* [7]:

- зміст лекції (науковість, активізація мислення студентів шляхом висування проблемних питань і розв'язання суперечностей під час лекції; висвітлення історії питання, зіставлення різних концепцій; зв'язок із практикою; викладання матеріалу, якого немає у підручнику; роз'яснення найскладніших питань; завдання для самостійного опрацювання частини матеріалу за літературою; зв'язок з попереднім і наступним навчальним матеріалом; міжпредметні зв'язки);

- методика читання лекції (структурування матеріалу лекції; логіка викладу матеріалу; наявність плану, дотримання його; повідомлення літератури до лекції; доступність і роз'яснення нових термінів і понять; доказовість і аргументованість);

- керівництво розумовою діяльністю студентів (допомога студентам у конспектуванні лекції (темп, зниження темпу, повторення, паузи); використання прийомів підтримки уваги (риторичні запитання, жарти, ораторські прийоми); можливість для студентів ставити запитання);

- лекторські дані (знання предмета; емоційність; голос (сила, тембр, темп); ораторське мистецтво; культура мовлення; зовнішній вигляд викладача; уміння встановити контакт; ставлення лектора до студентів; ставлення студентів до лектора);

- результативність лекції (інформаційна цінність; досягнення певних цілей; виховний і розвиваючий потенціал).

У реальному освітньому процесі у ЗВО молодих викладачів здебільшого залучають в першу чергу до проведення практичних та семінарських занять.

Практичне заняття – форма навчального заняття, на якому викладач організовує детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формує вміння й навички їхнього практичного застосування шляхом індивідуального виконання студентами відповідно сформульованих завдань [7].

Мета практичного заняття – поглиблювати, поширювати й деталізувати знання, виробляти навички професійної діяльності, розвивати наукове мислення та мовлення, перевіряти знання студентів, мати засіб оперативного зворотного зв'язку.

Практичне заняття проводиться з половиною академічної групи (12–15 студентів). Перелік тем практичних занять визначається робочою навчальною програмою дисципліни. Ефективність заняття залежить від попередньо підготовлених матеріалів (тестів для перевірки рівня оволодіння теоретичним матеріалом, набору завдань різної складності для розв'язання студентами на занятті).

Для досягнення ефективності практичного заняття слід домагатися, щоб мета заняття була зрозумілою не тільки викладачеві, але й студентам.

Практичні заняття мають бути сплановані таким чином, щоб студенти постійно відчували зростання складності виконуваних завдань, отримували позитивні емоції від переживання власного успіху в навчанні, були зайняті напруженою творчою роботою, пошуком правильних і точних рішень.

Структура практичного заняття [7]:

- попередній контроль знань, умінь і навичок студентів;
- постановка загальної проблеми та її обговорення;
- виконання практичних завдань з їх обговоренням;
- виконання контрольних завдань, їх перевірка й оцінювання.

Велике значення має реалізація індивідуального підходу та продуктивне педагогічне спілкування, тому при деталізації плану заняття, розробці завдань викладач має враховувати рівень підготовки та інтереси кожного студента, підтримувати його самостійність та ініціативу.

Оцінки, отримані студентами за окремі практичні заняття, ураховуються при виставленні підсумкової оцінки з навчальної дисципліни.

Семінарські заняття (від латин. *seminarium* – розсадник) – форма навчального заняття, на якому викладач організовує дискусію навколо попередньо визначених тем, до яких студенти готують тези виступів шляхом підготовки індивідуально виконаних завдань [7].

Головна мета семінару – забезпечити студентам можливість оволодіти уміннями й навичками використання теоретичних знань стосовно особливостей галузі, що вивчається, систематизувати опрацьовану ними літературу, зіставивши її з матеріалом лекції, формувати вміння критично оцінювати різні джерела знань.

Завдання семінару:

- розвиток творчого професійного мислення;
- формування пізнавальної мотивації;
- професійне використання знань у навчальних умовах (*оволодіння мовою відповідної науки; навички оперування поняттями, визначеннями; уміння й навички постановки та розв'язання інтелектуальних проблем, відстоювання власного погляду*);
- повторення та закріплення знань;
- контроль;
- організація педагогічного спілкування.

Функції семінару:

- поглиблення, конкретизація й систематизація знань, отриманих студентами на попередніх етапах навчання (лекції, самостійна робота, консультації);
- розвиток навичок самостійної роботи студентів, формування наукового способу мислення.

Структура семінарського заняття:

- вступне слово викладача;
- відповіді на запитання плану (*репродуктивні відповіді на запитання; активна бесіда; розв'язання проблемних ситуацій*);
- аналіз виконання практичних завдань;
- підведення підсумків, заключне слово викладача.

Завдання педагога під час проведення дискусії на семінарі:

- визначити коло проблем і питань, що підлягають обговоренню;
- вибрати основну й додаткову літературу;
- розподілити функції студентів у колективній роботі;
- підготувати студентів до обраної рольової участі;
- керувати роботою семінару;
- підвести загальні підсумки дискусії.

Умови ефективного використання дискусії на семінарі:

- усі учасники дискусії мають бути підготовленими до неї;
- кожен учасник повинен мати чіткі тези, точну постановку завдання;
- дискусія має бути спрямована на з'ясування проблеми, а не на змагання її учасників;
- протилежні погляди не повинні нівелюватися – саме їх наявність просуває дискусію вперед;
- дискусійні зауваження мають бути зрозумілими;
- при жвавій дискусії викладачеві слід утримуватися від власного виступу.

Різноманітність семінарських занять обумовлюється зазвичай різноманітністю практичної частини: обговоренням рефератів, виконанням тренувальних вправ, розв'язанням задач, аналізом виступів, повідомлень за результатами спостережень, експериментів тощо.

Критерії оцінки якості семінарського заняття [7]:

Цілеспрямованість

- постановка проблеми;
- зв'язок теорії з практикою;
- зв'язок з майбутньою професією;
- наявність основної ідеї.

Планування

- виділення головних питань;
- наявність новинок у списку літератури;
- наявність чіткого плану.

Організація

- уміння викликати та підтримати дискусію;
- конструктивний аналіз усіх відповідей;

- раціональне використання навчального часу;
- наявність чіткої організації.

Стиль проведення семінару (жвавий / в'ялий)

Відносини викладач-студент (поважні / у міру вимогливі / байдужі)

Керування групою

- швидкий контакт;
- упевнена поведінка в групі;
- справедливі відносини зі студентами;
- стиль спілкування;
- робота зі студентами різного рівня підготовки.

Зауваження викладача (наявність зауважень, їх характер: кваліфіковані, узагальнені тощо)

Ведення записів студентами на семінарі (регулярно / рідко / не ведуть).

Зразок складання та оформлення плану-конспекту семінарського заняття[13]:

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Факультет психології
Кафедра педагогіки

ПЛАН-КОНСПЕКТ семінарського заняття на тему:

(вказується ТЕМА)

Склад (склала)

_____ (прізвище, ініціали)

Перевірили:

Викладач кафедри педагогіки

факультету психології _____

Київ – 2018

Дисципліна: (повністю вказується назва навчальної дисципліни)

Вид заняття:

Група:

Дата:

Тривалість заняття: 80 хв.

Час проведення: (пара, час)

Місце проведення: (аудиторія, факультет)

Навчальна мета: (вказати конкретно, які поняття закріплюються, які знання поглиблюються, з якої теми)

Виховна мета:

Розвивальна мета:

Міжпредметні зв'язки:

Забезпечуючі дисципліни: (конкретно вказати назви тих дисциплін, які вже вивчалися студентами і є базою для засвоєння навчальної інформації, що виноситься на розгляд даного семінару)

Забезпечувані дисципліни: (конкретно вказати назви тих дисциплін, які будуть вивчатися студентами і для яких навчальна інформація, що виноситься на розгляд даного семінару, стане базою для успішного засвоєння)

Навчально-методичне забезпечення заняття:

Наочність: (конкретно вказати: таблиці, схеми тощо, які використовуються на даному семінарі)

Роздавальний матеріал: (конкретно вказати: таблиці, схеми, тестові завдання, картки контролю і таке ін., що використовується на даному семінарі)

Технічні засоби навчання: (кодоскоп, діапроектор та ін.)

Рекомендована література:

Основна: (конкретно вказати: автор, назва, рік видання).

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНА ЧАСТИНА (2–3 хв.)

- привітання викладача зі студентами;
- виявлення відсутніх;
- перевірка підготовленості групи до заняття.

II. МОТИВАЦІЯ ТА СТИМУЛЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ (до 5 хв.)

1. Повідомлення теми, мети та завдань.

2. Мотивація вивчення теми (бесіда, що передбачає з'ясування значущості теми і її професійну спрямованість).

3. Повідомлення плану заняття

III. ОБГОВОРЕННЯ НАВЧАЛЬНИХ ПИТАНЬ СЕМІНАРУ (70-75 хв.)

Викладач має подбати про поетапне обговорення, сприймання, розуміння, закріплення і застосування студентами вивченої навчальної інформації. Розгляд основних питань семінару відповідно до обраного виду і методики його проведення:

- вказуємо поетапно питання, що обговорюються під час заняття згідно з планом;

➤ зазначаємо конкретно методи, прийоми та засоби навчання, що використовуються у процесі обговорення кожного основного питання семінару:

- бесіда – (фронтальна, проблемна, дискусія тощо);
- розповідь студента,
- повідомлення;
- виконання індивідуальних завдань;
- виконання практичних завдань;
- узагальнення;
- порівняння та ін.

IV. ПІДВЕДЕННЯ ПІДСУМКІВ ЗАНЯТТЯ (до 5 хв.)

Примітка: при комбінованій формі проведення семінарського заняття виконання практичних завдань, що передбачають закріплення теоретичних питань, можна винести в окремий етап заняття. У такому випадку обов'язково проводиться інструктаж щодо їх виконання.

➤ Коротке повідомлення про дотримання мети, вирішення запланованих завдань заняття (аналіз того, що було розглянуто).

➤ Мотивація діяльності групи і окремих студентів, оцінювання їхньої роботи.

V. Повідомлення домашнього завдання (2-3 хв.).

Консультація – форма навчального заняття, на якому студент отримує відповіді від викладача на конкретні запитання або пояснення певних теоретичних положень чи аспектів їх практичного застосування[7].

Консультації поділяють на:

➤ *індивідуальні* (пов'язані з виконанням індивідуальних завдань);

➤ *групові* (пояснення теоретичних питань навчальної дисципліни).

Аналіз сучасної практики освітнього процесу у ЗВО свідчить, що групові консультації реалізуються реально виключно у формі передекзаменаційних консультацій, змістом яких є ознайомлення студентів з особливостями організації проведення іспиту з конкретної дисципліни, відповіді на можливі питання студентів (питання студенти здебільше не задають, тому що для цього необхідно готуватися, а більшість студентів приходять на такі консультації з інших причин). Індивідуальні консультації ж, на відміну від групових, реально проводяться зі студентами, що

виконують курсові, бакалаврські та магістерські роботи. Як правило, такі консультації заздалегідь плануються науковим керівником згідно з планом-графіком виконання індивідуального завдання, проте можуть бути й позаплановими – за ініціативи як студента, так і наукового керівника.

Крім підготовки та проведення трьох основних видів навчальних занять викладач ЗВО має керувати самостійною роботою студентів.

Самостійна робота студентів – це спланована робота студентів, що виконується за завданнями та під методичним керівництвом викладача, але без його безпосереднього керівництва [7].

У "Положенні про організацію навчального процесу у закладах вищої освіти" зазначається, що самостійна робота студентів є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних занять. У навчальних планах на самостійну роботу з вивчення конкретної дисципліни відводиться від 1/3 до 2/3 загального обсягу часу.

Зміст самостійної роботи студентів над конкретною дисципліною визначається навчальною програмою дисципліни, методичними матеріалами, завданнями та вказівками викладача. Навчальний матеріал з дисципліни, передбачений робочою навчальною програмою для засвоєння студентами в процесі позааудиторної самостійної роботи, виноситься на підсумковий контроль поряд із навчальним матеріалом, що опрацьовувався під час аудиторних занять.

Мета самостійної роботи студентів – розвиток самостійності та креативності, тобто здатності організовувати й реалізовувати свою діяльність без стороннього керівництва та допомоги.

Умови ефективної організації самостійної роботи студентів[7]:

- комплексний підхід до організації самостійної роботи студентів у всіх формах навчальної роботи;
- поєднання всіх рівнів самостійної роботи студентів;
- забезпечення контролю за якістю виконання (вимоги, консультації);
- варіативність форм контролю.

Умови успішного виконання самостійної роботи:

- умотивованість навчального завдання (для чого, чому сприяє);
- чітка постановка пізнавальних завдань;
- володіння алгоритмом виконання роботи, знання студентом способів її виконання;
- чітке визначення викладачем обсягу роботи, термінів представлення форм звітності;
- визначення видів консультаційної допомоги (настановчі, тематичні, проблемні консультації);
- критерії оцінки, звітності тощо;
- види та форми контролю (практикум, контрольні роботи, тести, семінар тощо).

Складовою самостійної роботи студентів є науково-дослідницька робота (НДРС), значення якої останнім часом суттєво зросло. Закон України "Про вищу освіту", сучасні концепції вищої освіти передбачають формування в студентів умінь самостійно, свідомо й відповідально вчитися, а також створення в закладах освіти необхідних умов для формування в студентів творчих здібностей, виховання особистості, здатної до саморозвитку як під час навчання у вищій школі, так і в подальшій професійній діяльності. Більш детально місце НДРС у формуванні готовності майбутнього викладача до ведення наукової роботи у ЗВО буде розглянуто пізніше.

Третьою формою організації освітнього процесу, якою може керувати викладач ЗВО є різні **види практики**. У Законі "Про вищу освіту" у ст. 51 зазначено: "Практична підготовка осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах, здійснюється шляхом проходження ними практики на підприємствах, в установах та організаціях згідно з укладеними вищими навчальними закладами договорами або у його структурних підрозділах, що забезпечують практичну підготовку [3].

У Положенні про проведення практики студентів у вищих навчальних закладах, затвердженому наказом Міністерства освіти України (Наказ № 93 від 8 квітня 1993 р.) зазначається, що метою практики є оволодіння студентами сучасними методами, формами організації та знаряддями праці в галузі їхньої майбутньої

професії, формування у них, на базі одержаних у закладі вищої освіти знань, професійних умінь і навичок для прийняття самостійних рішень під час конкретної роботи в реальних ринкових і виробничих умовах, виховання потреби систематично поновлювати свої знання та творчо їх застосовувати в практичній діяльності. Практика передбачає безперервність і послідовність її проведення при одержанні потрібного достатнього обсягу практичних знань і умінь відповідно до різних освітніх рівнів.

Залежно від конкретної спеціальності чи спеціалізації студентів практика може бути: *навчальна, технологічна, експлуатаційна, конструкторська, педагогічна, економічна, науково-дослідна* та інші види практики.

Перелік усіх видів практик для кожної спеціальності або спеціалізації, їхні форми, тривалість і терміни проведення визначаються в навчальних планах.

На молодших курсах одним із завдань практики може бути оволодіння студентами робітничою професією з числа масових спеціальностей галузі, що відповідає фаху навчання. Заключною ланкою практичної підготовки є переддипломна практика студентів, яка проводиться перед виконанням кваліфікаційної роботи або дипломного проекту. Під час цієї практики поглиблюються та закріплюються теоретичні знання з усіх дисциплін навчального плану, дозбирається фактичний матеріал для виконання кваліфікаційної роботи, дипломного проекту або складання державних екзаменів.

Зміст і послідовність практики визначається програмою, яка розробляється кафедрою або предметною (цикловою) комісією згідно з навчальним планом.

На кожній ланці практики необхідно, щоб програми мали рекомендації щодо видів, форм, тестів перевірки рівня знань, умінь, навичок, яких студенти мають досягти. Ці вимоги об'єднуються в наскрізній програмі – основному навчально-методичному документі практики[14].

Четвертою формою організації освітнього процесу у ЗВО є **контрольні заходи**, до підготовки та проведення яких залучаються усі викладачі. Оскільки контроль навчальних досягнень студентів є надзвичайно відповідальною ланкою навчального процесу, підготовка до нього є досить актуальною. *Контроль* за своєю суттю –

це встановлення зворотного зв'язку, тобто отримання викладачем інформації про результати навчальної діяльності студентів і прийняття рішення про характер подальшої діяльності, залежно від цієї інформації. Педагог отримує також відомості про характер самостійної навчальної діяльності студента. Контроль показує педагогові, наскільки його власна робота була плідною, чи вдало він використав можливості педагогічного процесу.

Контроль навчальних досягнень студентів буде ефективним лише тоді, коли всі викладачі будуть дотримуватися визначених педагогічних умов.

Педагогічні вимоги до контролю успішності студентів[7]:

- ясність і конкретність мети контролю;
- об'єктивність, що виявляється у створенні таких умов, за яких студенти можуть максимально повно виявити свої знання, а також у висуненні єдиних вимог до них;
- систематичність;
- усебічність контролю – забезпечення перевірки теоретичних знань, інтелектуальних і практичних умінь і навичок;
- різноманітність видів, форм організації й методів контролю;
- урахування специфіки навчальної дисципліни;
- урахування індивідуальних особливостей студентів;
- доброзичливість, забезпеченість позитивної емоційної атмосфери у процесі контролю;
- зрозумілість критеріїв оцінки, поєднання оцінки із самооцінкою;
- аргументованість оцінки, її високий авторитет, неприпустимість упередженого ставлення до студентів;
- єдність вимог з боку науково-педагогічних працівників.

Викладачі долучаються до проведення різних видів контролю у вищій школі: *вхідного, тренувального, поточного, модульного, рубіжного, підсумкового (заклучного), постпідсумкового (відстроченого)* [7].

Види контролю:

- **вхідний** (має на меті визначити ступінь готовності студентів до навчання з певного предмета, на певному етапі тощо. Його проводять, наприклад, на початку вивчення певної дисципліни з метою встановлення рівня базових знань студентів);

➤ **поточний** (здійснюється під час кожного заняття. Стимулює відповідальність студентів за підготовку до заняття, дає можливість своєчасно виявити прогалини в знаннях і усунути їх);

➤ **тренувальний** (використовується для залучення до процесу контролю самих студентів, формування в них умінь оцінити свій розвиток, самооцінки. Цей вид контролю особливо важливий для педагогічних закладів вищої освіти, адже сприяє набуттю студентами практичних умінь і навичок організації контролю, що знадобляться їм у фаховій діяльності);

➤ **тематичний** (проводиться після вивчення теми, розділу й має на меті систематизацію знань студентів);

➤ **модульний** (є обов'язковим і здійснюється з метою виявлення результатів навчання на окремих, відносно завершених, етапах вивчення певної дисципліни. Якщо у структурі дисципліни один модуль, то модульний контроль зазвичай є підсумковим).

Підсумковий контроль:

➤ **рубіжний** (проводиться після закінчення певного визначеного навчальним планом періоду навчання. Наприклад, сесійний контроль із дисципліни, викладання якої продовжиться в наступному семестрі. Зазвичай рубіжний контроль призначається з дисципліни фундаментальної та професійно орієнтованої підготовки);

➤ **заключний** (має на меті підбиття підсумків на певному рівні вищої освіти або на окремих його завершальних етапах. Заключний контроль включає семестровий контроль і атестацію студентів):

а) **семестровий** (проводиться у формі семестрового іспиту, диференційованого заліку з конкретної навчальної дисципліни в обсязі навчального матеріалу, визначеного навчальною програмою й у терміни, установлені навчальним планом);

б) **атестація** (здійснюється після завершення навчання на певному рівні вищої освіти з метою встановлення фактичної відповідності рівня підготовки випускника до вимог освітньо-кваліфікаційної характеристики).

Постпідсумковий контроль (контроль залишкових знань, умінь студентів. Він проводиться через певний після визначення теми, предмета в цілому час і дозволяє судити про ефективність навчального процесу за кінцевим результатом. Наприклад, формою постпідсумкового контролю є відстрочена комплексна контрольна робота з навчальної дисципліни).

Контроль здійснюється в різних **організаційних формах**: *індивідуальній, фронтальній, підсумковій* [7].

При контролі використовують різні методи. **Методи контролю** – це способи, за допомогою яких визначається результативність навчально-пізнавальної діяльності студентів і педагогічної роботи викладачів.

У педагогічній практиці використовують методи *усного, письмового, практичного, комп'ютерного* контролю та самоконтролю. Поєднання різних методів контролю називають *комбінованим контролем*. Звичайно поєднують методи усного й письмового контролю.

Методи контролю навчальних досягнень студентів [7]:

➤ *усний* (залік; іспит; контрольна робота; колоквіум; співбесіда; усне опитування; захист курсової, дипломної, магістерської роботи).

➤ *письмовий* (залік; іспит; контрольна робота; тест; звіт; реферат; курсова робота; дипломна робота; магістерська робота).

➤ *практичний* (лабораторна, практична, контрольна робота; журнал спостережень; щоденникові записи).

➤ *комп'ютерний* (контролюючі програми).

Самоконтроль (тести; контролюючі програми, в тому числі комп'ютерні).

Підсумкові форми контролю: заліки, іспити, курсові, дипломні, магістерські роботи, державні іспити.

Залік – форма підсумкового контролю, який проводиться усно, письмово, за допомогою комп'ютерних програм в індивідуальній, груповій формі або фронтально. Під час заліку перевіряються результати засвоєння студентами певного навчального курсу, виконання практичних, лабораторних, курсових робіт (проектів), завдань навчальної або виробничої практики.

Диференційований залік – це форма підсумкового контролю, що полягає в оцінюванні засвоєння студентом навчального ма-

теріалу з певної дисципліни на підставі результатів виконаних індивідуальних завдань (розрахункових, графічних тощо). Семестровий диференційований залік планується за відсутності модульного контролю та іспиту й не передбачає обов'язкової присутності студентів.

Іспити складаються зазвичай за білетами, затвердженими кафедрою. Деякі викладачі практикують іспити за білетами у вигляді вільної бесіди, запитання ж білету є стрижнем бесіди, а оцінка оголошується як її підсумок. Іноді проводять іспити без білетів, іспити з відкритим підручником. Останні розраховані на перевірку вміння швидко знайти необхідну інформацію, користуватися навчальними посібниками, додатковою літературою [2].

Кількість іспитів і заліків зазвичай не має перевищувати 8 за семестр.

Успішність студентів визначається такими оцінками: за результатами заліків – "*зараховано*" і "*не зараховано*", за результатами іспитів – "*відмінно*", "*добре*", "*задовільно*" і "*незадовільно*".

Оцінка за підсумками диференційованого заліку виставляється так само, як і за результатами іспиту.

Курсові роботи (проекти) студенти захищають публічно перед комісіями, затвердженими на кафедрах.

Закон України "Про вищу освіту" передбачає атестацію студентів [3]. *Атестація* – це встановлення відповідності засвоєних здобувачами вищої освіти рівня та обсягу знань, умінь, інших компетентностей до вимог стандартів вищої освіти. Атестація здійснюється відкрито і гласно. Здобувачі вищої освіти та інші особи, присутні на атестації, у тому числі під час захисту дисертації, можуть вільно здійснювати аудіо- та/або відеофіксацію процесу атестації.

Атестація осіб, які здобувають ступінь молодшого бакалавра, бакалавра чи магістра, здійснюється екзаменаційною комісією, до складу якої можуть включатися представники роботодавців та їх об'єднань відповідно до положення про екзаменаційну комісію, затвердженого вченою радою ЗВО. Заклад вищої освіти на підставі рішення екзаменаційної комісії присуджує особі, яка успішно виконала освітню програму на певному рівні вищої освіти, відповідний ступінь вищої освіти та присвоює відповідну кваліфікацію.

Оцінювання знань студентів – визначення й вираження в умовних одиницях (балах), а також оцінних судженнях викладача їхніх знань, умінь і навичок відповідно до вимог навчальних програм.

Результати контролю навчально-педагогічної діяльності виявляються в оцінці. *Оцінка* – спосіб і результат, що підтверджує відповідність і невідповідність знань, умінь, навичок студента до цілей і завдань навчання [20].

Поняття "оцінка" вживається у двох значеннях: по-перше, це словесний вияв викладачем схвалення чи осуду, аналізу помилок у відповіді студента, порад, на що звернути увагу. Таким чином, оцінка сприяє адекватному прогнозуванню педагогом діяльності студентів і своєї власної. По-друге, умовним виявом кількісної оцінки рівня знань, умінь, навичок студентів є бал.

У вищій школі України прийнята його словесна форма:

➤ *відмінно* – ставиться за повні та міцні знання матеріалу в заданому обсязі, уміння вільно виконувати практичні завдання, передбачені навчальною програмою, знання основної й додаткової рекомендованої літератури, вияв креативності в розумінні та творчому використанні набутих знань і умінь;

➤ *добре* – за вияв студентом повних, систематичних знань із дисципліни, успішне виконання практичних завдань, засвоєння основної та додаткової літератури, здатність до самостійного поповнення й оновлення знань, однак у відповіді студента наявні незначні помилки;

➤ *задовільно* – за вияв знань основного навчального матеріалу в обсязі, достатньому для подальшого навчання й майбутньої фахової діяльності, поверхову обізнаність із основною й додатковою літературою, передбаченою навчальною програмою; можливі суттєві помилки у виконанні практичних завдань, але студент спроможний усунути їх за допомогою викладача;

➤ *незадовільно* – виставляється студентові, відповідь якого при відтворенні основного програмного матеріалу поверхова, фрагментарна, що зумовлюється початковими уявленнями про предмет вивчення, тобто студент не спроможний продовжувати навчання чи виконувати фахову діяльність після закінчення ЗВО без повторного навчання за програмою відповідної дисципліни.

Критерій оцінювання знань – визначена величина міри якості їх засвоєння. На сьогодні викладачу методично доступно враховувати в оцінюванні основні критерії якості відтворення знань студентською аудиторією: оцінити повноту, правильність, точність знань, їх ґрунтовність, творчий підхід до навчальної діяльності, уміння самостійно застосовувати набуту інформацію, здійснювати її поповнення тощо.

Критерії оцінювання (за А. М. Алексюком) [1]:

- характер засвоєння вже відомого знання (рівень усвідомлення, міцність запам'ятовування, обсяг, повнота і точність знань, логіка мислення, аргументованість);
- якість виявленого студентом знання (послідовність і самостійність викладу, культура мовлення);
- ступінь володіння вже відомими способами діяльності (уміння і навички застосування знань на практиці);
- оволодіння досвідом творчої діяльності;
- якість виконання роботи (зовнішнє оформлення, темп виконання, ретельність).

Сучасні норми оцінок покликані містити єдині вимоги до якості усних, письмових, практичних робіт. Характер вимог визначається метою навчання, його завданнями, змістом. Вимогливість сучасного педагога має базуватись на єдиних підходах до оцінювання роботи кожного зі студентів. При оцінюванні ним ураховуються неточності, помилки, дублювання інформації тощо, за що знижуються бали й загальна оцінка роботи в цілому. Норми оцінок спеціально розробляються та включаються до навчальних програм усіх дисциплін.

У закладах вищої освіти України набуто значного досвіду модульно-рейтингової системи оцінювання результатів навчання студентів, що відповідає кредитно-модульній системі організації навчальної діяльності. В основу рейтингової системи покладений принцип поопераційної звітності студентів, обов'язковості модульного контролю, накопичувальної системи оцінки рівня, знань, умінь і навичок; розширення кількості підсумкових балів до 100. Наприклад, за базовий елемент для розрахунку поточного семестрового рейтингу в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка беруться: відповіді на семі-

нарському (практичному) занятті з основних питань; активна участь у семінарському (практичному) занятті (доповнення до відповідей); експрес-контролі; фіксований виступ; виконання завдань із позааудиторної самостійної роботи; результати модульних контрольних робіт.

Як зазначається у ст. 26 Закону України "Про вищу освіту", до основних завдань викладачів ЗВО крім навчання здобувачів вищої освіти належить і виховання студентської молоді: "формування особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, вміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах" [3].

Метою виховання у закладі вищої освіти є становлення громадянина України, патріота своєї країни, готового самовіддано розбудовувати її як суверенну, незалежну, демократичну, правову й соціальну державу, здатного виявляти національну гідність, знати свої обов'язки і права, цивілізовано відстоювати їх, сприяти громадянському миру і злагоді в суспільстві, поводитися компетентно, бути конкурентоспроможним, успішно самореалізовуватися в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал, носій культури [12].

Її конкретизацією є головні *завдання виховання студентської молоді, а саме:*

- забезпечення сприятливих умов для самореалізації особистості відповідно до її інтересів та суспільних вимог;
- реалізація індивідуального підходу до особистості, відмова від уніфікації в процесі виховання, орієнтації на усередненого вихованця;
- сприяння набуттю молоддю соціального досвіду, успадкуванню нею духовних надбань українського народу;
- виховання національної свідомості, любові до рідної землі, родини, свого народу, держави;
- формування мовної культури, оволодіння українською мовою та вживання її як духовного коду нації;
- забезпечення духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, старших, турбота про молодших і хворих;

- виховання правової культури, поваги до Конституції України, законів України, державної символіки;

- культивування кращих рис української ментальності – працелюбності, свободи, зв'язку з природою, поваги до жінки, толерантності;

- формування почуття господаря: господарської відповідальності, підприємливості, ініціативності, свідомого ставлення до життя в умовах ринкових відносин;

- охорона та зміцнення фізичного, психічного й духовного здоров'я;

- забезпечення базової культури, розвиток естетичних потреб і почуттів;

- формування екологічної культури, гармонізація відносин особистості з природою;

- спонукання особистості до протидії виявам аморальності, правопорушенням, бездуховності, антигромадській діяльності [12].

У Концепції національного виховання студентської молоді [6] серед найактуальніших завдань такі:

- підготовка національно свідомої інтелігенції України, збереження інтелектуального генофонду нації;

- створення необхідних умов для ефективного розвитку студентського самоврядування, виявлення його потенційних лідерів та організаторів;

- плекання поваги до своєї alma mater, дотримання й розвиток демократичних та академічних традицій закладу вищої освіти.

Вища школа здійснює підготовку свідомої національної інтелігенції, сприяє оновленню і збагаченню інтелектуального генофонду нації, примноженню культурного потенціалу, який забезпечує високу ефективність діяльності майбутніх фахівців *шляхом*:

- виховання авторитетними високоосвіченими педагогами, носіями високої загальної, світоглядної, професійної, емоційної, естетичної культури;

- створення необхідних умов для вільного розвитку особистості студента, його мислення й загальної культури через залучення до різноманітних видів творчої діяльності;

➤ збагачення естетичного досвіду студентів через їх участь у відродженні забутих і створенні нових національно-культурних традицій регіону, міста, ЗВО, розвиток художніх здібностей;

➤ формування "Я"-концепції людини-творця на основі самоосвіти, саморозвитку, самовиховання, самовдосконалення;

➤ пропаганди здорового способу життя, запобігання вживанню студентами алкоголю, наркотиків, викоріненню шкідливих звичок.

У процесі виховання у студентів виробляються ставлення різного спрямування:

➤ оціночні (оціночні судження);

➤ емоційні (емоційні реакції або стійкі почуття);

➤ дієво-практичні (вчинки, дії).

Важливе місце у *змісті виховання* студентів посідають такі напрями виховання, як: *розумове виховання, естетичне, фізичне, санітарно-гігієнічне, моральне, екологічне, виховання свідомої дисципліни, працелюбності, економічне, національно-патріотичне, інтелектуально-духовне, трудове виховання* тощо.

Методи виховання у вищій школі сприяють реалізації його основних принципів та змісту і здебільшого трактуються як *способи досягнення мети у справі вдосконалення особистості студента*.

Існує кілька класифікацій методів виховання, у яких вони найчастіше поєднуються в групи: *методи формування свідомості особистості (переконання), методи організації діяльності й формування досвіду поведінки (тренувальні), методи стимулювання діяльності й поведінки, методи самовиховання* [7].

Як свідчить практика виховання, формувати поведінку людини тільки вербальним способом неможливо. Необхідний синтез думки, слова і справи. За відомим латинським висловом, "*Verba docent, exemplo trahunt*" – слова навчають, приклади захоплюють. Дж. Дьюї зазначав, що не вчитель і підручник – джерело знань, а руки, очі, вуха, фактично все тіло. Для того, щоб вихованці мали поведінку, відповідну до суспільних ідеалів, необхідно мати прийнятні для цього міжособистісні стосунки, що формуються цілеспрямованими зусиллями вихователя за допомогою організації певного виду діяльності – самодіяльності з усвідомленням її ідейної та моральної суті.

Як відомо, надбанням людини є те, що вона сама здійснила й у процесі діяльності емоційно та раціонально пережила.

Форми організації виховної роботи визначаються змістом виховання, кількісним складом колективу, специфікою закладу вищої освіти, рівнем взаємодії між педагогами й вихованцями. Виховання проходить успішно у процесі реалізації його *загальних і спеціальних форм* організації. За А. Алексюком, "...форми організації виховної роботи, як і методи виховання, можна розподілити на загальні та спеціальні" [1]. Загальні форми організації виховної роботи поділяються на *індивідуальні, групові, колективні, масові*.

Індивідуальні форми організації виховання полягають у постійній роботі вихованців над самовдосконаленням, поповненням своїх світоглядних уявлень, виробленням поглядів, переконань, позицій. Індивідуальна форма організації виховання є ключовою, оскільки, аналізуючи процеси, що відбуваються навколо, вихованець здійснює самовиховну роботу, підвищуючи свій духовно-моральний, науково-дослідницький, фахово-професійний рівень. Вона забезпечується за умови керівної діяльності авторитетного педагога, представника студентського активу тощо.

Групові форми організації виховної роботи потребують урахування педагогом індивідуальних зацікавлень студентів і згрупування їх за інтересами для проведення заходів, які для них є бажаними й очікуваними. Молоді люди, об'єднані спільністю поглядів, досягають набагато більше тих, хто не є носієм ідей, цінних для найближчого оточення. Групові форми організації виховання сприяють виявленню лідерів, організації розвитку їх потенційних можливостей.

Колективні форми організації виховання характеризуються як такі, що забезпечуються через постановку єдиної для всіх мети і зосередження уваги вихованців на її реалізації. Колективні форми організації виховання сприяють посиленню дисципліни всіх вихованців, їх цілеспрямованої орієнтації на дотримання норм життя у межах навчального закладу, держави.

До *масових форм* організації виховання належать святкування державних свят, ювілеїв у житті ЗВО, країни тощо.

До найпоширеніших *спеціальних форм* організації виховної роботи відносять *виховні бесіди, диспути, тематичні вечори, конференції, екскурсії, конкурси, спортивні заходи, зустрічі з відомими людьми, науково-пошукову діяльність, презентації* тощо.

Реалізація методів виховання здійснюється через **засоби виховання**, які усвідомлюються як вид діяльності, явище чи предмет, що може впливати на особистість у виховному процесі. Засоби виховання включають надбання матеріальної та духовної культури (художня, наукова література, кіно, радіо, телебачення, інтернет, предмети образотворчого, театрального мистецтва, рідна мова, історія, фольклор, народні символи й національна символіка, релігійні виховні традиції тощо), технічні засоби. Універсальними засобами виховання студентської молоді завжди є *діяльність* (навчальна, науково-дослідницька, трудова, громадська тощо) і *спілкування*[7].

У сучасній педагогіці та психології є спірне питання: чи потрібно виховувати студентів? Відповідь залежить від того, як розуміти виховання. Якщо його розуміти як вплив на особистість з метою формування необхідних педагогу, ЗВО, суспільству якостей, то гуманістична педагогіка дає негативну відповідь; якщо ж як *створення умов для саморозвитку особистості в процесі вузівського навчання*, то відповідь буде позитивною.

Традиційний підхід до виховання базується на тому, що виховання студентів – це вплив на їхню психіку і діяльність з метою формування особистісних властивостей і якостей – спрямованості, здібностей, свідомості, почуття відповідальності, дисциплінованості, самокритичності тощо. Сучасний підхід виходить із того, що *виховання – це "...процес залучення особистості до засвоєння вироблених людством цінностей, створення сприятливих умов для реалізації нею свого природного потенціалу та творчого ставлення до життя"* [12].

Різні навчальні предмети у ЗВО мають певний виховний потенціал. Слід при цьому враховувати механізм виховання:

- розуміння фактів, явищ, подій;
- засвоєння й вироблення позитивного ставлення до засвоєного, впевненості в його істинності;
- синтез інтелектуальних, емоційних, вольових і мотиваційних процесів, перетворення на стійке утворення якості

(наприклад, виховання інтересу до обраної професії досягається шляхом вироблення у студентів вірної уяви про суспільну значущість і зміст роботи в обраній галузі, про закономірності її розвитку);

- формування в кожного студента переконання у своїй профпридатності, розуміння необхідності засвоєння всіх дисциплін навчального плану;

- вироблення потягу слідкувати за всім прогресивним у діяльності передових фахівців галузі;

- уміння спрямовувати самовиховання на користь роботи.

Кінцевий результат виховання студентів досягається шляхом розв'язання спільно з викладачами часткових, повсякденних виховних завдань, що постійно змінюються.

Крім навчальної та виховної роботи на викладача ЗВО чекає досить великий обсяг *методичної роботи*. **Науково-методична робота викладача вищої школи** як цілісна динамічна система складається з двох підструктур – навчально-методичної й науково-дослідницької, які тісно взаємопов'язані та взаємозумовлені. *Навчально-методична підструктура* спрямована на підвищення професійно-педагогічної культури педагогів і комплексне методичне забезпечення освітнього процесу; *науково-дослідницька підструктура* стимулює процес створення й упровадження нових педагогічних ідей, технологій навчання й виховання, забезпечує експериментальну перевірку їх ефективності. Зміст науково-методичної роботи визначається її метою (завданнями), а також завданнями, які випливають з аналізу результатів діяльності педагогічного колективу, окремих педагогів.

У статті 57 Закону України "Про вищу освіту" наголошується, що педагогічні та науково-педагогічні працівники мають право обирати методи та засоби навчання, що забезпечують високу якість навчального процесу [3]. У цьому аспекті особливої актуальності набуває індивідуальна науково-методична робота педагога. Під *індивідуальною науково-методичною роботою* розуміють цілеспрямовану, планомірну й систематичну роботу педагога над удосконаленням теоретичної та практичної підготовки. Однією з найважливіших індивідуальних форм науково-методичної роботи є самоосвіта педагогів.

Найпоширенішою *груповою формою* науково-методичної роботи є проведення науково-методичних семінарів. До змісту методичних і педагогічних семінарів входять питання підвищення рівня освітньої роботи і якості знань студентів, обговорення методик викладання, що використовуються різними викладачами, а також найважчих розділів і тем нових програм та підручників, упровадження передового педагогічного досвіду й досягнень педагогічної науки, розробка шляхів упровадження інновацій, організація поза аудиторної роботи; професійна допомога молодим викладачам.

Основними формами роботи можуть бути: заслуховування й обговорення доповідей з актуальних питань, огляд новітньої наукової та педагогічної літератури, обговорення цікавих публікацій; проведення відкритих занять (лекцій, семінарів, практичних) із використанням технічних засобів тощо; організація консультацій; заслуховування звітів викладачів, кураторів; участь у вивченні, узагальненні й упровадженні педагогічного досвіду; вивчення, проведення контрольних зрізів успішності та якості знань студентів; прийняття рішень про моральне й матеріальне стимулювання викладачів, кураторів.

Масові форми науково-методичної роботи сприяють збагаченню професійних інтересів педагогів, удосконаленню їх знань, виробленню позицій із важливих педагогічних проблем сучасності, виявленню й узагальненню найкращого педагогічного досвіду. Це, у першу чергу, *наукові та науково-практичні конференції*.

Велике значення для підвищення рівня роботи кожного викладача має *створення індивідуальних планів*, які передбачають підвищення його фахового рівня, участь у науково-дослідницькій роботі, житті кафедри та факультету. Такі плани мають містити систему заходів, які допоможуть викладачеві оволодіти необхідними прийомами й методами для власної системи роботи, наприклад систематичне взаємовідвідування занять, проведення відкритих семінарів, робота над розробкою окремих проблем та участь у конференціях.

Серед видів методичної роботи викладача ЗВО найбільш актуальними на початковому етапі педагогічної діяльності є розробка робочих навчальних програм з дисципліни та підготовка

планів-конспектів практичних/семінарських занять. Зупинимось на цих видах методичної роботи докладніше.

Робоча програма навчальної дисципліни містить виклад конкретного змісту навчальної дисципліни, послідовність, організаційні форми її вивчення та їх обсяг, визначає форми та засоби поточного і підсумкового контролю. Робоча програма навчальної дисципліни розглядається на засіданні кафедри, науково-методичної комісії факультету/інституту підписується завідувачем кафедри, головою науково-методичної комісії факультету/інституту і затверджується заступником директора інституту/декана з навчальної роботи.

У випадку читання дисципліни, яка не є профільною для факультету чи інституту, обов'язковим є погодження з науково-методичною комісією профільного факультету.

Робоча програма розробляється відповідно до навчальної програми дисципліни та з урахуванням останніх досягнень науки і виробництва. Ця програма має титульну сторінку з підписами викладача та завідувача кафедри про розгляд і затвердження програми на засіданні кафедри. Програму також розглядають на засіданні методичної комісії відповідного інституту/факультету та затверджують директор інституту/декан факультету і проректор з навчально-педагогічної роботи. У програмі наводять анотацію, кваліфікаційні вимоги до знань та умінь, теми і зміст лекцій, практичних, лабораторних робіт, семінарських занять, кількість годин на їх проведення, матеріально-технічне забезпечення та тематику завдань для самостійної роботи.

Список рекомендованої літератури для вивчення дисципліни наводять у кінці кожної робочої програми (подають список підручників, навчальних посібників, лабораторних практикумів, що є у наявності у науковій бібліотеці університету та на кафедрах) із вказаною їх кількістю та бібліографічним описом.

Для перевірки рівня засвоєння студентами навчального матеріалу розробляють питання письмових контрольних робіт та тести для проведення екзамену з навчальних дисциплін.

Навчально-методичний комплекс з дисципліни дає право науково-педагогічному працівнику бути допущеним до викладання дисципліни в обсязі, передбаченому навчальним планом.

Робоча навчальна програма включає такі розділи:

- обсяг навантаження, структура дисципліни та її місце у графіку навчального процесу;
- зміст робочої програми з дисципліни; забезпечення дисципліни науково-педагогічною літературою;
- методичні розробки з дисципліни;
- матеріальне забезпечення;
- регламент вивчення дисципліни;
- порядок проведення занять;
- порядок організації написання курсових робіт;
- методика проведення заліків і екзаменів з дисципліни і критерії оцінювання знань і умінь студентів;
- схема міжпредметних зв'язків дисципліни;
- автор (автори) розробленого навчально-методичного комплексу; номер протоколу і дата розгляду і затвердження комплексу на кафедрі; підпис завідувача кафедри.

У додатку до навчально-методичного комплексу мають бути подані: копії електронних лекцій, методичні вказівки на виконання практичних, лабораторних робіт, семінарських занять, тематика курсових робіт, методичні вказівки до виконання та захисту курсових робіт, екзаменаційні питання і зразок екзаменаційного білету.

В тексті робочої програми вказують теми лекцій, кількість годин, що виділяють на лекцію, план кожної лекції, теми та плани семінарських занять, практичних та лабораторних робіт, що виконуються, кількість годин, які виділяються на проведення кожної лабораторної роботи, семінарського чи практичного заняття, матеріально-технічне забезпечення лабораторних робіт і література до кожної теми лекції.

У кінці робочої навчальної програми вказують індивідуальні завдання, які виконує кожен студент, і список рекомендованої літератури.

Самостійна та індивідуальна робота студентів, передекзаменаційні консультації студентів проводять за спеціальними графіками.

У методиці проведення екзамену з дисципліни слід вказати можливі варіанти його проведення, подати екзаменаційні питання, описати методику і регламент проведення екзамену, опи-

сати методику оцінювання відповідей студента на питання, поставлені в екзаменаційному білеті.

Із зразками робочих навчальних програм, методичних рекомендацій щодо їх укладання можна ознайомитися у Хрестоматії з педагогіки вищої школи, укладеної В. А. Бугровим, А. А. Марушкевич, Є. С. Спіциним [4, с.171–198].

Для науково-педагогічних працівників вищої школи – викладачів університетів, академій, інститутів – важливою складовою їх професійної діяльності є *наукова робота*. Як добре відомо, сформувані готовність до будь-якої діяльності можливо тільки залучивши людину до цієї діяльності, тому основним шляхом підготовки майбутніх викладачів ЗВО ми вважаємо їх участь у науково-дослідній роботі студентів.

Сучасне законодавство України у галузі освіти та науки констатує, що рівень розвитку науки і техніки є визначальним чинником прогресу суспільства, підвищення добробуту громадян, їх духовного та інтелектуального зростання. Цим зумовлена необхідність пріоритетної державної підтримки розвитку науки як джерела економічного зростання і невід'ємної складової національної культури та освіти, створення умов для реалізації інтелектуального потенціалу громадян у сфері наукової і науково-технічної діяльності, забезпечення використання досягнень вітчизняної та світової науки і техніки для задоволення соціальних, економічних, культурних та інших потреб [4]. В останній редакції Закону України "Про вищу освіту" також зазначається, що "Наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність у закладах вищої освіти є невід'ємною складовою освітньої діяльності і провадиться з метою інтеграції наукової, освітньої і виробничої діяльності в системі вищої освіти. Провадження наукової і науково-технічної діяльності університетами, академіями, інститутами є обов'язковим. Суб'єктами наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності є наукові, науково-педагогічні працівники, особи, які навчаються у закладах вищої освіти, інші працівники вищих навчальних закладів. Основною метою наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності є здобуття нових наукових знань шляхом проведення наукових досліджень і робіток та їх спрямування на створення і впровадження нових конкурентоспроможних технологій, видів техніки, матеріалів

тощо для забезпечення інноваційного розвитку суспільства, підготовки фахівців інноваційного типу" [3].

Значне місце в системі підготовки фахівців посідає організація науково-дослідної роботи студентів (НДРС). Даний вид діяльності розвиває творче мислення, індивідуальні здібності, дослідницькі навички студентів, дозволяє здійснювати підготовку ініціативних фахівців, розвиває наукову інтуїцію, творчий підхід до сприйняття знань і практичне застосування їх для вирішення практичних завдань і наукових проблем.

Ми вважаємо, що науково-дослідна робота студентів – це етап їх навчальної та вид наукової діяльності, що передбачає отримання наукових результатів в межах та поза межами освітнього процесу під керівництвом досвідчених вчених і відповідних підрозділів вищих шкіл.

Відомо, що основними *формами організації НДРС* є [7]:

- НДРС, що включена в навчальний план;
- творча діяльність студентів у позанавчальний час;
- організаційно-масові заходи з НДРС, що мають вузівський, міжвузівський, регіональний, всеукраїнський та міжнародний характер.

Форми НДРС, що включені в навчальний процес:

- курс "Вступ до спеціальності";
- курс "Основи наукових досліджень";
- елементи наукових досліджень у загальнонаукових, фундаментальних і спеціальних курсах;
- НДРС у період виконання лабораторних практикумів, проходження виробничої, у тому числі педагогічної, практики;
- наукові студентські семінари;
- курсові роботи;
- кваліфікаційні наукові роботи (бакалаврська, дипломна, магістерська).

Форми організації НДРС у позанавчальний час:

- наукові гуртки та проблемні групи;
- студентські конструкторські бюро та інші науково-виробничі об'єднання;
- участь у розробці держбюджетних і госпдоговірних тем кафедри;
- керівництво роботою наукових гуртків школярів.

Масові заходи в системі організації НДРС:

- наукові студентські конференції;
- студентські олімпіади;
- конкурси наукових студентських робіт.

Види індивідуальних завдань:

- реферати;
- курсові роботи;
- бакалаврські роботи;
- магістерські роботи.

Реферат (від латин. *referre* – повідомляю, доповідаю) – це короткий виклад у письмовій чи усній формі основного змісту наукової праці чи низки праць, що вивчалися студентом, з аналізом запропонованих шляхів розв'язання певної проблеми, а також висловленням власних міркувань щодо цієї проблеми.

Завдання реферату:

- розвиток мислення студентів (уміння аналізувати, зіставляти та узагальнювати різні погляди, характеризувати конкретний матеріал, формулювати висновки);
- розширення світоглядної парадигми у студентів і поглиблення їх фахових знань із навчальної дисципліни;
- формування вмінь реферування;
- розвиток базисних умінь наукової роботи (уміння самостійно знаходити необхідний науковий матеріал, користуватися довідковою літературою, складати список використаної літератури, формулювати висновки);
- оволодіння основами наукового писемного мовлення;
- формування гностичних умінь, необхідних для оволодіння дисципліною;
- розвиток умінь установлювати зв'язки певної науки з іншими науками та визначати характер цих зв'язків;
- розвиток умінь самостійно знаходити й вивчати наукову літературу, робити її огляд, пов'язувати з історією вивчення певних теоретичних питань.

Курсова робота – самостійна робота дослідницького характеру, спрямована на пошук, поглиблення, узагальнення й закріплення знань, одержаних під час навчання, та їх застосування для комплексного розв'язання конкретного фахового завдання.

Завдання курсової роботи:

- поглиблення знань студентів з актуальних проблем певної галузі науки;
- подальший розвиток умінь самостійного критичного опрацювання наукових джерел;
- формування дослідницьких умінь і навичок студентів;
- стимулювання студентів до самостійного наукового пошуку;
- розвиток умінь аналізувати передовий досвід;
- формування вмінь самостійної обробки навчально-методичних матеріалів та їх практичної реалізації.

Бакалаврська робота – самостійне наукове дослідження експериментального або теоретико-прикладного характеру, що виконується на завершальному етапі навчання у закладі вищої освіти.

Завдання бакалаврської роботи:

- розширення й поглиблення теоретичних знань студентів з обраної проблеми, систематизація й аналіз сучасних наукових підходів до розв'язання теоретичних і практичних завдань;
- поглиблення знань студентів із суміжних наук;
- удосконалення вмінь і навичок студентів самостійно виконувати наукові дослідження, користуючись сучасними методиками;
- набуття навичок організаційної роботи в процесі постановки і проведення експерименту;
- розвиток умінь студентів застосовувати одержані знання при розв'язанні конкретних наукових завдань;
- удосконалення навичок самостійної роботи студентів з науковою літературою;
- формування готовності та здатності студентів до самоосвіти й саморозвитку, самостійної дослідницької роботи в майбутній професійній діяльності;
- розширення теоретичних знань студентів із фахової підготовки.

Магістерська робота – наукова робота теоретичного, теоретико-експериментального чи теоретико-прикладного характеру, спрямована на самостійне розв'язання складних дослідницьких завдань, пов'язаних з певною науковою або науково-практичною проблематикою кафедри.

Завдання магістерської роботи:

- систематизація та самостійний аналіз сучасних підходів і розв'язання складних питань, пов'язаних із новітньою інтерпретацією певних наукових проблем, що є об'єктом магістерського дослідження;
- поглиблення знань студентів із суміжних наук;
- подальше удосконалення умінь і навичок самостійної роботи студентів з науковою літературою, виявлення тенденцій і закономірностей, процесів, які досліджуються;
- формування вмінь самостійно визначати об'єкт та етапи магістерського дослідження, обґрунтовувати систему заходів, необхідних для розв'язання теоретичних і прикладних завдань;
- розвиток умінь самостійно формулювати найвагоміші узагальнення основних результатів, розробляти науково-практичні рекомендації.

До основних завдань науково-дослідної роботи студентів належать:

- залучення науково-педагогічних працівників до виконання наукових досліджень які сприяють розвитку науки, техніки та технологій;
- використання в науковому процесі наукових результатів які були отримані;
- сприяння підготовці науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації, та підвищенню кваліфікації професорсько-викладацьких кадрів;
- практичне ознайомлення студентів з постановкою й розв'язанням наукових та технічних проблем і залучення найбільш здатних з них до виконання наукових досліджень;
- інтеграція навчального процесу, науки і виробництва забезпечується шляхом:
 - підготовка спеціалістів на основі використання досягнень науки й економічних потреб у спеціалістах нового рівня;
 - залучення студентів до участі у науково-дослідних і проектно-конструкторських роботах, виконаних як за рахунком коштів державного бюджету, так і за господарськими договорами із замовниками;
 - проведення наукової, методичної й організаційної роботи радами різного рівня з розвитку наукової та технічної

творчості студентів у взаємозв'язку з освітнім процесом і в поза аудиторний час у межах конструкторських і проектних бюро, науково-виробничих загонів, центрів науково-технічної творчості молоді та інших організацій;

➤ розробка та впровадження у навчальний процес нових технічних засобів навчання, створених за результатами наукових досліджень: лабораторних приладів, комп'ютерних навчальних посібників тощо.

У більшості університетів України студенти залучаються до науково-дослідної роботи майже з першого року навчання. Однак, найбільш активне їх залучення починається з часу надходження на випускаючу кафедру, тобто з семестру, коли кафедри починають читати перші дисципліни з обраної студентами спеціальності.

При цьому обсяг окремих видів науково-дослідної роботи студентів та ступінь їх ускладнення зростають в міру становлення майбутнього фахівця - від вивчення загальнонаукових, фундаментальних дисциплін до підготовки, написання та захисту магістерської роботи.

Спочатку дослідник-початківець, як правило, має низку проблем при впровадженні у навчальний процес елементів самостійної науково-дослідної роботи, зокрема, значна частина студентів ще не готова перейти до самостійного, відповідального виконання завдань дослідження, вести самостійний пошук.

Відомо, що важливим етапом будь-якого наукового дослідження є глибокий інформаційний пошук за даною темою, критичне усвідомлення його результатів, уточнення завдань дослідження (а можливо, й самої теми). Інформаційний пошук включає в себе надходження й одержання джерел інформації, які відбивають результати вже проведених раніше досліджень за даною тематикою, систематизують та узагальнюють їх, містять усі потрібні висновки. На сьогодні потоки інформації мають величезні обсяги, і студент може "загубитися" в інформаційному потоці, або ж навпаки, неправильно аналізувати інформацію. Справді, за даними ЮНЕСКО, на початку XIX ст. й в усьому світі виходило близько 100 періодичних видань. Уже до 1850 р. їх кількість збільшилась до 1000, до 1900 року – перевищила 10000, а в наш час наближається до 500000. Загалом річний при-

ріст потоку науково-технічної інформації становить 7-10 %, а кожні 15 років обсяг цієї інформації подвоюється [21].

Студент, що займається науковою працею, відповідає тільки за себе; він самостійно вибирає тему досліджень, на початкових етапах – терміни виконання роботи, а так само і те, чи буде виконана робота взагалі. Витрачаючи свій особистий час, він розвиває такі важливі для майбутнього дослідника якості, як відповідальність, мислення і уміння відстоювати свою точку зору. У цей час з боку викладача необхідні особлива увага і підтримка, без яких студент, особливо на молодших курсах, не захоче (та й просто не зможе) займатися "нудною наукою", якою здається майже будь-яка дисципліна на початкових стадіях її освоєння.

Як свідчить аналіз практики, при виборі напряму наукового дослідження студенту важливо розуміти поставлену проблему дослідження, а науковому керівнику – правильно її поставити та чітко сформулювати. Відомо, що проблема у науці – це суперечлива ситуація, яка вимагає свого вирішення. Така ситуація найчастіше виникає в результаті відкриття нових фактів, які явно не вкладаються в межі колишніх теоретичних уявлень, тобто коли жодна з існуючих теорій не може пояснити щойно виявлені факти. Досить часто студенти не розуміють, що вирішення проблеми не міститься в існуючому знанні та не може бути отримане шляхом перетворення наявної наукової інформації. Правильна постановка та чітке формулювання проблеми не менш важливе, ніж її вирішення. Тому, вдалий вибір проблеми значною мірою визначає як стратегію дослідження студента взагалі, так і напрям наукового пошуку, зокрема.

Як свідчить практика багаторічних спостережень у провідних університетах України обов'язковою педагогічною умовою успішної НДРС є її тісний взаємозв'язок із основними напрямами розвитку галузі та науковими дослідженнями, які проводять у закладі вищої освіти. Важливою вимогою до вибору теми дослідження є її перспективність або стабільність: дослідник має усвідомлювати тенденції розвитку явищ і процесів, які він збирається вивчати. Перспективність визначає параметри для вибору об'єкта дослідження, добору відповідних методів, а також характеристики умов, для яких буде здійснюватися впровадження

результатів наукової роботи. Обрана студентом тема повинна відповідати профілю навчання та арсеналу методів, які фахівець після закінчення ЗВО буде мати змогу кваліфіковано використувати в практичній діяльності. Однак це не означає, що в процесі дослідження тема не може виходити за межі основної спеціальної дисципліни. Навпаки, при виборі теми студент може накреслити проведення досліджень питань із суміжних дисциплін. Відповідність обраної теми за профілем навчання студента найчастіше зумовлена необхідністю використання основних результатів дослідження при написанні курсових і дипломних робіт, звіту про практику, при виступах на семінарах, конференціях тощо. При виборі теми дослідження варто також урахувати можливості її розроблення безпосередньо у закладі освіти. Насамперед ідеться про час, який студент може виділити на це з урахуванням усього навчального процесу. Також повинні бути враховані усі можливості розроблення теми з погляду витрат матеріальних і фінансових ресурсів. На сьогодні це є дуже болюче питання для усіх без винятку ЗВО країни. Досвід свідчить, що важливу роль при виборі теми студентом відіграє також ступінь її відповідності тематичній спрямованості науково-дослідної роботи кафедри. Наприклад, тому студент розробляє під керівництвом викладача, наукового керівника, отже, він зможе отримати кваліфіковану допомогу у тому разі, якщо цей викладач протягом певного часу проводив дослідження з цього напрямку.

Залежно від курсу, на якому навчається студент, науково-дослідна робота може бути у формі курсової роботи, бакалаврської чи магістерської роботи. В кожній з цих робіт студент має застосовувати як знання, уміння та навички, що він здобув протягом навчання, так і користуватися зовнішніми джерелами, працюючи з архівними даними та наукометричними базами даних для всебічного висвітлення і аналізу обраної теми дослідження. Глибокий та компетентний огляд релевантної літератури зі своєї галузі та побудова майбутнього дослідження на базі існуючих досягнень та публікацій є невід'ємною частиною зрілої наукової роботи. Саме тому першочерговим завданням для покращення та оптимізації науково-дослідного процесу має бути забезпечення студентів доступом до таких наукометричних баз,

де вони б могли без перешкод знайти ту літературу, яка необхідна їм для їхньої наукової роботи [25]. В довгостроковій перспективі така спрямованість на роботу згідно зі світовими стандартами науково-дослідної діяльності і публіцистики дозволить вітчизняним науковцям публікувати свої роботи у відомих та впливових наукових журналах та інтегрувати свою діяльність і свій ЗВО у світовий науковий простір. У сучасних умовах глобалізації така інтеграція і обмін науковими досягненнями з зарубіжними колегами є основною передумовою для поширення і просування науки. Важливою педагогічною умовою успішного проведення цього етапу наукового дослідження, як свідчать результати наших попередніх досліджень [22], є необхідний рівень володіння іноземною мовою (насамперед, англійською). Особливо це актуально для студентів немовних спеціальностей, у першу чергу – природничих.

Загальноприйнятою практикою серед західних університетів є підписка на всі ключові наукові журнали у всіх галузях, що представлені даним ЗВО [24]. Якщо раніше це була підписка на періодику у вигляді паперових носіїв, коли друковані копії журналів зберігалися у бібліотечному архіві, а кожен новий номер обов'язково поставлявся копією у бібліотеку. Зараз цей формат дещо застарів і університети тепер оформлюють підписку на електронні наукометричні бази, в тому числі, на лідерів ринку за часткою наукових публікацій, що з'являються у цих базах щорічно, а саме – Elsevier, Springer, Taylor and Francis, Wiley, Sage, Emerald, Oxford Publications, Cambridge.

Проте, хоча й на кожній стадії студент працює самостійно, однак важливе місце під час виконання студентських досліджень відводиться науковому керівникові. Основне завдання останнього полягає у тому, що він повинен допомогти студентові опанувати "кухню" наукового пошуку. Тому керівник надає консультації та здійснює контроль за виконанням роботи на всіх її етапах (допомагає обрати тему, сформулювати мету і завдання, рекомендує найважливішу літературу та джерела з проблематики роботи, оцінює зміст тексту у його окремих складових та у цілому, рекомендує внесення правок і доопрацювання певних частин роботи, дає згоду на її допуск до публічного захисту). У то й же час, опи-

тування студентів свідчать, що певна частина викладачів ставить до керівництва НДРС не досить кваліфіковано. Студенти відзначають, що викладач має не тільки знати свій предмет, але і вміти пояснити його, зацікавити студентів. Основною проблемою є те, що деякі викладачі є професійно-компетентними але педагогічно некомпетентними (не можуть доступно пояснити матеріал, чітко сформулювати вимоги, мають недостатній рівень умінь і навичок культури педагогічного спілкування). Між педагогічно некомпетентним викладачем і студентом можуть виникати конфлікти, в яких студент може бути несправедливо покараний з боку викладача. Найчастіше студенти не мають змоги відстояти свою думку в такому конфлікті. Тому, щоб запобігти таким проблемам, варто проводити анонімні опитування щодо компетентності викладача, у тому числі і як наукового керівника НДРС. Ознайомлювати викладачів з результатами таких опитувань, враховувати їх при переобранні на черговий термін. Прикро констатувати, що статус викладача, котрий інтенсивно займається науковою роботою зі студентами, є "генератором нових ідей, вихователем нових поколінь учених", і викладач, який займає пасивну позицію у цьому напрямку науково-педагогічної діяльності, не рідко, однаковий. Звичайно, за таких обставин наукова робота у ЗВО буде лише своєрідним додатком, а не основним інтегративним компонентом навчального процесу.

Завдання для самостійної роботи

1. Охарактеризуйте зміст законодавчого забезпечення підготовки науково-педагогічних працівників в Україні.
2. Проаналізуйте закони і підзаконні акти, які є особливо важливими для кожного викладача ЗВО.
3. Охарактеризуйте структуру й зміст кожного розділу "Індивідуального плану роботи викладача ЗВО".
4. Опишіть порядок заповнення, розгляду та затвердження "Індивідуального плану роботи викладача ЗВО". У яких випадках і яким чином вносяться у план викладача зміни та доповнення?
5. Опишіть зміст підготовки викладача до проведення навчальної роботи.

6. Розкрийте алгоритм підготовки викладача до проведення лекції, семінарського, практичного заняття.
7. Розкрийте критерії оцінювання викладачем знань студентів.
11. Які завдання виховання студентської молоді у сучасних умовах є найбільш актуальними? Доведіть!
12. Які методи й форми організації виховання є найбільш ефективними у виховання сучасної студентської молоді? Обґрунтуйте свою позицію.
13. Охарактеризуйте зміст і основні форми методичної роботи викладача ЗВО.
14. Опишіть структуру і зміст робочої навчальної програми з дисципліни.
15. Охарактеризуйте структуру проведення практичного (семінарського) заняття.
16. Чи є, на Вашу думку, НДРС найбільш ефективним шляхом підготовки майбутнього викладача до проведення науково-дослідної роботи?

Література до теми 2

1. Алексюк А. М. Педагогіка : навч. посіб. для студ. ун-тів / А. М. Алексюк, М. М. Грищенко, О. В. Киричук. – К.: Вища школа, 1985.
2. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія : підруч. для студ., асп. та молодих викл. вузів/ А. М. Алексюк. – К.: Либідь, 1998.
3. Закон України "Про вищу освіту" від 01.07.2014 № 1556-VII
Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/conv/page>
4. Закон України про наукову та науково-технічну діяльність, ВВР, 2016, № 9, ст.89)
5. Інструкція щодо визначення змісту та порядку заповнення індивідуального робочого плану викладача [Електронний ресурс]. 4 с. Режим доступу: www.kdu.edu.ua/uch_otd/Instr_2.doc
6. Концепція національного виховання студентської молоді // Освіта і управління. – 2009. Т. 12. № 2. – С. 80–82.
7. Марушкевич А.А., Спіцин Є.С. Педагогіка вищої школи: підручник. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2015. – 415 с.
8. Мороз О. Г. Підготовка майбутнього викладача вищої школи : психолого-педагог. ракурс / О. Г. Мороз, В. І. Юрченко

// Наукові записки : зб. наук. ст. НПУ ім. М. П. Драгоманова. – К. : НПУ, 2001. Вип. 41. С. 156–159.

9. Луговий В. І. Модернізація підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів в аспірантурі та докторантурі наукових установ АПН України в контексті Болонського процесу: досвід, проблеми, перспективи / В. І. Луговий, В. А. Семиченко, О. Л. Кононко та ін. // Педагогіка і психологія. – 2008. № 1. – С. 94–102.

10. Луговий В. І. Проблема освітньо-наукової інтеграції в підготовці кандидатів і докторів наук в Україні / В. І. Луговий // Проблеми освіти : наук. зб. – К. : Ін-т інновац. технологій і змісту освіти МОН України, 2007. – Вип. 54. С. 3–6.

11. Наказ Міністерства освіти і науки України "Про затвердження норм часу для планування і обліку навчальної роботи та переліків основних видів методичної, наукової й організаційної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів": від 07 серпня 2002 р. № 450 [Електронний ресурс] // Урядовий портал. Режим доступу <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0698-02>

12. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні // Освіта України. № 94. 3 грудня 2004 р. – С. 6–10.

13. Організація асистентської педагогічної практики: Навчально-методичний посібник / Вижва С.А., Марушкевич А.А. та інш. – К.- Ніжин: Видавець Лисенко М.М., 2015. – 148 с.

14. Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України, затверджене наказом Міністерства освіти України № 93 від 8 квітня 1993 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.mon.gov.ua

15. Про затвердження форм документів з підготовки кадрів у вищих навчальних закладах I-IV рівнів акредитації: Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 29.03.2012 № 384 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0711-12>

16. Про визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 29 березня 2012 року № 384: Наказ Міністерства освіти і науки України від 03.03.2014 № 209 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0368-14>

17. Про затвердження кваліфікаційних характеристик професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навча-

льних закладів. Наказ МОН України № 665 від 01.06.13 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mon.gov.ua)

18. Про практичну підготовку студентів. Лист МОН України № 1/9-93 від 07.02.09 [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.mon.gov.ua)

19. Педагогіка вищої школи: хрестоматія / В. А. Бутров, А. А. Марушкевич, Є. С. Спіцин. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2016. – 544 с.

20. Педагогика и психология высшей школы : учеб. пособие /под ред. С. И. Самыгина. 2-е изд., доп. и перераб. – Ростов на/Д.: Феникс, 2002.

21. Семиченко В. Психологія педагогічної діяльності: навч. посіб./В. Семиченко. – К.: Вища школа, 2004. – 335 с.

22. Спіцин Є.С., Кирикилиця В.В. Підвищення рівня володіння іноземною мовою студентами немовних спеціальностей ВНЗ як необхідна умова забезпечення права на академічну мобільність // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогіка. 2016. №1(3). С.66–73.

23. Стрельніков В. Компоненти професійної компетентності викладача вищої школи. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwidxaT5267KAhXKEiwKHxfSBs8QFggaMAA&url=http%3A%2F%2Ffirbis-nbu.gov.ua%2Fcgi-bin%2Ffirbis_nbu%2Fcgiiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF%2Fgvpdpu_2013_28_1_55.pdf

24. Alvesson, M., & Sandberg, J. 2013. Constructing research questions. London: Sage.

25. Alvesson, M., & Kärreman, D. 2011. Qualitative research and theory development. London: Sage.

ТЕМА 3

Педагогічна майстерність у професійно-педагогічній підготовці науково-педагогічного працівника

(Матеріали до лекцій 6-7)

3.1. Поняття та структура професійно-педагогічної майстерності науково-педагогічного працівника

3.2. Шляхи формування професійно-педагогічної майстерності науково-педагогічного працівника

3.1. Поняття та структура професійно-педагогічної майстерності науково-педагогічного працівника

Людина, турбуючись про продовження свого роду, завжди дбала про передачу новому поколінню досвіду старших. Спочатку цю функцію у повному обсязі виконували батьки, але пізніше окремі функції виховання дітей в родах, общинах члени суспільства передавали найбільш досвідченим, найбільш мудрим людям – педагогам. Уже в етимології цього слова закладений глибокий соціальний зміст. Слово педагог походить від грецького *paidahos* (*pais* – дитина; *aho* – веду, виховую). Педагогами називали людей, які займалися дітоведінням, вихованням дітей, тому не випадково, що професія педагога (учителя, вихователя) є найдавнішою на Землі.

У стародавньому Вавилоні, Єгипті, Ассирії педагогами найчастіше були жерці, а в Греції ця почесна справа доручалась вільнонайманим, найбільш розумним громадянам, серед яких

були філософи, поети. Ще Арістотель говорив, що вихователі більш достойні поваги, аніж батьки, бо останні дають нам лише життя, а перші – достойне життя.

У Київській Русі учителів називали *майстрами*, підкреслюючи цим самим глибину поваги до тих, хто творить духовне багатство суспільства. Історія нашого народу, кожного члена нашої спільноти тісно пов'язана з батьками та вчителями, їх працею створювалась і створюється найбільша цінність на землі – Людина.

В умовах становлення української державності, відродження національної духовності, формування національної гідності громадян, роль викладача у суспільстві зростає. Він, як уповноважений суспільства, нарівні з батьками несе відповідальність за соціальну зрілість кожного вихованця. Від педагога-вихователя у суспільстві залежить розв'язання ще одного важливого завдання: забезпечення сприятливих умов для створення найбільшого багатства суспільства – інтелектуальних цінностей кожної людини зокрема і людської спільноти взагалі [1, с. 16-17].

Високі вимоги до моральних і педагогічних якостей учителя висувались ще у статутах братських шкіл.

Так, у найдавнішому з них Статуті луцької братської школи було вказано на основні якості педагога, серед яких благочестивість, розсудливість, смиренномудрість, лагідність, стриманість.

Є різні підходи щодо визначення педагогічної майстерності. Здебільшого її розуміють як синтез наукових знань, умінь і навичок методичного мистецтва й особистих якостей педагога.

Зовні майстерність педагога – це вирішення різноманітних педагогічних завдань, успішна організація освітнього процесу й отримання відповідних результатів, але її сутність полягає у певних професійних і особистісних якостях, які породжують цю діяльність і забезпечують її ефективність. Автори підручника "Педагогічна майстерність сучасного вчителя: теорія і практика" [1] розглядають її як найвищий рівень педагогічної діяльності (якщо характеризуються якісні показники результату) як вияв творчої активності особистості педагога (якщо характеризується психологічний механізм успішної діяльності). У їх розумінні педагогічна майстерність – це комплекс властивостей особистості, що забезпечує високий рівень самоорганізації професійної діяльності на рефлексивній основі [1].

Поняття "педагогічна майстерність" тісно переплітається із поняттям "педагогічне мистецтво". Помилково бачити лише у прямій ієрархічній залежності цих понять педагогічне мистецтво – найвищий етап прояву майстерності. Насправді, зв'язок між ними не прямолінійний, а діалектично зумовлений. Важливо заглибитись в етимологічну сутність цих понять.

Як бачимо, поняття мистецтва і майстерності тісно переплітаються, взаємозумовлені. Мистецтво може виявлятися через майстерність, а в майстерності, у свою чергу, проглядаються певні елементи вправної діяльності.

Мистецтво пов'язане, передусім, з творчим проявом особистості, який ґрунтується на емоційній сфері діяльності та спрямований на пробудження та формування емоційних почуттів.

Професіоналізм людини в будь-якій сфері діяльності багато в чому залежить від рівня сформованості її майстерності. У педагогічній діяльності майстерність є важливим чинником ефективності освітньої роботи, передумовою "творення людини" (В. Сухомлинський) [8]. К. Ушинський неодноразово зазначав, що діяльність людини, пов'язана з процесом виховання, є унікальним дійством, яке ні з чим іншим порівняти не можна.

Майстерність – це високе мистецтво, довершене вміння у будь-якій галузі, висока якість виконаної роботи. Майстерність може виявитися у діяльності актора, письменника, педагога, лікаря, інженера-конструктора, пілота, архітектора, агронома-рослинника, кухаря та ін.

Мистецтво пов'язане, передусім, з творчим виявом особистості, з креативним характером її діяльності, що ґрунтується на емоційній сфері і спрямоване на пробудження й формування емоційних почуттів. Педагогічна майстерність виявляється не в теоретичних знаннях, а в конкретній діяльності. У педагогічній літературі зустрічаються різні тлумачення поняття "педагогічна майстерність". Це і мистецтво виховання й навчання, і характеристика високого рівня педагогічної діяльності, і комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності і т.д.

Педагогічну майстерність не можна пов'язувати з якимось особливим даром, ототожнювати (як це нерідко зустрічається в науковій літературі та на рівні побутових міркувань) з вродже-

ними якостями, адже якості не передаються спадково. Людина через генно-хромосомну структуру отримує лише задатки, генотипні утворення, які є передумовою розвитку й формування певних якостей. До того ж, педагогічна професія є масовою і тут не можна покладатися на талант окремих індивідуальностей.

Короткий екскурс у площину визначень сутності педагогічної майстерності переконує нас у тому, що успішність і ефективність освітньої роботи залежить не лише від знання педагогом своєї дисципліни, а й від рівня його майстерності.

Проблема професійно-педагогічної майстерності педагога, маючи глибокі соціальні й історичні корені, є надзвичайно актуальною. Як відомо, витоки її знаходяться в ідеях давнього риторичного мистецтва і безпосередній ораторській діяльності таких визначних мислителів, як Сократ, Аристотель, Квінтіліан, Платон, Цицерон тощо.

Ця проблема набула розвитку в працях як вітчизняних, так і зарубіжних педагогів, філософів, письменників: Я. Коменського, І. Песталотці, А. Дистервега, М. Ломоносова, Г. Сковороди та ін.

Обґрунтування сутності професійно-педагогічної майстерності належить освітянам другої половини XIX–початку XX ст. Педагоги, громадські діячі, письменники М.І. Пирогов, К. Ушинський, С. Миропольський, П. Каптерев, С. Русова, Б. Грінченко, М. Демків, С. Васильченко, Т. Шевченко, І. Франко глибоко усвідомлюючи місце викладача як безпосередньо в розв'язанні освітніх завдань, так і в розвитку суспільства в цілому, висували серйозні вимоги до його підготовки, морально-вольових якостей, серед яких чільне місце посідала професійна педагогічна майстерність.

Педагогічна майстерність викладача знаходить прояв у його професіоналізмі.

Як слушно стверджують автори ґрунтовної праці "Педагогічна майстерність сучасного вчителя: теорія і практика", критеріями майстерності педагога є: доцільність (за спрямованістю); продуктивність (за результатами); діалогічність (за характером стосунків з вихованцями); оптимальність у виборі засобів; творчість (за змістом діяльності) [1].

Дослідники І. Зязюн, Л. Крамущенко, І. Кривонос, О. Мирошник, В. Семиченко, Н. Тарасевич визначають *рівні оволодіння педагогічною майстерністю*.

1. Елементарний рівень. У вчителя наявні лише окремі якості професійної діяльності. Найчастіше – це володіння знаннями для виконання педагогічної дії, володіння предметом викладання тощо.

2. Базовий рівень. Учитель володіє основами педагогічної майстерності: педагогічні дії гуманістично зорієнтовані, стосунки з учнями й колегами розвиваються на позитивній основі, добре засвоєно предмет викладання, методично впевнено і самостійно організовано освітній процес на уроці.

3. Досконалий рівень. Характеризується чіткою спрямованістю дій учителя, їх високою якістю, діалогічною взаємодією у спілкуванні. Педагог самостійно планує й організовує свою діяльність на тривалий проміжок часу, маючи головним завданням розвиток особистості учня.

4. Творчий рівень. Характеризується ініціативністю і творчим підходом до організації професійної діяльності. Вчитель самостійно конструює оригінальні педагогічно доцільні прийоми взаємодії. Діяльність будує, спираючись на рефлексивний аналіз. Сформовано індивідуальний стиль професійної діяльності[5].

Зрозуміло, що у визначенні рівнів сформованості педагогічної майстерності має місце певна умовність, бо майстерність тісно пов'язана з творчою діяльністю і визначити конкретні рамки, кількісні параметри для оцінки цих якостей досить складно та навряд чи й можливо.

Педагогічна майстерність – досить складне, багаторівневе, системне утворення інтегративного характеру. Для цілісного сприйняття моделі педагогічної майстерності треба виокремити такі модулі: морально-духовні цінності, професійні знання, соціально-педагогічні якості, педагогічні уміння, педагогічна техніка.

До елементів педагогічної майстерності належать:

1. *Гуманістична спрямованість діяльності*. Полягає в спрямованості діяльності педагога на особистість іншої людини, утвердження словом і ділом найвищих духовних цінностей, моральних норм поведінки й стосунків. Передбачає гуманістичний

вияв його ціннісного ставлення до педагогічної діяльності, її мети, змісту, засобів, суб'єктів. Гуманістична спрямованість – найголовніша характеристика майстерності, яка спрямована на особистість іншої людини, утвердження словом і працею найвищих духовних цінностей, моральних норм поведінки й стосунків. Для педагога провідною є орієнтація на головну мету за гармонійної узгодженості всіх інших: гуманізації діяльності, гідного самоутвердження, доцільності засобів, врахування потреб вихованців. Лише за умови почуття відповідальності перед майбуттям, усвідомлення мети і великої любові до вихованців починає формуватися професійна майстерність викладача.

Гуманістична спрямованість є виявом здатності бачити великі завдання у малих справах. Вона дає змогу оцінювати свою діяльність з погляду не лише безпосередніх, а й опосередкованих результатів, тобто тих позитивних індивідуальних змін у життєдіяльності і структурі особистості своїх вихованців, частковим організатором яких він є сам як особа, відповідальна за якість організації виховного процесу [3].

2. *Професійна компетентність, професіоналізм.* Передбачають наявність професійних знань (суспільних, психолого-педагогічних, предметних, прикладних умінь та навичок), їх змістом є знання предмета, методики його викладання, знання педагогіки і психології. Знання викладача звернені, з одного боку, до дисципліни, яку він викладає, а з другого – до студентів, психологію яких мусить добре знати. Готуючись до лекції, викладач обмірковує її зміст, методику, враховує особливості сприймання студентів цього віку, власні можливості. Отже, зміст професійної компетентності – це знання предмета, методики його викладання, педагогіки і психології. Важливою особливістю професійних педагогічних знань є їх комплексність, що потребує від викладача вміння синтезувати матеріал для успішного розв'язання педагогічних задач, аналізу педагогічних ситуацій, що зумовлюють необхідність осмислення психологічної сутності явищ, вибору засобів взаємодії [3].

Для того, щоб викликати в студентів певне ставлення до предмета, обговорюваного на лекції, викладач висловлює своє розуміння проблеми, свої міркування.

На ґрунті професійних знань формується педагогічна свідомість – принципи і правила, які є засадовими щодо дій і вчинків викладача. Ці принципи і правила кожний педагог виробляє на підставі власного досвіду, але осмислити, усвідомити їх можна лише за допомогою наукових знань, що потребують систематичного поповнення. Слід зауважити, що складність навчання викладача, набуття професійної компетентності полягає і в тому, що професійне знання має формуватися водночас на всіх рівнях: методологічному, теоретичному, методичному, технологічному. Це потребує розвинутого професійного мислення, здатності добирати, аналізувати й синтезувати здобуті знання у досягненні педагогічної мети, уявляти технологію їх застосування.

Проте, швидкість набуття майстерності не регламентується лише накопиченням професійних знань. Справді, студентів, який добре вчиться у закладі вищої освіти, не завжди легко на виробничій практиці.

Професіоналізм педагога – це сукупність психофізіологічних, психічних та особистісних змін, які відбуваються в людині у процесі оволодіння знаннями та довготривалої діяльності, що забезпечують якісно новий, вищий рівень вирішення складних професійних завдань.

Педагогічний професіоналізм – уміння викладача мислити та діяти професійно. Він охоплює набір професійних властивостей та якостей особистості педагога, що відповідають вимогам професії; володіння необхідними засобами, що забезпечують не тільки педагогічний вплив на вихованця, але і взаємодію, співробітництво та співтворчість з ним. Для активного співробітництва зі студентами викладачу необхідна мобілізація інтелекту, волі, моральних зусиль, організаторського хисту та вміле оперування засобами формування моральних, інтелектуальних та духовних засад у студентів. Він повинен володіти широким арсеналом інтелектуальних, моральних та духовних засобів, що забезпечують педагогічний вплив на студентів. До інтелектуальних засобів належать кмітливість, професійне спрямування сприйняття, пам'яті, мислення, уяви, прояв та розвиток творчих здібностей студентів. До моральних – любов до студентів, віра в їх можливості та здібності, педагогічна справедливість, вимог-

ливість, повага до вихованця – все, що складає основу професійної етики викладача. Духовні засоби – основа його загальної та педагогічної культури [3].

3. *Педагогічні здібності*. Є індивідуальні передумови успішної діяльності, стимулятори професійного зростання – здібності. Тобто сукупність психічних особливостей викладача, необхідних для успішного оволодіння педагогічною діяльністю, її ефективного здійснення [3].

Головною здібністю, що об'єднує всі інші, є толерантність, чутливість до людини, до особистості, яка формується. З нею тісно взаємодіють комунікативність (потреба у спілкуванні, здатність легко налагоджувати контакти, викликати позитивні емоції у співрозмовника й відчувати задоволення від спілкування); перцептивні здібності (професійна проникливість, пильність, інтуїція, здатність сприймати і розуміти іншу людину, її психологічний стан за зовнішніми ознаками); динамізм особистості (здатність активно впливати на іншу особистість); емоційна стабільність (володіння собою, самоконтроль, саморегуляція); оптимістичне прогнозування (передбачення розвитку особистості з орієнтацією на позитивне в ній); креативність (здатність до творчості, генерування нових ідей, уникнення традиційних схем, оперативного розв'язання проблемних ситуацій); впливовість (здатність вплинути на психічний і моральний світ студентів у певному напрямі, зближуватися з ними, здобувати довіру, любов і повагу, глибоко проникати у їхній внутрішній світ).

Здібності до педагогічної діяльності можна оцінити залежно від того, наскільки ефективно йде професійне навчання.

4. *Педагогічна техніка* (мистецтво, майстерність, уміння). Є сукупністю раціональних засобів, умінь та особливостей поведінки викладача, спрямованих на ефективну реалізацію обраних ним методів і прийомів освітньої роботи зі студентом, студентським колективом відповідно до мети виховання, об'єктивних та суб'єктивних їх передумов. Вона передбачає наявність специфічних засобів, умінь, особливостей поведінки педагога: високу культуру мовлення; здатність володіти мімікою, пантомімікою, жестами; уміння одягатися, стежити за своїм зовнішнім виглядом; уміння керуватися основами психотехніки (розуміння пе-

дагогом власного психічного стану, уміння керувати собою); здатність до "бачення" внутрішнього стану вихованців і адекватного впливу на них.

З розвитком педагогіки та психології, як науки і практичної діяльності, поряд з поняттям "педагогічна техніка", яке відображає тільки суб'єктивні особливості освітнього процесу (контроль педагога за своїми емоціями, настроєм, поведінкою, перцептивно-чуттєвим сприйняттям зовнішніх предметів, технікою мовлення) стали використовувати і термін "педагогічна технологія" (знання про майстерність), який стосується проблем планування та організації навчального процесу [5].

5. *Педагогічна технологія*. Є комплексом знань, умінь і навичок, необхідних викладачу для вирішення стратегічних, тактичних, а також процедурних завдань під час освітнього процесу. Йдеться про систему взаємодії викладача зі студентами, способи добору та впорядкування навчального матеріалу згідно з вимогами теорії пізнання. Іншими словами, педагогічна технологія є описом системи дій викладача та студентів, які слід виконати для оптимальної реалізації навчального процесу. Складовими педагогічної технології є володіння мистецтвом спілкування зі студентами, вміння керувати своєю увагою та увагою студентів, здатність за зовнішніми ознаками поведінки студента визначати його душевний стан тощо. Уміння налагоджувати оптимальні взаємостосунки зі студентами, змінювати їх відповідно до віку студентів і їхніх вимог до викладачів є важливим компонентом педагогічної майстерності [5].

3.2. Шляхи формування професійно-педагогічної майстерності науково-педагогічного працівника

Професійна діяльність викладачів ЗВО відрізняється специфічними особливостями, які проявляються: в усвідомленні й готовності вирішувати загальні цілі й завдання вищої школи; у структурі знань викладача; в організації цілеспрямованої тво-

рчої діяльності, пов'язаної з навчанням, вихованням, розвитком особистості на етапі її підготовки до професійної діяльності; у сформованості особистих професійно значимих якостей; у наявності спеціальних здібностей; у різноманітті функціональних обов'язків; у структурі діяльності; в обраній життєвій стратегії й т.д. Проблема досягнення педагогічної майстерності, професіоналізму в діяльності викладача широко й багатосторонньо розробляється у психології й педагогіці.

Основне педагогічне завдання, що виступає кінцевою метою навчання й виховання у ЗВО, вирішується викладачем шляхом перетворення навчання студентів у самонавчання, зовнішньої регуляції їхніх дій і вчинків у саморегуляцію. Викладач перетворює педагогічні цілі в психологічні цілі студента. Вирішити це складне педагогічне завдання він може, лише усвідомивши загальну мету, розклавши її на цілий ряд менших, супідрядних цілей, перетворивши їх у педагогічні завдання. Інакше кажучи, мова йде про певні вимоги до знань і вмінь викладача вищої школи. Важливе значення при цьому має ступінь усвідомлення цих вимог викладачем.

Основу досліджень, де вирішується проблема висування вимог до сучасного викладача вищої школи, складають уявлення про цілі вищої освіти, які сформувалися в педагогіці й психології вищої школи на початку дев'ятнадцятого століття: а) підготувати фахівця широкого профілю для державної служби; б) виховати широко ерудовану особистість зі стійкими моральними якостями. Місія університету, на думку дослідників, складалася в навчанні молодої людини сукупності багатьох видів знань, а його завдання полягало не тільки в збереженні й передачі існуючих знань, духовних і культурних цінностей, вищих зразків діяльності, але й розвитку інтелекту заради вищої культури. Саме тоді з'явився вираз: "людина університету", в характеристику якої включали якості: духовна концентрація, відлюдництво, терплячість. Крім цього, людині університету необхідні три типи вмінь: наставляння прикладом, наставляння знаннями, наставляння щодо виходу з важких ситуацій. Це ще раз підтверджує, що робота викладача вищої школи вимагає не тільки знання свого предмета, але й всебічної педагогічної підготовле-

ності, глибоких психологічних знань, володіння різноманітними прийомами методики викладання.

Досліджуючи особливості класичних університетів, сучасні педагоги й психологи відзначають, що перші університети створювалися як храми науки, де формувалися наступні вимоги до викладачів: поєднувати науково-дослідну й викладацьку діяльність; розвивати творчу готовність своїх студентів до майбутньої спеціальної, професійної діяльності. Завдання, висунуті перед університетом більше ста років тому, залишаються актуальними і сьогодні. Перед сучасною вищою школою висунуте нове соціальне замовлення: підготовка фахівця, здатного швидко реагувати на зміни у соціально-економічному середовищі, швидко адаптувати до нових умов свою професійну діяльність. Виконати таке замовлення може сильний науково-педагогічний склад закладу вищої освіти, коли відбувається інтеграція освітнього процесу й науково-дослідної діяльності, постійно удосконалюється професійна майстерність викладачів. Особливого значення при цьому має знання, усвідомлення й прийняття вимог сучасного суспільства до самої діяльності й особистості викладача: професійна компетентність; загальнокультурна й гуманітарна компетентність; комунікативна компетентність; соціально-економічна компетентність; креативність; наявність педагогічних здібностей; педагогічна культура т.д. Виходячи з того, що в цілому під професіоналізмом розуміється високий рівень кваліфікації й професійної компетентності, висока підготовленість до виконання завдань професійної діяльності, можна зробити висновки про те, що високий рівень професіоналізму дозволяє людині досягти значних якісних і кількісних результатів праці при менших витратах фізичних і розумових сил на основі використання раціональних прийомів виконання робочих завдань. Інакше кажучи, головним показником професіоналізму є досягнення значних кількісних і якісних результатів праці при менших витратах людських ресурсів, що може бути досягнуте на будь-якому етапі професійного становлення.

Професіоналізм фахівця проявляється у систематичному підвищенні кваліфікації, творчій активності, здатності продуктивно задовольняти зростаючі вимоги суспільного виробництва й ку-

льтури, в особистісному вдосконаленні, що включає самоосвіту й самовиховання. Існуючі дослідження показують, що професіоналізм діяльності в педагогічній практиці проявляється у творчій готовності особистості до продуктивного вирішення майбутніх професійних завдань і формування у викладачів того рівня конкурентоспроможності, що дозволить їм активно включитися в освоєння професійної діяльності. Показниками професіоналізму виступають: володіння професійними духовними цінностями, орієнтації і їх дотримання; засвоєння на високому рівні вищих зразків засобів праці, вироблених у професії (професійних знань, способів і дій, професійних "технік" і технологій, прийомів професійного мислення, способів професійної самосвідомості й ін.). До цих показників можна додати: високий рівень академічних знань, глибокі знання в галузі навчання й психології, сформований індивідуальний стиль професійної діяльності, педагогічні позиції. І якщо критерієм професіоналізму діяльності викладачів вишу названа провідна мета його діяльності – підготовка конкурентоспроможного, грамотного фахівця (готового до творчого, продуктивного вирішення майбутніх професійних завдань), то критерієм, професіоналізму особистості правомірно вважати сформованість високого рівня особистісних професійно значимих якостей. Відповідно до цього критерію можна визначити основні його показники: високий рівень інтелекту й широкий кругозір; творчість, критичність, самостійність; товариськість, емоційність, емпатія; високий рівень самоконтролю, саморегуляції, самоорганізації, рефлексії; соціальна активність, потреба в самоактуалізації й самореалізації тощо.

Зміст понять професіоналізму діяльності й професіоналізму особистості, їхній аналіз показує, що професійне становлення викладача вищої школи буде проходити більш успішно, якщо особистість володіє не тільки певними, найбільш затребуваними у професійній діяльності властивостями, якостями, уміннями; має високу професійну кваліфікацію й компетентність. Важливо, щоб у викладача в процесі професійного становлення сформувалися: педагогічна спрямованість, адекватна соціальній ситуації розвитку; педагогічні позиції, які не суперечать еталону особистості й діяльності викладача вищої школи відповідно до

сучасних вимог суспільства й професійного співтовариства; індивідуальний стиль діяльності, що виступає показником високого рівня професіоналізму й педагогічної майстерності; особистісно-ділові якості, затребувані в педагогічній професії (академічні знання, високий рівень самоконтролю, відповідальність, сумлінність, чесність, наявність адекватної самооцінки, креативність, соціально-психологічна компетентність, культура поведінки й т.д.). Названі властивості й характеристики є результатом не тільки формування, але й самоформування, саморозвитку, самовдосконалення, коли викладач досягає вершин педагогічної майстерності. В основі педагогічної майстерності лежить високий рівень професіоналізму діяльності й особистості. При цьому необхідно відзначити, що в існуючих дослідженнях немає чіткої часової (вікової) межі досягнення професіоналізму, але більшість дослідників виділяють їхні рівні розвитку (високий, середній, низький). Зрозуміло, що на етапі адаптації проявляється низький рівень професіоналізму (до-професіоналізм), що, наприклад, не виключає досить високого рівня компетентності в галузі академічних знань. Наступний етап професійного становлення – професіоналізація, характеризується формуванням високого рівня компетентності при виконанні всіх функцій, вирішенні педагогічних завдань, що є показником професіоналізму. Етап педагогічної майстерності характеризується проявом супер-професіоналізму й після-професіоналізму, коли викладач "знає", "уміє", "володіє", готовий і може на високому рівні компетентності передавати знання не тільки студентам, але і колегам, тобто виступати в ролі наставника. Слід акцентувати увагу на такій особливості професійного становлення: межі саме цього етапу в педагогічній професії не завжди збігаються з наявними класифікаціями етапів професійної самореалізації. Ця особливість обумовлена тим, що термін досягнення вищих рівнів професійної майстерності в діяльності викладачів ЗВО відрізняється від суміжних професій. Зокрема, у вчителів загальноосвітніх установ ця межа позначена стажем в 21-25 років професійної кар'єри, а у викладачів ЗВО – 16-20 років. Дослідники пояснюють таку розбіжність впливом науково-дослідної функції, що дозволяє викладачеві вищої школи бути більше

конкурентоспроможним в умовах сучасного суспільного розвитку. Ця функція зберігає й підтримує інтелектуальний потенціал, впливає на формування спрямованості особистості, педагогічні позиції та ін. На етапі педагогічної майстерності викладач досягає вершин професіоналізму діяльності й особистості. Однак й тут може проявлятися непрофесіоналізм чи псевдо професіоналізм. Причин цьому безліч. Зокрема: невідповідність індивідуальних характеристик вимогам педагогічної діяльності, відсутність компетентності в галузі предмета викладання або людських відносин, несформованість педагогічних здібностей. То ж, величезне значення у формуванні й прояві професіоналізму в процесі професійного становлення на шляху досягнення вершин майстерності має наявність компетентності при вирішенні педагогічних завдань, виконанні запропонованих функцій тощо. Педагог-професіонал повинен уміти керувати розвитком особистості. "Компетентність" як феномен, незважаючи на достатню кількість досліджень, сьогодні ще не має точного визначення й не одержала свого вичерпного аналізу. Найчастіше в науковій літературі це поняття щодо педагогічної діяльності вживається у контексті приведення в дію внутрішніх рушійних сил педагогічного процесу, причому частіше в ролі образної метафори, а не наукової категорії. Для багатьох дослідників компетентність фахівця проявляється, насамперед, в ефективному виконанні функціональних обов'язків. Компетентність розуміють як: міру розуміння навколишнього світу й адекватність взаємодії з ним; сукупність знань, умінь і навичок, що дозволяють успішно здійснювати професійну діяльність; певний рівень сформованості суспільно-практичного досвіду суб'єкта; рівень навченості соціальним і індивідуальним формам активності, що дає можливість індивіду в рамках своїх здібностей і статусу успішно функціонувати в суспільстві; сукупність професійних властивостей, тобто здібностей реалізувати посадові вимоги на певному рівні тощо.

Основними рівнями професійної компетентності суб'єкта діяльності стають навченість, професійна підготовленість, професійний досвід і професіоналізм. У процесі професійного становлення фахівець, проявляючи компетентність в одному або іншому питанні, поступово набуває здатності бути компетент-

ним у здійсненні своєї діяльності в цілому й у виконанні своїх функціональних обов'язків зокрема. Високий рівень загальної професійної компетентності викладача забезпечує йому можливість значних досягнень у професійній галузі, у галузі самокерування, особистісного вдосконалювання й дозволяє у процесі професійного становлення досягти рівня супер-професіоналізму й педагогічної майстерності.

Майстерність – це, насамперед, вищий рівень розвитку особистості, сукупності здібностей і узагальненого позитивного досвіду, вищий рівень професійних умінь у певній діяльності, досягнутий на основі рефлексії й творчого підходу. Перераховані утворення є результатом досить тривалої й складної роботи особистості із засвоєння діяльності й самовдосконалення, і, отже, не можуть досягатися на початковому етапі професійного становлення. Як показують дослідження, поняття "майстерність" і "професіоналізм" є близькими, але не тотожними, тому що для досягнення майстерності необхідно мати індивідуально-типологічні особливості, затребувані в певній сфері діяльності.

Більшість дослідників вважає, що педагогічна майстерність являє собою єдність використання наукових закономірностей і передового педагогічного досвіду. При цьому відзначається факт зв'язку педагогічної майстерності з аналізом систем і структур різних сторін діяльності викладача і його індивідуально-психологічних властивостей.

У ряді досліджень педагогічна майстерність розуміється як: діяльність педагога на рівні зразків і еталонів, відпрацьованих у практиці й описаних у методичних розробках і рекомендаціях; високий рівень педагогічної діяльності, що проявляється в майстерності спілкування й орієнтований на гарантований педагогічний результат; функціонуюча система знань, навичок, умінь, психічних процесів, властивостей особистості, що забезпечує виконання завдань навчання й виховання; вираження особистості педагога, його можливостей, і здібностей самостійно, творчо, кваліфіковано займатися педагогічною діяльністю тощо. При цьому дослідники відзначають, що майстерність педагога прямо не пов'язана зі стажем його роботи, вона може виявитися й на більш ранніх етапах професіоналізації, коли молодий викладач

не просто орієнтується на гарантований результат, але здійснює діяльність творчо. Аналізуючи особливості педагогічної майстерності, дослідники акцентують увагу на її зв'язку з педагогічною творчістю, але при цьому заперечується їхня тотожність. На відміну від майстерності, педагогічна творчість – це завжди пошук і знаходження нового, тоді як педагогічна майстерність може проявлятися як сталий високий рівень професіоналізму без схильності до нових рішень [7]. Проте педагогічна майстерність нерозривно пов'язана із професійним і загальним самовдосконаленням особистості педагога, з розвитком його здібностей, розробкою й випробуванням нових засобів і прийомів навчання, узагальненням старого й придбанням нового педагогічного досвіду, поглибленням психолого-педагогічних знань і вмінь. Інакше кажучи, дійсний професіоналізм не може "виростати" у людини із занять тільки тією діяльністю, який він присвятив себе, особливо якщо вона є складною за своїм характером. Високий професіоналізм неможливий як без розвитку в людині спеціальних здібностей, які своїм змістом і формою тісно "притерті" до вимог конкретної діяльності, так і без відповідних цим вимогам знань і вмінь. Важливою умовою його досягнення є розвиток у людини загальних здібностей, "перетворення" загальнолюдських цінностей у свої власні, що означає моральну вихованість особистості. Професіоналізм викладача вишу, його педагогічна майстерність виражається в умінні бачити й формулювати педагогічні завдання на основі аналізу педагогічних ситуацій і знаходити оптимальні способи їхнього вирішення. Однак, заздалегідь описати все різноманіття педагогічних ситуацій, розв'язуваних викладачем, неможливо. Слід у кожній новій ситуації приймати нові рішення, часто нестандартні. То ж однією з важливих характеристик педагогічної діяльності є її творчий характер. Прояв творчості не залежить від етапу професійного становлення, є однією з характеристик особистості, є бажаним, але не обов'язковим компонентом професіоналізму й майстерності. Та, як показують дослідження, пов'язані з педагогічною діяльністю, сама професія робить необхідним розвиток у викладача творчих здібностей, як і вдосконалення власної особистості й діяльності з моменту входження в професію й до її повного завершення.

Лише в цьому випадку викладач, незалежно від етапу здійснення професійної діяльності, буде мати авторитет у студентів і колег, одержувати ті результати, на які орієнтує його соціальне замовлення суспільства й професійне співтовариство.

Здатність викладача усвідомлювати специфічні особливості кожного етапу професійного становлення і його вимоги, співвідносити результат із цілями, обумовленими в контексті конкретного етапу, конструктивно вирішувати завдання, визначати проблеми й вирішувати протиріччя, забезпечує продуктивність процесу професійного становлення, досягнення максимальних результатів у цілісному процесі здійснення професійної діяльності.

Педагогічний такт, педагогічна техніка та мовлення викладача

Безпосередній вплив на студентів викладач здійснює за допомогою багатьох умінь, які, зокрема, представлені мовленням та педагогічною технікою. Обов'язковою вимогою студентів до викладача сьогодні є наявність педагогічного такту, який проявляється у зовнішньому вигляді викладача, в тоні спілкування, у самовладанні, в умінні без грубощів досягти бажаних результатів. Педагогічний такт – це педагогічне грамотне спілкування в складних педагогічних ситуаціях, вміння знайти педагогічне доцільний і ефективний спосіб впливу, почуття міри, швидкість реакції, здатність швидко оцінювати ситуацію і знаходити оптимальне рішення, вміння керувати своїми почуттями, не втрачати самовладання, емоційна урівноваженість, у поєднанні з високою принциповістю та вимогливістю, з чуйним людським ставленням до студента, критичності і самокритичності в оцінці своєї праці та своїх вихованців, у нетерпимості до шаблону, формалізму, застою думки і справи, до бюрократизму і пихи, повазі в студентах особистості, розвитку їх людської гідності. Педагогічний такт реалізується через мову[1].

Педагогічна діяльність – це ланцюг ситуацій і задач, у розв'язанні яких можна простежити таку послідовність: педагогічна задача – комунікативна задача – мовна задача. Слово – це основний інструмент педагогічної діяльності [1].

У професійній діяльності мова виконує функції: забезпечення повноцінної презентації (передачі) знань, забезпечення ефектвної навчальної діяльності; забезпечення продуктивних взаємин

між викладачем і студентом. Перед викладачем закладу вищої освіти висунуте нелегке завдання розвивати любов і повагу до рідної мови, формування уміння і навички правильного мовлення студентів і найкращим засобом у досягненні цього завдання є власний приклад. Викладач, незалежно від того, якого предмету він навчає студентів, має володіти усіма тонкощами мовленнєвої культури. Поняттям культури мовлення прийнято окреслювати передусім дотримання кожним мовцем правильної літературної вимови, правопису, лексичних і граматичних норм, усталеного в літературній мові наголошення слів. Проте якість усного і писемного мовлення залишає бажати кращого. Значною вагою, зокрема, монологічного мовлення, на яку досі рідко зважали, є недоречне використання у процесі усної розповіді чи пояснення навчального матеріалу елементів писемного мовлення, запозиченого із підручника та інших джерел книжних слів, виразів, синтаксичних конструкцій. Таке мовлення видається не зовсім природним, штучним, є важким для сприймання. Не позбавлене певних недоліків і діалогічне мовлення. Найістотніші його недоліки – відсутність стрункості, логічної послідовності, чіткості, повноти у розкритті предмета розмови, уривчастість, зумовлена частими паузами, незакінченість фраз. Діалог являє собою прості запитання і відповіді. Серед помилок і недоліків у мовленні викладача, насамперед, слід виділити порушення орфоепічних і граматичних норм. Щодо синтаксичних помилок, то слід вказати на неправильну побудову дієслівних словосполучень, до чого спричинює хибна аналогія з відповідними конструкціями російської мови. Педагог при підготовці до занять має постійно користуватися словниками – орфоепічним, тлумачним, синонімічним, фразеологічним, перекладним, термінологічним. Мова є одним з елементів педагогічної техніки.

Поняття "педагогічна техніка" містить дві групи складових. Перша група пов'язана з умінням педагога керувати своєю поведінкою – технікою володіння своїм організмом, друга – з умінням впливати на особистість і колектив: техніка організації контакту, управління педагогічним спілкуванням. Складові першої та другої груп педагогічної техніки допомагають відобразити власну особистість викладача, рівень його педагогічної культу-

ри. Для успішної взаємодії студента слід адекватно оцінювати свою особистість. Особливої уваги вимагає вміння керувати емоційним станом. Завжди треба розуміти, що саме привноситься до конфліктної ситуації самим педагогом. Педагогічно доцільні стосунки ґрунтуються на взаємоповазі педагога і студента[5].

Педагогічна техніка, як сукупність професійних умінь, сприяє гармонійному поєднанню внутрішнього змісту діяльності педагога і зовнішнього його вираження, представляє систему його вмінь, що дає змогу використовувати власний психофізичний апарат для досягнення ефективних педагогічних результатів.

Отже, педагогічна техніка – це використання викладачем особистісних якостей у здійсненні педагогічного процесу.

Інакше, педагогічна техніка – це вміння говорити й слухати, використовувати логічні прийоми, усвідомлене співчуття поточному емоційному стану іншої людини без втрати відчуття зовнішнього походження цього співчуття (емпатія), вміння залучати студентів у процес спілкування.

Педагогічна техніка – мистецтво, майстерність, вміння. Є сукупністю раціональних засобів, умінь та особливостей поведінки педагога, спрямованих на ефективну реалізацію обраних ним методів і прийомів освітньої роботи з колективом відповідно до мети освіти, об'єктивних та суб'єктивних їх передумов. Вона передбачає наявність специфічних засобів, умінь, особливостей поведінки педагога: високу культуру мовлення; здатність володіти мімікою, пантомімікою, жестами; вміння одягатися, стежити за своїм зовнішнім виглядом; вміння керуватися основами психотехніки (розуміння педагогом власного психічного стану, вміння керувати собою); здатність до "бачення" внутрішнього стану вихованців і адекватного впливу на них [1].

З розвитком педагогіки та психології як науки і практичної діяльності поряд із поняттям "педагогічна техніка", яке відображає суб'єктивні особливості освітнього процесу (контроль педагога за своїми емоціями, настроєм, поведінкою, перцептивно-чуттєвим сприйняттям зовнішніх предметів, технікою мовлення) стали використовувати і термін "педагогічна технологія" (знання про майстерність), який стосується проблем планування та організації освітнього процесу.

Відомо, що ефективність кожної з них багато в чому залежить від способів і методів застосування. Особливе значення педагогічна техніка має в процесі спілкування. Ще здавна зауважували, що зміст і спосіб діяльності – взаємообумовлені процеси. Уміння викласти зміст навчального матеріалу на рівні, що відповідає рівню підготовленості аудиторії до його сприйняття, і урахування в процесі спілкування особистих особливостей студентів – найважливіші показники володіння викладачем не тільки знаннями, але й основами педагогічної техніки.

Педагогічну техніку можна поділити на складові відповідно до мети використання:

- зовнішня – втілення внутрішнього переживання викладача в його тілесній природі (мовлення, міміка, рухи, голос, пластика);

- внутрішня – створення внутрішнього переживання особистості, психологічне налаштування педагога на майбутню діяльність через вплив на розум, волю, почуття.

Прийняті рішення виявляються передусім у керуванні своїм внутрішнім світом, тобто в процесі саморегуляції. Неможливо справляти вплив на інших, не вміючи володіти собою. Саморегуляцію умовно поділяють на фізичну і психічну (емоційну).

Психічна саморегуляція полягає в керуванні своїми переживаннями, почуттями, увагою, увагою тощо. Вона включає уміння змінювати емоційний стан, стримувати гнів, роздратування, образу; викликати спокій, робочий настрій; демонструвати впевненість, доброзичливість, оптимізм. Це можливо за допомогою фізичних дій, повного зосередження, образного самонавіювання, раціонального самоаналізу та інших прийомів саморегуляції.

Інший спосіб впливу на емоції – це зміна міміки, пантоміміки, напруження м'язів, темпу та глибини дихання, рухів, ходи (наприклад, нахмурені брови погіршують настрій, а посмішка – покращує; розвалившись у кріслі, не можливо обурюватись, а при розпрямленні затиснутих у кулаки пальців гнів зменшується).

Повне зосередження на процесі будь-якої діяльності, а не на результатах, зовнішніх об'єктах або власних емоціях, поліпшує її якість, покращує пам'ять, мислення.

Ще один спосіб саморегуляції – управління своєю увагою, образне самонавіювання. Більшість людей звикли несвідомо плити

за течією своєї уяви, а не керувати нею. Керуючи образами, які уявляються, людина впливає на свої думки, настрої, бажання, потреби. Керувати уявою означає не боротися з образами, що виникають, а спостерігати їх немов збоку, емоційно відсторонившись від ситуацій, які уявляються, аналізуючи їх причини, функції, механізми. Мислене програвання (рефлексія) стресових ситуацій на тлі розслаблення (релаксації) дозволяє керувати собою. Джерелами уяви є реальні об'єкти, процеси, ситуації. Створюючи уявні образи, людина викликає відповідні почуття, мотиви.

Самоконтроль можливий тільки завдяки осмисленню, прогнозуванню, уявленню наслідків своїх дій. Якщо наслідки сприймаються як негативні – потреба в певній діяльності зменшується, і навпаки. Так зване слабовілля – це реакція на негативні емоційні бар'єри, спогади або прогнози, оцінки. "Сила волі" полягає не в тому, щоб примушувати себе робити небажане, а в умінні спрямовувати потік уявлень у необхідному руслі.

Уявлення може бути продуктивною силою, що спонукає до активності та творчої діяльності, або непродуктивною – так звані мислені ігри. Людина витрачає масу енергії на негативні фантазії, а потім поводить себе так, начебто вони і є реальністю.

Дуже важливо контролювати процес уяви і розпізнавати вчасно подібні фантазії, які спотворюють сприйняття і ведуть до неадекватних вчинків.

Саморегуляція – це не придушення негативних образів, а заміна їх на такі, що стимулюють до корисних справ. Позитивні переживання необхідно поєднувати з корисними діями, а негативні вчинки не карати, а просто підкріпляти, не поєднувати з діями, що приносять задоволення, позитивними емоціями, самозаохоченням [4].

До прийомів саморегуляції також належить раціональний самовплив, тобто аналіз почуттів, бажань; виділення в них позитивних і негативних рис, порівняння витрат часу та сил з імовірністю досягнення результатів, збереження або зниження рівня домагань, що впливає на рівень тривожності, змінює характер емоцій, настроїв, прагнення.

Прийомом саморегуляції може бути і "виконання" бажаної соціальної ролі. Лякливий грає роль сміливого, мовчазний – ко-

мунікабельного, схвильований – упевненого. Молодому педагогу на роботі корисно "грати" спокійного, рішучого, урівноваженого, доки він справді стане таким.

До психотерапевтичних прийомів саморегуляції належить, зокрема, *рефреймінг*, тобто зміна контексту або смислу події. Перейменувавши, переоцінивши смисл ситуації, людина змінює свою емоційну реакцію. Розуміння того, що негативна поведінка в одних обставинах – стає в інших позитивною, є основою рефреймінгу контексту. Отже, саморегуляція дасть викладачу змогу ефективно спілкуватися.

Саморегуляція виявляється в умінні не тільки знімати напруження, а й викликати відчуття стриманої сили, упевненості в собі, енергійності, змобілізованості, активності.

Психічна саморегуляція полягає в керуванні своїми переживаннями, почуттями, увагою, увагою тощо. Вона включає уміння змінювати емоційний стан, стримувати гнів, роздратування, образу; викликати спокій, робочий настрій; демонструвати упевненість, доброзичливість, оптимізм. Це можливо за допомогою фізичних дій, повного зосередження, образного самонавіювання, раціонального самоаналізу та інших прийомів саморегуляції.

Педагогічні технології у професійній майстерності викладача

Ефективність освітнього процесу значною мірою залежить від адекватного вибору і фахової реалізації конкретних педагогічних технологій та педагогічної майстерності викладача.

Функцію науково-педагогічного працівника можна трактувати як систему послідовних (технологічних) операцій з організації, спостереження, контролю і корекції діяльності студентів. Сукупність дій науково-педагогічного працівника та пізнавальної діяльності студентів у їх взаємодії становить цілісний процес.

Значний внесок у розробку методології і теорії поняття педагогічної технології зроблений сучасними педагогами: В. Безпалько, Б. Лихачовим, В. Монаховим, Г. Селевко та іншими. Проблему педагогічної інноватики розглядали такі вчені як О. Арламов, М. Бургін, В. Журавльов, В. Загвязинський, Н. Юсуфбекова, А. Ніколс та інші.

Модернізація системи освіти пов'язується, насамперед, із введенням в освітнє середовище інноваційних технологій, в ос-

нову яких покладені цілісні моделі освітнього процесу, засновані на діалектичній єдності методології та засобів їх здійснення.

Останнім часом досить широко увійшов у вжиток термін "інноваційні педагогічні технології".

Перш ніж розглянути сутнісні ознаки інноваційних педагогічних технологій, уточнимо ключові поняття "інновація" та "педагогічна технологія".

Термін "*інновація*" має латинське походження і в перекладі означає оновлення, зміну, введення нового. У педагогічній інтерпретації *інновація* означає нововведення, що поліпшує хід і результати освітнього процесу.

Дослідники проблем педагогічної інноватики (О. Арламов, М. Бургін, В. Журавльов, В. Загвязинський, Н. Юсуфбекова, А. Ніколс та ін.) намагаються співвіднести поняття нового у педагогіці з такими характеристиками, як корисне, прогресивне, позитивне, сучасне, передове.

Розрізняють поняття "новація", або новий спосіб та "інновація", "нововведення". Новація – це сам засіб (новий метод, методика, технологія, програма тощо), а інновація – процес його освоєння.

Одні науковці (В. Сластьонін, Л. Подимова) вважають інновації комплексним процесом створення, розповсюдження та використання нового практичного засобу в галузі техніки, технології, педагогіки, наукових досліджень. Інші заперечують, що інновації не можуть зводитись до створення засобів.

Розбіжності у тлумаченні поняття спричинені неоднаковим баченням їх авторами сутнісного ядра, а також радикальності нововведень. Одні з них переконані, що інноваціями можна вважати лише те нове, яке має своїм результатом кардинальні зміни у певній системі, інші зараховують до цієї категорії будь-які, навіть незначні, нововведення.

Основу і зміст інноваційних освітніх процесів становить інноваційна діяльність, сутність якої полягає в оновленні педагогічного процесу, внесенні новоутворень у традиційну систему. Прагнення постійно оптимізувати освітній процес зумовило появу нових і вдосконалення використовуваних раніше педагогічних технологій різних рівнів і різної цільової спрямованості.

Сьогодні у педагогічний лексикон міцно увійшло поняття педагогічної технології. Існують різні погляди на розкриття цього поняття.

➤ Технологія – це сукупність прийомів, що застосовуються в якій-небудь справі, майстерності, мистецтві.

➤ Педагогічна технологія – сукупність засобів та методів відтворення теоретично обґрунтованих процесів навчання та виховання, що дозволяють успішно реалізовувати завдання освіти (В. Безпалько).

➤ Педагогічна технологія – сукупність психолого-педагогічних настанов, що визначають спеціальний набір та компонування форм, методів, засобів, прийомів навчання, засобів виховання; вона є організаційно-методичним інструментарієм педагогічного процесу (Б. Лихачов).

➤ Педагогічна технологія – системна сукупність та порядок функціонування всіх особистісних, інструментальних та методологічних засобів, що використовуються для досягнення освітньої мети (М. Кларін).

➤ Педагогічна технологія – це модель спільної педагогічної діяльності, продумана в усіх деталях з проектування, організації та проведення навчального процесу з безумовним забезпеченням комфортних умов для студента і викладача (В. Монахов).

➤ Педагогічна технологія – це системний метод створення, застосування, визначення всього процесу викладання і засвоєння знань із використанням комп'ютера і людських ресурсів, завданням якого є оптимізація форм освіти (ЮНЕСКО).

Цілий ряд авторів вважають, що будь-яка педагогічна технологія повинна відповідати основним методологічним вимогам (критеріям технологічності).

➤ *Концептуальність*. Кожній педагогічній технології повинна бути притаманна опора на певну наукову концепцію, що містить філософське, психологічне, дидактичне та соціально-педагогічне обґрунтування досягнення освітньої мети [2].

➤ *Системність*. Педагогічній технології мають бути притаманні всі ознаки системи: логіка процесу, взаємозв'язок всіх його частин, цілісність [2].

➤ *Можливість управління.* Передбачає можливість діагностичного цілепокладання, планування, проектування процесу навчання, поетапну діагностику, варіювання засобами та методами з метою корекції результатів.

➤ *Ефективність.* Сучасні педагогічні технології існують в конкурентних умовах і повинні бути ефективними за результатами й оптимальними за витратами, гарантувати досягнення певного стандарту освіти [2].

➤ *Відтворюваність.* Можливість використання (повторення, відтворення) педагогічної технології в інших ідентичних освітніх закладах, іншими суб'єктами [2].

➤ *Візуалізація* (характерна для окремих технологій). Передбачає використання аудіовізуальної та електронно-обчислювальної техніки, а також конструювання та застосування різноманітних дидактичних матеріалів і оригінальних наочних посібників [2].

У будь-якій педагогічній технології можна виокремити такі основні компоненти:

➤ концептуальний, який відображає "ідеологію" проектування і впровадження педагогічної технології;

➤ змістово-процесуальний, який відображає мету (загальну і конкретні цілі); зміст навчального матеріалу, методи і форми навчання, виховання, розвитку студентів; методи і форми педагогічної діяльності викладача; діяльність викладача з управління освітнім процесом;

➤ професійний компонент, який відображає залежність успішності функціонування і відтворення спроектованої педагогічної технології від рівня педагогічної майстерності викладача.

Педагогічна технологія повинна задовольняти основні методологічні вимоги (критерії технологічності), а саме:

➤ концептуальність (кожна педагогічна технологія має спиратися на відповідну наукову концепцію, що охоплює філософське, психологічне, дидактичне і соціально-педагогічне обґрунтування досягнення освітніх цілей);

➤ системність (педагогічна технологія повинна мати всі ознаки системи: логіка процесу, взаємозв'язок усіх його частин, цілісність);

➤ керованість, яка припускає можливість діагностичного цілепокладання, планування, проектування процесу навчання, поетапної діагностики, варіювання засобами і методами з метою корекції результатів;

➤ ефективність (сучасні педагогічні технології існують у конкурентних умовах і повинні бути ефективними за результатами й оптимальними витратами, гарантувати досягнення запланованого стандарту навчання);

➤ відтворюваність, що передбачає можливість застосування (повторення, відтворення) педагогічної технології в інших однотипних освітніх установах, іншими суб'єктами.

Джерела і складові нових педагогічних технологій: соціальне перетворення і нове педагогічне мислення; суспільні, педагогічні, психологічні науки; сучасний передовий педагогічний досвід; історичний український і зарубіжний досвід (надбання попередніх поколінь); народна педагогіка.

Отже, технологія навчання передбачає управління дидактичним процесом, що містить організацію діяльності студента і контроль за цією діяльністю. Ці процеси безперервно взаємодіють: результат контролю впливає на зміст управляючих дій, тобто передбачає подальшу організацію діяльності в інтересах досягнення цілей, визначених на основі освітніх стандартів.

Тож, можна зробити висновок, що технології є об'єктивним процесом еволюції освіти. Можемо стверджувати, що педагогічна технологія – це системний, концептуальний, нормативний, варіативний опис діяльності педагога та студента, спрямований на досягнення загальноосвітньої мети.

Будь-яка сучасна педагогічна технологія є синтезом досягнень педагогічної науки і практики, поєднання традиційних елементів минулого досвіду і того, що народжено суспільним прогресом, гуманізацією і демократизацією суспільства. Її джерело і складові: соціальні перетворення і нове педагогічне мислення; педагогічна, психологічна і суспільні науки; передовий

педагогічний досвід; український і зарубіжний досвід минулого; етнопедагогіка.

Жодна технологія не є універсальною, тому кожна з них вимагає вироблення власного технологічного підходу до її використання в конкретних ситуаціях. Структуру і зміст інноваційних педагогічних технологій проектують з урахуванням того, що ефективність навчання у професійному закладі освіти визначають і рівень кваліфікації викладачів, і їхні ціннісні спрямування.

Серед сучасних педагогічних технологій дослідники виокремлюють такі: технологія модульного навчання, технологія розвиваючого навчання, особистісно орієнтована технологія, інформаційні технології, технологія дистанційного навчання, ігрова технологія, диференційована технологія навчання та ін. Забезпечити реалізацію цих вимог повинна особистісно-орієнтована освіта[6].

З огляду на вищезазначене, можна виокремити спільні ознаки методик і технологій, які забезпечують реалізацію принципів особистісно-орієнтованої освіти:

- 1) своєю метою вони проголошують розвиток та саморозвиток учня з урахуванням його здібностей, нахилів, інтересів, ціннісних орієнтацій і суб'єктного досвіду;
- 2) створюються умови для реалізації та самореалізації особистості;
- 3) забезпечується суб'єктність учня за рахунок можливості впливу на хід діяльності (вибір змісту, засобів, методів, форм навчання);
- 4) навчання будується на принципах варіативності;
- 5) кінцевим продуктом є не лише здобуття знань, вироблення умінь і навичок, а й формування компетентностей.

Ключовими ознаками особистісно-орієнтованого навчання є: опора викладача на суб'єктний досвід студента (на відміну від "суб'єктивний", який передбачає, що десь існує ще й об'єктивний, тобто правильний досвід), не несе в собі негативної оцінки. Поняття вживається на означення обумовленого процесом соціалізації емоційно-ціннісного ставлення особистості до певного факту, явища); суб'єкт-суб'єктні відносини учасників навчального процесу (студент стає суб'єктом діяльності тільки тоді, коли реально може впливати на неї на всіх етапах: цілевизначення, плану-

вання, організації, рефлексії, оцінювання); діяльнісна основа (студенти вчаться самостійно здобувати і застосовувати знання).

Крім технологій особистісно-орієнтованого навчання, виділяють наступні групи педагогічних технологій: традиційні, педагогічні технології на основі активізації та інтенсифікації діяльності учнів; педагогічні технології на основі підвищення ефективності управління та організації освітнього процесу; педагогічні технології на основі дидактичного удосконалення та реконструюванні матеріалу; окремі предметні педагогічні технології; альтернативні, та вроджені педагогічні технології; педагогічні технології розвиваючого навчання та педагогічні технології авторських шкіл.

Групові (колективні) технології застосовувалися ще в середні віки. Ідеї взаємного навчання закладено ще у бел-ланкастерській системі (започатковано у 1798 р.).

Групова (колективна) технологія навчання передбачає організацію навчального процесу, за якої навчання здійснюється у процесі спілкування між тими, хто навчається (взаємонавчання) у групах. Група може складатися з двох і більше тих, хто навчається, може бути однорідною або різнорідною за певними ознаками, може бути постійною і мобільною.

Групові форми навчання дають змогу диференціювати та індивідуалізувати процес навчання. Формують внутрішню мотивацію до активного сприйняття, засвоєння та передачі інформації. Сприяють формуванню комунікативних якостей тих, хто навчається, активізують розумову діяльність. Робота в групах (колективна) дає найбільший ефект у засвоєнні знань.

Технологія індивідуалізації процесу навчання (Авторами цієї технології стали А. Границька та В. Шадріков). Основне призначення технології полягає в тому, щоб забезпечити максимальну продуктивну роботу всіх студентів в існуючій системі організації навчання. Індивідуальне навчання – форма, модель організації освітнього процесу при якому: 1) викладач взаємодіє лише з одним студентом; 2) один викладач взаємодіє лише із засобами навчання (книги, комп'ютер тощо). Головною перевагою індивідуального навчання є те, що воно дозволяє повністю адаптувати зміст, методи та темпи навчальної діяльності студента до його

особливостей, слідкувати за кожною дією та операцією при вирішенні конкретних завдань, за його рухом від незнання до знання, вносити вчасно необхідні корективи в діяльність як студента, так і викладача.

У сучасній вітчизняній педагогічній практиці та теорії найбільш суттєвими прикладами технологій індивідуалізації навчання є:

- проектний метод;
- технологія продуктивного навчання;
- технологія індивідуального навчання І. Унт;
- адаптивна система навчання А. Границької;
- навчання на основі індивідуально-орієнтованого навчального плану В. Шадрікова.

Кожна з сучасних інноваційних технологій має свої особливості та структуру.

Ігрові технології навчання (Й. Гензерг). Технології ігрового навчання – це така організація навчального процесу, під час якої навчання здійснюється у процесі включення того, хто навчається у навчальну гру (ігрове моделювання явищ, "проживання" ситуації).

Сьогодні віддають перевагу терміну "імітація" замість "гра" (акцент переноситься на внутрішню сутність дії). Навчальні ігри мають за мету, окрім засвоєння навчального матеріалу, вмінь і навичок, ще й надання тому, хто навчається можливості самовизначитися, розвивати творчі здібності, сприяють емоційному сприйманню змісту навчання.

Види ігор:

- навчальні, тренувальні, узагальнюючі;
- пізнавальні, виховні, розвиваючі;
- репродуктивні, продуктивні, творчі.

Інтерактивне навчання. В Україні розроблена та пропагується технологія інтерактивного навчання. Інтерактив (від англ. – взаємний та діяти). Інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної активності, що має за мету створення комфортних умов навчання, за яких кожен студент відчуває свою успішність та інтелектуальну спроможність.

Суть інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх студентів; викладач і студент є рівноправними суб'єктами

навчання. Інтерактивне навчання сприяє формуванню навичок та вмінь як предметних, так і загальнонавчальних; виробленню життєвих цінностей; створенню атмосфери співробітництва, взаємодії; розвитку комунікативних якостей. Технологія передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне розв'язання проблем.

Інтерактивне навчання – це навчання діалогу, під час якого відбувається взаємодія учасників педагогічного процесу з метою взаєморозуміння, спільного розв'язання навчальних завдань, розвитку особистісних якостей учнів.

Інтегровані технології (П. Ерднієв) – припускає, що викладач за можливості чітко визначає реакції, поняття, ідеї та навички, які мають бути засвоєні учнем, а потім за допомогою багатостороннього підходу допомагає учневі спрямувати власну діяльність на досягнення цих цілей. При цьому студент може діяти у власному темпі, заповнюючи прогалини у своїх знаннях або пропускаючи те, що вже засвоєно.

Мультимедійні технології пов'язані із створенням мультимедіа-продуктів: електронних книг, енциклопедій, комп'ютерних фільмів, баз даних. У цих продуктах об'єднуються текстова, графічна, аудіо- та відеоінформація, анімація. Мультимедіа-технології перетворили комп'ютер на повноцінного співрозмовника, дозволили учням (будь-якого віку), не виходячи з навчальної аудиторії, будинку, офісу, бути присутніми на лекціях видатних вчених, брати участь у конференціях, діалогах, вести кореспонденцію. Як принципово новий навчальний засіб електронна книга відкрила можливості "читати", аналізувати "живі" озвучені сторінки, тобто можливості бачити, чути, читати.

Мережеві технології призначені для телекомунікаційного спілкування учнів із викладачами, колегами, працівниками бібліотек, лабораторій, установ освіти тощо. Телекомунікаційний доступ до баз даних здійснюється через всесвітню мережу інтернет.

Формами мережевої комунікації є:

- електронна пошта – призначається для обміну інформацією між суб'єктами зв'язку, здійснення консультування, організації дистанційного навчання;
- телеконференція – дозволяє викладачеві та учням, що знаходяться на значній відстані одне від одного, організувати

спільне навчання, обговорювати навчальні проблеми, брати участь у ділових іграх, практикумах тощо в умовах так званого віртуального класу.

Інноваційна діяльність є специфічною і досить складною, потребує особливих знань, навичок, здібностей. Впровадження інновацій неможливе без педагога-дослідника, який володіє системним мисленням, розвинутою здатністю до творчості, сформованою й усвідомленою готовністю до інновацій. Педагогів-новаторів такого типу називають педагогами інноваційного спрямування, їм властиві чітка мотивація інноваційної діяльності та викристалізована інноваційна позиція, здатність не лише включатися в інноваційні процеси, але й бути їх ініціатором.

Завдяки старанням педагогів-новаторів нових орбіт сягало мистецтво навчання і виховання, їм належать різноманітні відкриття. На новаторську педагогічну практику зорієнтовано і немало представників науки, які свої авторські програми реалізують у закладах освіти не як експериментатори, а як викладачі й вихователі. У новаторській педагогіці багатогранно втілена творча сутність освітнього процесу. Якщо наукова педагогіка розвиває загальні закономірності і теоретичні проблеми виховання, то новаторська творить ефективні педагогічні технології.

Однак жодна технологія не є універсальною, тому кожна з них вимагає вироблення власного технологічного підходу до її використання в конкретних ситуаціях. Структуру і зміст інноваційних педагогічних технологій проектують з урахуванням того, що ефективність навчання у професійному закладі освіти визначають за рівнем кваліфікації науково-педагогічних працівників, за їх ціннісним спрямуванням та володінням педагогічною майстерністю.

Отже, одним із найважливіших стратегічних завдань на сьогоднішньому етапі модернізації вищої освіти України є забезпечення якості підготовки фахівців на рівні міжнародних стандартів. Розв'язання цього завдання можливе за умови зміни педагогічних методик та впровадження інноваційних технологій навчання, чому сприятиме глибока професійна компетентність та висока педагогічна майстерність викладача.

Таким чином, одним із найважливіших стратегічних завдань на сьогоdnішньому етапі модернізації вищої освіти України є забезпечення якості підготовки спеціалістів на рівні міжнародних стандартів. Розв'язання цього завдання можливе за умови зміни педагогічних методик та впровадження інноваційних технологій навчання.

Порівнюючи традиційну та інноваційну освіту, які сьогодні паралельно існують в Україні, можемо вказати: серед головних недоліків традиційної системи навчання називають: авторитарний стиль керівництва; домінування пояснювально-ілюстративного типу навчання і репродуктивної діяльності тих, хто навчається; перевагу фронтальної роботи, обмеженість діалогічного спілкування; породжені цими факторами невміння і небажання учитися; відсутність належної оцінки освіти, самоосвіти (саморозвитку).

Освіта ХХІ століття визнається освітою для людини. Її стрижнем є розвиваюча, культуротворча домінанта, виховання відповідальної особистості, яка здатна до самоосвіти і саморозвитку, вміє критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, використовувати набуті знання і вміння для творчого розв'язання проблем, прагне змінити на краще своє життя і життя своєї країни.

Завдання для самостійної роботи

1. Якими рисами майстерності повинен володіти викладач (його спрямованість, позиція, компетенція, техніка спілкування)?
2. Запропонуйте та обґрунтуйте інноваційні підходи щодо реалізації окремих структурних складових педагогічної майстерності.
3. Шляхом самооцінки визначте існуючий рівень розвитку власних педагогічних якостей. Охарактеризуйте можливі шляхи їх вдосконалення.
4. Обґрунтуйте шляхи оптимізації педагогічного спілкування у системі "викладач – студент". Сформулюйте власні правила спілкування зі студентами, колегами
5. Сформулюйте правила педагогічного спілкування, які допомагають уникнути конфліктів у взаємодії "викладач – студент".

6. Опишіть можливий варіант використання інноваційних технологій навчання в освітньому процесі з Вашого фаху (форма організації навчання, вид навчальних занять – на вибір).
7. Опишіть характерні проблеми у мовленні викладачів ЗВО. Охарактеризуйте можливі шляхи їх розв'язання.
8. Визначте найбільш поширені помилки у спілкуванні викладачів зі студентами. Яким чином, на Вашу думку, їх можна уникнути?
9. Сформулюйте етичні норми поведінки викладача ЗВО.
10. Опишіть педагогічну ситуацію з неетичною поведінкою викладача у процесі навчання. Визначте основні причини такого вчинку, охарактеризуйте помилки викладача та можливі способи запобігання подібних ситуацій.

Література до теми 3

1. Бельчева Т. Педагогічна майстерність сучасного вчителя: теорія і практика: Підручник за кредитно-модульною технологією навчання для бакалаврів / Т. Бельчева, С. Ізбаш, М. Елькін, Т. Дюжикова, А. Солоненко / Мелітополь: ТОВ "Видавничий будинок ММД", 2010. – 364 с.
2. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.
3. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. – М.: Высшая школа, 1990. – 162 с.
4. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник / З. Н. Курлянд, Р.І. Хмелюк, А.Б. Семенова та ін.; За заг. ред. З. Н. Курлянд. 2-е вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2007. – 495 с.
5. Педагогічна майстерність: Підручник / І. Зязюн, Л. Крамущенко, І. Кривонос та ін.; За ред. І. Зязюна. 2-е вид., допов. і переробл. – К.: Вища школа, 2004. – 349 с..
6. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. Учебное пособие. – М.: Народное образование, 1998. – 256 с.
7. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості. Підручник. – К.: Міленіум, 2006. – 344 с.
8. Сухомлинський. Розмова з молодим директором школи. Вибрані твори: у 5-ти томах. / В.О. Сухомлинський. Т.4. – К.: Рад. Школа, 1980. – 420 с.

ТЕМА 4

Професійна етика у професійно-педагогічній підготовці науково-педагогічного працівника

(Матеріали до лекцій 8–9)

4.1. Поняття професійної етики науково-педагогічного працівника, її категорії.

4.2. Педагогічний такт — складова професійної етики науково-педагогічного працівника.

4.3. Етика педагогічного спілкування у професійно-педагогічній діяльності науково-педагогічного працівника.

4.1. Поняття професійної етики науково-педагогічного працівника, її категорії

Термін "етика" — давньогрецького походження і у першовитоках означав спільне житло, місце перебування, а згодом набув іншого тлумачення і став вживатися як синонім слів "звичай", "вдача", "характер". Давньогрецький філософ Арістотель (384–322 рр. до н. е) прикметник "ethikos" (етичний) використовував для позначення чеснот людської вдачі, душевних якостей. Для позначення сукупності етичних чеснот як особливої предметної галузі і виділення знання як окремої науки Арістотель увів термін "етика", присвятивши цій науці праці "Нікомахова етика", "Евдемова етика" та "Велика етика".

Давньоримський філософ Марк Тулій Цицерон (106–43 рр. до н. е) запровадив термін "moralis" (моральний), який означав характер, темперамент, звичай, моду тощо. Він трактував сферу знань, яку Арістотель називав етикою, моральною філософією. Обидва терміни "етика" і "мораль" увійшли до новоевропейських мов, але

набули різного значення: етикою стали називати одну із філософських наук, а мораллю – реальні процеси, які вивчає ця наука. У повсякденному вжитку ці терміни часто ототожнюють.

У сучасній науковій літературі термін "етика" визначається як філософська наука, яка досліджує природу, сутність, виникнення, розвиток, структуру, функції моралі, її прояви у різноманітних сферах діяльності [12].

Предметом етики є мораль як форма індивідуальної та суспільної свідомості, загальні закономірності їх буття. Мораль – система норм і принципів поведінки людей у ставленні один до одного та до суспільства. Розрізняють індивідуальну і суспільну мораль.

У "Великому тлумачному словнику сучасної української мови" (2002) подається таке визначення етики: "1. Наука про мораль, її походження, розвиток і роль у суспільному та особистому житті людей; 2. Норма поведінки, сукупність моральних правил якого-небудь класу, суспільної організації, професії і ін." [2].

У сучасному розумінні етика – це філософська наука, що вивчає мораль, тобто сукупність принципів, правил, норм поведінки, а також утілення їх у реальній поведінці та стосунках між людьми, тобто правильне і неправильне поводження людей (у даному разі у професійній діяльності науково-педагогічних працівників).

Етика як наука має свій понятійно-категоріальний апарат, який розкриває зміст її предметної сфери. Категорії етики – це основні поняття етики, які в узагальненій формі відображають найістотніші аспекти і характеристики моралі. Категорії етики тісно пов'язані між собою, становлять цілісну систему, оскільки виражають специфіку і зміст моралі як форми суспільної свідомості та закономірностей розвитку моральних відносин. Залежно від розвитку суспільних відносин і розуміння природи моралі змінювався зміст категорій етики, принципи їх об'єднання в цілісну систему.

Дослідники до найважливіших морально-етичних категорій відносять: моральну свідомість, моральні відносини, моральні норми, судження, оцінки, моральні вимоги, моральний вибір, моральні чесноти і вади, добро і зло, справедливість, совість, гідність і честь, ідеал, смисл життя, щастя та ін. [4].

Категорії і поняття, в тому числі і моральні поняття, не є незмінними, вони розвиваються і змінюються у процесі узагальнення практики суспільного розвитку.

Моральні почуття – переживання людиною свого ставлення до вчинків згідно з нормами моралі, які можуть бути суспільно значимими і особистими переживаннями людини.

Моральна поведінка – поведінка людини, обумовлена моральними нормами і принципами, які регулюють взаємини людей у суспільстві.

Важливою умовою моральної поведінки є засвоєння моральних понять, формування моральної свідомості і моральних переконань.

Моральні поняття – це такі поняття, в яких відображаються найсуттєвіші аспекти моральних відносин, тобто ставлення людини до інших людей і суспільства. Найважливіші моральні поняття: совість, честь, гідність, справедливість, добро, щастя, обов'язок, порядність та ін.

Моральні переконання – аргументований погляд на щось, що ґрунтується на певних положеннях, судженнях, які в свідомості людини пов'язані з глибокими і щирими визнаннями і переживаннями їх істинності, незаперечності. Переконання визначають поведінку особистості і ґрунтуються на знаннях та пережитих почуттях. Наявність знань про моральні норми поведінки не забезпечує автоматичного переходу до моральних переконань. Переконання – це єдність знань і особистого ставлення до них, що відображають дійсність і визначають поведінку і вчинки людини навіть тоді, коли вона залишається наодинці. Педагогічна етика – це моральні переконання, що стали нормою поведінки викладача, його власною позицією в системі ставлень до суспільства, професії, колег, студентів, науково-педагогічної діяльності.

До змістових структурних компонентів педагогічної етики належать моральна свідомість, моральна діяльність і моральні відносини.

Моральна свідомість – відображення в свідомості людини принципів моральності, тобто норм поведінки, які регулюють відношення людей між собою і в суспільстві. Структуру моральної свідомості утворюють такі основні елементи:

1. Моральні знання. Вони є особливою формою духовного засвоєння результатів пізнання, процесу відображення дійсності з погляду моральності (добра, справедливості, гідності), яка характеризується усвідомленням їх істинності.

2. Моральні почуття. Це форма суб'єктивного, безпосереднього переживаного морального ставлення особистості до явищ навколишньої дійсності, інших людей і їхніх вчинків, самої себе і власних дій.

3. Моральні переконання, які формуються на основі знань і почуттів.

Моральна свідомість функціонує в єдності суспільної та індивідуальної свідомості, визначається умовами матеріального життя суспільства, суспільним буттям, формується під впливом ідеології суспільства та виражається в формі моральних понять і суджень. Суспільна свідомість дає узагальнене, систематизоване теоретичне та ідеологічне обґрунтування моралі як суспільного явища, водночас в індивідуальній моральній свідомості відображаються як суспільні умови життя, так і особливості середовища, в якому живе і з яким взаємодіє людина. Формування моральної свідомості передбачає засвоєння моральних понять та активне відношення людини до моральних принципів, її прагнення втілювати ці принципи у своїй поведінці. За таких умов моральні поняття перетворюються в моральні переконання і стають мотивами моральної поведінки. Моральна свідомість і моральні переконання формуються в процесі морального виховання.

Моральна відповідальність – характеристика особистості з погляду виконання нею моральних вимог.

Моральна вимога – найпростіший елемент моральних відносин індивідів, які підпорядковуються різним формам повинності. Моральна вимога може формулюватися як моральна норма, моральне правило, заповідь, без дотримання яких неможливий розвиток особистості, соціальний прогрес.

Моральний вибір – самовизначення стосовно системи цінностей і способів їх реалізації в лінії поведінки чи окремих вчинків. Моральний вибір може стосуватися вчинків окремої людини, колективу людей із формування норм взаємовідносин своїх членів, суспільства в цілому.

Моральні відносини – ціннісні смислові аспекти всіх суспільних відносин, орієнтовані на найвищі людські цінності. Моральні відносини людей у трудовій сфері регулює професійна етика.

Професійна етика – наука про професійну мораль як сукупність ідеалів та цінностей, етичних принципів та норм поведінки, які відображають суть певної професії та забезпечують взаємовідносини між людьми, що складаються у процесі праці і походять із змісту їх професійної діяльності. Для кожної професії особливого значення набувають певні професійні моральні норми – правила, зразки, порядок внутрішньої саморегуляції особистості на основі етичних ідеалів. Професійна етика – моральна самосвідомість певної професійної групи, її ідеологія та психологія. У науково-педагогічній літературі визначаються основні завдання професійної етики:

- систематизація накопиченого у процесі історичної практики досвіду, характерного для даного виду діяльності;
- узагальнення та удосконалення професійного досвіду;
- вплив на свідомість фахівця певного профілю з метою вдосконалення його як особистості і професіонала;
- сприяння більш повному та ефективному вирішенню професійних завдань;
- вивчення складного процесу відображення професійних стосунків у моральній свідомості, у морально-професійних нормах;
- розмежування морально-професійних явищ і явищ професійної майстерності;
- вивчення суспільної мети і завдання професії та її значущості у розвитку суспільства [4].

Зміст професійної етики визначається специфічними завданнями конкретного виду професійної діяльності.

Виникнення перших професійно-етичних кодексів відноситься до періоду ремісничого поділу праці в умовах становлення середньовічних цехів у XI–XII ст. Саме тоді вперше констатують наявність у цехових статутах ряду моральних вимог стосовно професії, характеру праці, співробітників.

Однак ряд професій, що мають життєво важливе значення для всіх членів суспільства, виникли в далекій давнині, і тому,

такі професійно-етичні кодекси, як "Клятва Гіппократа", моральні настанови жерців, що виконували судові функції, відомі набагато раніше. Поява професійної етики в часі передувала створенню наукових етичних навчань, теорій про неї. Філософи античного суспільства у своїх роботах висловлювали деякі судження з питань педагогічної етики. Наприклад, Демокріт говорив про необхідність погоджувати виховання з природою дитини, про використання дитячої допитливості як основи навчання; про перевагу засобів переконання над засобами примусу. Платон сповідував ідею необхідності підпорядкування дітей волі вихователя і постійного контролю за ними, високої оцінки слухняності і використання методів покарання при непокорі. Арістотель вважав виховання справою державної важливості. Квінтіліан уперше поставив питання педагогіки на професійному рівні – його рекомендації являли собою узагальнення педагогічного досвіду, застерігали педагога від використання примусу, апелювали до здорового глузду і зацікавленості дитини в процесі навчання та її результатів.

В епоху середньовіччя суспільство не цікавило питання педагогічної етики через домінування релігії у освітньому процесі. В епоху Відродження ці питання одержали свій новий розвиток у працях Монтеня, який вважав необхідним звертати увагу на особистісні якості наставника, враховувати щиросердечні схильності дитини, не вимагати беззаперечного прийняття ідей вчителя учнем; Я.А. Коменського (акцент на доброзичливому відношенні педагога до учнів, критика формально-показового виконання вчительських обов'язків), Дж. Локка (приділяв увагу моральним відносинам між вихователем і вихованцем, виступав проти примусу і покарань) [3; 7].

Представники французької освіти трактували завдання морального виховання; формулювали вимоги до морального вигляду вчителя і висували свої етичні концепції, вважаючи рушійною силою прогресу освіту, науку і розум. Як вважав Ж.Ж. Руссо, вчитель повинен бути позбавлений людських пороків і в моральному відношенні стояти вище суспільства [11].

Й.Г. Песталоцці вважав, що щирий педагог повинен вміти в будь-якій дитині знайти і розвинути позитивні особистісні якості, пропагував ідеї трудового і морального виховання.

Німецькі просвітителі більш глибоко конкретизували вимоги до вчителя і критикували ізольоване від суспільства виховання. Зокрема, Й. Дістервег сформулював чіткі вимоги до вчителя.

Різні види професійної етики мають свої традиції, що свідчить про наявність наступності основних етичних норм, вироблених представниками тієї чи іншої професії протягом сторіч.

Професійні види етики – це ті специфічні особливості професійної діяльності, що спрямовані безпосередньо на людину в тих чи інших умовах його життя і діяльності в суспільстві. Вивчення видів професійної етики показує різноманіття, різнобічність моральних відносин. Для кожної професії якогось особливого значення набувають ті чи інші професійні моральні норми. Професійні моральні норми – це правила, зразки, порядок внутрішньої саморегуляції особистості на основі етичних ідеалів.

Кожному виду людської діяльності (наукової, педагогічної, художньої і т.д.) відповідають визначені види професійної етики.

Основними видами професійної етики є: лікарська етика, педагогічна етика, етика вченого, актора, художника, підприємця, інженера і т.д. Кожен вид професійної етики визначається своєрідністю професійної діяльності, має свої специфічні вимоги в області моралі. Так, наприклад, етика вченого припускає в першу чергу такі моральні якості як наукову сумлінність, академічну чесність, і, звичайно ж, патріотизм. Судова етика вимагає чесності, справедливості, відвертості, гуманізму (навіть до підсудного при його винності), вірності закону. Професійна етика в умовах військової служби вимагає чіткого виконання службового обов'язку, мужності, дисциплінованості, відданості Батьківщини.

Педагогічна етика – розділ професійної етики, який вивчає сутність і зміст, особливості педагогічної моралі, обґрунтовує її категорії, норми, принципи, функції у процесі педагогічної діяльності. Педагогічна етика – складова частина етики, яка віддзеркалює особливості функціонування моралі в умовах цілісного педагогічного процесу, наука про різнобічні аспекти моральної діяльності педагога.

Об'єктом педагогічної етики є професійна мораль педагогів.

Предметом педагогічної етики є педагогічні умови, закономірності, принципи виявлення моралі у свідомості, поведінці, вза-

єминах та діяльності педагога, правила розвитку та саморозвитку його професійної культури у різних ситуаціях морального вибору при розв'язанні педагогічних завдань.

Мета педагогічної етики – допомогти науково-педагогічному працівникові зрозуміти та оцінити свої професійно-особистісні надбання та недоліки, спонукати себе до морального вдосконалення, самореалізації на демократичних та гуманістичних засадах.

Перед педагогічною етикою стоїть цілий ряд важливих завдань (які можуть бути розділені на теоретичні і прикладні), у числі яких дослідження проблем методологічного характеру, з'ясування структури і вивчення процесу формування моральних потреб викладача, розробка специфіки моральних аспектів педагогічної праці, виявлення пропонованих вимог до морального вигляду педагога тощо.

Найважливішими завданнями педагогічної етики дослідники називають:

- дослідження теоретичних проблем моралі педагогічної діяльності;
- визначення вимог до морального образу педагога;
- вивчення особливостей моральної свідомості педагога;
- розробку питань морального виховання та самовиховання педагога.

Структура педагогічної етики включає такі складові:

- зміст (моральна свідомість, моральні взаємини, моральна діяльність);
- категорії (педагогічна справедливість, професійна честь та гідність, обов'язок, відповідальність, педагогічний авторитет);
- принципи (гуманізм, педагогічний оптимізм, демократизм, повага і вимогливість до особистості, довіра, єдність слова і діла);
- функції (регулятивна, пізнавально-інформаційна, соціокультурна, оціночно-орієнтовна, організаційно-виховна, мотиваційна).

У професійній діяльності викладача закладу вищої освіти моральна діяльність охоплює не лише просвітництво, самовиховання і досвід, а й мету, потреби, мотиви, засоби та результат науково-педагогічної діяльності.

Моральні відносини представлені на рівні відносин зі студентами (студентським колективом), колегами і керівництвом навчального закладу, батьками і суспільством.

Педагогічна етика вивчає сутність основних етичних категорій: педагогічної моралі і моральних цінностей. Моральними цінностями можна назвати систему уявлень про добро і зло, справедливості і честі, що виступають своєрідною оцінкою характеру життєвих явищ, моральних достоїнств і вчинків людей тощо. До педагогічної діяльності застосовні всі основні моральні поняття, однак окремі поняття відбивають такі риси педагогічних поглядів, діяльності і відносин, що виділяють педагогічну етику у відносно самостійний розділ етики. Серед цих категорій – професійний педагогічний обов'язок, педагогічна справедливість, педагогічна честь і педагогічний авторитет.

Справедливість узагалі характеризує відповідність між достоїнствами людей і їхнім суспільним визнанням, правами й обов'язками; педагогічна справедливість має специфічні риси, представляючи собою своєрідне мірило об'єктивності вчителя, рівня його моральної вихованості (доброті, принциповості, людяності), що виявляється в його оцінках вчинків учнів, їхні відносини до навчання, суспільно-корисної діяльності і т.д. Професійна честь у педагогіці – це поняття, що виражає не тільки усвідомлення учителем своєї значимості, але і суспільне визнання, суспільна повага його моральних заслуг і якостей. Високорозвинуте усвідомлення індивідуальної честі й особистого достоїнства в професії педагога виділяється чітко. Якщо вчителем у своєму поведженні і міжособистісних відносинах порушуються вимоги, пропоновані суспільством до ідеалу педагога, то відповідно їм демонструється зневага до професійної честі і достоїнства. Честь учителя – суспільна оцінка його реальних професійних достоїнств, що виявляються в процесі виконання ним професійного обов'язку.

Нарешті, педагогічний авторитет науково-педагогічного працівника – це його моральний статус у колективі студентів і колег, це своєрідна форма дисципліни, за допомогою якої авторитетний і шанований викладач регулює поведження студентів, впливає на їхні переконання. Педагогічний авторитет залежить від попередньої морально-етичної і психолого-педагогічної підготовки ви-

кладача. Рівень його визначається глибиною знань, ерудицією, педагогічною майстерністю, відношенням до роботи і т.д.

Педагогічна етика є самостійним розділом етичної науки і вивчає особливості педагогічної моралі, з'ясовує специфіку реалізації загальних принципів моральності в сфері педагогічної праці, розкриває її функції, специфіку змісту принципів і етичних категорій. Також педагогічною етикою вивчається характер моральної діяльності науково-педагогічного працівника і моральних відносин у професійному середовищі, розробляються основи педагогічного етикету, що представляє собою сукупність специфічних правил спілкування, манер поведінки людей, що професійно займаються навчанням і вихованням.

Професійна етика науково-педагогічного працівника охоплює як мінімум два види професійної етики: педагогічну етику та етику вченого або наукову етику.

Педагогічна етика конкретизує загальнолюдські принципи моралі відповідно до умов професійно-педагогічної діяльності, вивчає особливості педагогічної моралі, обґрунтовує її принципи та з'ясовує специфіку реалізації принципів загальної моралі в освітній галузі, розкриває її функції, категорії, а також вивчає зміст моральної діяльності педагога загалом, охоплюючи моральні взаємини в педагогічному середовищі.

Педагогічна етика відображає внутрішню культуру, моральні цінності педагога, є критерієм особистісного зростання, має узагальнюючий вплив на формування професійно важливих якостей педагога та виступає інтегративною характеристикою професійної діяльності педагога, визначає морально-етичні вимоги до нього та відображає ступінь їх трансформації у його свідомості і поведінці.

Педагогічна етика як галузь (вид) професійної етики має свої особливості: об'єкт праці – людина, відповідальність за майбутнє людини, складність професії у психологічному та організаційному аспектах, науково-педагогічний працівник – завжди приклад для студентів.

Етика вченого передбачає наявність таких моральних якостей як наукову сумлінність, академічну чесність, патріотизм. Базо-

вими нормами етики вченого називають універсалізм, колективізм, безкомпромісність, раціоналізм та емоційну нейтральність.

Розвиток наукового знання на сучасному етапі висунув перед вченими ряд етичних проблем і вимог їх дотримання. На вчених як на певну інтелектуальну спільноту покладається велика відповідальність, зумовлена їх знаннями, технічними можливостями користування науковою інформацією та міжнародними зв'язками.

Етичною нормою для вченого є визнання ним помилковості висунутої гіпотези та теорії, яка може бути сформована на основі недостатньої кількості або неперевірених фактів.

Від рівня сформованості професійної етики науково-педагогічного працівника похідними є всі стосунки, що складаються в умовах педагогічної діяльності.

4.2. Педагогічний такт – складова професійної етики науково-педагогічного працівника

Термін "такт" (від латинського *tactus*) означає форму людських взаємовідносин. Такт – необхідна умова успішного спілкування між людьми. Тактовна людина намагається вести себе в колективі так, щоб ні своїм зовнішнім виглядом, ні необережним словом не зіпсувати настрій навколишнім. *Такт* (доторкання) – норма прояву моральності в спілкуванні. Педагогічний такт – форма функціонування педагогічної етики, норма моральної поведінки викладача. Однозначного визначення поняття педагогічного такту не існує. Одні педагоги вважають, що педагогічний такт це природна здатність викладача впливати на студентів; другі вважають його складовою загальної культури викладача; треті – це досконале володіння своїм предметом і методикою його викладання. Доля правди є в кожному із цих висловлювань. Педагогічний такт, звичайно, пов'язаний із всіма іншими якостями викладача, але має і свою специфіку: він визначається як почуття. Таке визначення зробив К.Д. Ушинський, який вважав педагогічний такт психологічним поняттям [14].

Педагогічний такт в широкому розумінні – це професійна якість науково-педагогічного працівника, за допомогою якої він в кожному конкретному випадку застосовує до студентів найбільш ефективний спосіб виховного впливу.

На думку В. А. Скороходова, педагогічний такт – це складна професійна якість викладача як учителя і вихователя, що характеризується педагогічною доцільністю його стосунків зі студентами, їх активом і заходами впливу на них. У педагогічному такті виражається високоморальне ставлення викладача до студентів, колег та людей, які його оточують; уміння володіти собою та правильно і вчасно застосовувати педагогічні заходи впливу. Структурні компоненти педагогічного такту виражають граничні особистісні риси викладача, які переходять від позитивного до негативного [12]. За В.А. Скороходовим, основні з них такі:

- вимогливість без грубощів і дріб'язкової прискіпливості;
- простота спілкування, яка не допускає фамільярності і панібратства;
- принциповість та наполегливість без упертості;
- уважність і чуйність до студентів без підкреслення цього;
- гумор і іронія без глузування;
- вплив у формі вимог, без пригнічення і приниження гідності особистості студента;
- уміння висловлювати вимоги і навіть прохати без благання і зарозумілості;
- уміння слухати студентів, їх виступи, думки, прохання, не виражаючи байдужості і переваги;
- серйозність підходу до думки, судження і відповіді студента незалежно від їх правильності і грамотності [12].

Структурні компоненти педагогічного такту викладача ґрунтуються на:

- загальній культурі викладача;
- психолого-педагогічних знаннях;
- життєвій практиці і накопиченому досвіді моральних стосунків з людьми.

Педагогічний такт, в якому акумулюються всі складові педагогічної культури, є одним із основних показників педагогічної майстерності.

Сутність педагогічного такту полягає в педагогічно доцільному ставленні та впливі педагога на вихованців, в дотриманні почуття міри в спілкуванні з ними, в умінні налагоджувати продуктивний стиль спілкування в педагогічному процесі та в пошанні до особистості вихованця. К. Д. Ушинський, який володів справжнім педагогічним тактом, особливого значення надавав педагогічному такту у роботі вчителя. Він зазначав, що жоден педагог ніколи не може стати хорошим вихователем-практиком без такту. Ніяка психологія неспроможна заступити людині психологічного такту, який незамінний у практиці в силу того, що діє швидко і вміє і який передбачає приязнь без удаваності, справедливості без прискіпливості, доброту без слабкості, порядок без педантизму і, головне, постійну розумну діяльність [14].

Педагогічний такт виховується і набувається разом із педагогічною культурою і конкретно виявляється в педагогічній діяльності. Він є показником зрілості педагога як майстра своєї справи. Це сильний засіб, за допомогою якого вихованців можна перетворити на своїх співників чи, навпаки, суперників. Педагог повинен працювати над формуванням власного педагогічного такту і постійно його вдосконалювати. Як немає межі досконалості, так і немає межі вияву різноманітних і багатограних сторін педагогічного такту.

Його вдосконаленню сприяє так званий *соціальний інтелект* – особлива індивідуальна його якість, що дає змогу розуміти вихованця, розпізнавати найбільш суттєві її риси, усвідомлювати мотивацію його поведінки. Соціальний інтелект проявляється як просоціальна спрямованість, готовність до співробітництва, особиста зацікавленість у добробуті інших; соціальна ефективність як очікування успіху в розв'язанні міжособистісних взаємин; емпатійний інтерес та особисте співчуття, які забезпечують декодування невербальних ознак емоційних переживань; адекватне визначення ціннісних аспектів ставлення до себе і до інших.

Педагогічний такт – найхарактерніша професійна особливість науково-педагогічного працівника. У будь-якій професії є щось особливе, що відрізняє її від інших професій і може проявлятися і в звичках людини, і в її мові, зовнішньому вигляді.

Особливість педагогічної професії, перш за все, виявляється в педагогічному такті вчителя.

Педагогічний такт як професійна якість і складова педагогічної етики науково-педагогічного працівника вищої школи набувається разом із педагогічною освітою і педагогічною практикою. Повага до студентів, бережливе ставлення до їх особистості лежить в основі педагогічного такту.

Такт потрібний викладачеві не тільки в його взаєминах зі студентами, а й з їхніми батьками, своїми колегами, взагалі з іншими людьми. І скрізь, в різних умовах викладач вищої школи має поводитися не тільки як тактовна людина, а й як представник педагогічної професії, що певним чином позначається на його поведінці.

Тактовну людину характеризують такі риси характеру, як ввічливість, привітність, кмітливість, повага до чужої думки, врівноваженість, почуття гумору. Такі риси особистості повинні бути і у тактового педагога. Вдала форма і міра вчинку потрібні для того, щоб можна було діяти не тільки правильно, а й не порушити добрих взаємин з людьми, не образити їх, не погрішити проти своєї професійної честі – завжди і скрізь нести істину, справедливість і добро.

Потреба в педагогічному такті дуже часто відчувається у взаєминах науково-педагогічного працівника зі студентами, бо педагог з почуття професійного обов'язку змушений реагувати на поведінку вихованців, повсякчас оцінювати її і вести боротьбу з негативними вчинками, домагатися дисципліни, засуджувати лінощі, нечесність, недбайливість. І все це він повинен робити так, щоб не втратити поваги з боку студентів, зміцнювати дружні взаємини зі студентським колективом. Дуже важливо також зважати на особливості конкретних обставин, індивідуальні риси кожного студента.

Педагогічний такт потрібний для того, щоб не викликати у студентів образи і додаткового опору вимогам викладача, щоб роззброїти того, хто чинить опір, і, вплинувши на його совість, зробити з нього співника у загальній справі.

Науково-педагогічний працівник, який володіє педагогічним тактом, стриманий, але вимогливий викладач, який не буде закривати очі на недопустимі вчинки студентів, не боїться зробити будь-кому з них строге зауваження, але робить це вміло, у формі, яка не принижує ні особу студента, ні особу викладача. Тактовний педагог володіє великим і активним запасом різноманітних способів впливу на студентську аудиторію. Це і сила волі, стриманість, уважність, послідовність, кмітливість, гумор і іронія, усмішка, погляд, десятки відтінків голосу. Викладачі, які із широкого діапазону способів впливу користуються лише незначними, втрачають багато можливостей встановити контакт із студентами.

Тактовний викладач, який враховує різноманітні відтінки в поведінці студентів, відчуває себе в їх середовищі вільніше. Педагогічний такт як форма взаємовідносин зі студентами визначається багатьма сторонами особистості викладача, його ідейними переконаннями, культурою поведінки, загальною і професійною освітою, запасом відповідних умінь і навичок. Оволодіти педагогічним тактом, не маючи педагогічної майстерності, неможливо. Педагогічний такт не засвоюється шляхом заучування, запам'ятовування чи тренування. Він є наслідком творчості викладача, показником гнучкості його розуму і не буває стереотипним. Педагогічний такт найбільше необхідний у конфліктних ситуаціях, але основне його призначення – попереджувати такі ситуації. Педагогічний такт – це спеціальні педагогічні вміння, за допомогою яких викладач в кожному конкретному випадку застосовує до студентів найбільш ефективні засоби виховання.

Викладач повинен передбачати можливі наслідки своїх слів і вчинків, правильно оцінювати їх, щоб, змінивши форму поведінки, послабити небажані і шкідливі для педагогічного процесу впливи. Він, розв'язуючи складні питання взаємин у колективі, повинен відкидати будь-які догматичні підходи. Найкращим може бути інколи несподіване, оригінальне, неповторне рішення.

Такт – це також уміння стримувати свої почуття, якщо вони стоять на перешкоді загальній справі, не показувати неприязні. Отже, щоб бути тактовним, треба навчитися керувати своїми почуттями, створювати такий психологічний стан, щоб можна

було критично ставитись до себе, бути чуйним до студентів і навколишніх людей.

Психологи встановили залежність між психічним станом викладача, з одного боку, і його здібністю бути тактовним під час навчальних занять – з другого. Емоційна збудливість ускладнює встановлення ділового контакту і може викликати порушення такту. І навпаки, емоційне пожвавлення і спокійна врівноваженість являють собою дуже сприятливу передумову для такту.

Нетактовність викладача є результатом багатьох причин, що пов'язані з його невмінням зрозуміти іншу людину, поставити себе на її місце, уявити її думки та почуття. Найпоширенішими формами нетактовності є:

- нанесення душевних ран людям шляхом підриву їхнього авторитету, створення атмосфери непорозуміння, відчуження і неприязні в межах формальної правильності;
- застосування будь-яких засобів впливу на студента як наслідок безсилля викладача, його невміння використати доцільніші, моральні методи;
- формальний підхід до студента, нерозуміння мотивів його дій, необґрунтована оцінка вчинків;
- односторонність оцінки вчинку, небажання осмислити дії.

Винятково важливу роль педагогічний такт має у роботі кураторів студентських груп при вирішенні особистих проблем студентів та у вихованні навчальної та побутової дисциплінованості студентів.

Основні умови дотримання педагогічного такту: максимум інформації про педагогічну ситуацію; вміння оцінювати ситуацію; врахування характеру взаємодій, особливостей студентів, об'єктивні і суб'єктивні обставини тощо; передбачати ефективність результату, наслідки впливу; особлива чуйність до студентів; витримка, об'єктивність, гуманізм, педагогічний оптимізм; вміння "піднятися до рівня дитини" (Я. Корчак). На думку В. О. Сухомлинського, вчителі повинні розвивати, поглиблювати в своїх колективах педагогічну етику, стверджувати гуманний початок у вихованні як найважливішу рису педагогічної культури кожного вчителя [13].

4.3. Етика педагогічного спілкування у професійно-педагогічній діяльності науково-педагогічного працівника

Педагогічне спілкування – це професійне спілкування науково-педагогічного працівника з усіма учасниками освітнього процесу, яке спрямоване на створення оптимальних умов для здійснення мети, завдань виховання і навчання у закладі вищої освіти. У процесі навчання педагогічне спілкування – система соціально-психологічної взаємодії між викладачем і студентом, спрямована на створення оптимальних психолого-педагогічних умов для взаємодії. Педагогічне спілкування – це професійно-етичний феномен, який вимагає від викладача вищої школи спеціальної підготовки щодо технології взаємодії, морального досвіду, педагогічної мудрості в організації взаємин зі студентами, колегами у різних сферах освітнього процесу у закладі вищої освіти.

Професійне педагогічне спілкування передбачає високу його культуру, вміння реалізовувати свої можливості у спілкуванні з іншими людьми, здатність сприймати, розуміти інших людей. Культура педагогічного спілкування включає загальну культуру людини, психолого-педагогічні знання, вміння та навички, відповідний емоційний настрій та спрямованість науково-педагогічного працівника на ефективну діяльність. Головні ознаки педагогічного спілкування на суб'єкт-суб'єктному рівні: особистісна орієнтація співрозмовників, рівність психологічних позицій співрозмовників, проникнення у світ почуттів і переживань, готовність прийняти точку зору співрозмовника, нестандартні прийоми спілкування, при яких викладач змінює рольову домінуючу позицію.

Виходячи з логіки освітнього процесу, педагогічне спілкування є складною системою, яка має певну структуру, і включає такі етапи:

- *моделювання майбутнього спілкування* (прогностичний етап), яке здійснюється завчасно на основі знання особливостей фізичного і соціально-психологічного розвитку особис-

тості співбесідника, розуміння особливостей прояву його характеру, обізнаності з рівнем розвитку студентського колективу, передбачення можливих зустрічних дій окремих студентів або всього колективу. Змістом спілкування є формування мети взаємодії (для чого?), аналіз стану співрозмовника (чому він такий?) та ситуації (що сталося?);

➤ *початок взаємодії* вимагає швидкого залучення студентів, студентського колективу до процесу безпосередньої взаємодії. Цей етап називають "комунікативною атакою" – завоювання ініціативи, встановлення ділового і емоційного контакту, в ході якого викладачеві дуже важливо вміння володіти технікою швидкого входження у взаємодію та прийомами динамічного впливу. Ефективними механізмами впливу можуть бути: зараження (підсвідомий емоційний відгук на переживання інших людей, що має невербальний характер), навіювання (свідоме зараження в основному за допомогою мовленнєвого впливу однією людиною інших мотивацією певних дій, емоціями), переконання (усвідомлений і аргументований вплив на систему поглядів людини) та наслідування (засвоєння форм поведінки іншої людини на основі свідомої і підсвідомої ідентифікації себе з нею);

➤ *керування спілкуванням* у освітньому процесі передбачає підтримку ініціативи студентів у спілкуванні, корекція і уточнення прийомів впливу, вербальне та невербальне спілкування, під час якого відбувається обмін інформацією, оцінками інформації, взаємооцінка співрозмовників;

➤ *аналіз результатів спілкування* має бути спрямований на моделювання майбутньої діяльності після порівняння мети, засобів із результатами взаємодії (етап самокоригування).

На кожному етапі педагогічного спілкування для його оптимізації слід дотримуватися певних правил, а саме: демонстрація єдності поглядів, що усуває бар'єри під час спілкування; встановлення особистісного контакту; демонстрація власного ставлення за допомогою посмішки (відкритої чи скептичної), інтонації (дружній, сухій, безапеляційній), експресивності рухів (спокійних, стриманих чи нервових), психологічній дистанції; демонстрація яскравих цілей спільної діяльності, що викликає інтерес

співрозмовника почуття єдності; вияв розуміння внутрішнього стану співрозмовника; створення ситуації успіху.

Педагогічно грамотне спілкування, як зазначає С. С. Вітвицька, "знімає у вихованців негативну емоційну напругу (страх, невпевненість); воно має викликати радість, бажання спільної діяльності" [1, с.89]. Оптимальне педагогічне спілкування створює найкращі умови для розвитку мотивації студентів, творчого характеру діяльності, забезпечує сприятливий психологічний клімат, попереджує створення психологічних бар'єрів, сприяє максимальному використанню особистісних та професійних якостей викладача у освітньому процесі у закладі вищої освіти.

У науково-педагогічній літературі залежно від змісту і спрямованості дій партнерів виділяються такі *рівні (типи) спілкування*: примітивний, маніпулятивний, стандартизований, діловий та особистісний (духовний).

На *примітивному рівні спілкування* в основу ставлення до студента покладено примітивні правила і реакції поведінки – амбіції, самовдоволення, викладач демонструє свою зверхність над студентами.

Під час *маніпулятивного спілкування* взаємини викладача зі студентами будуються на грі, суть якої полягає у бажанні виграти за будь-якої ціни, при цьому студенти є об'єктом маніпуляції.

Стандартизований рівень спілкування передбачає дотримання викладачем стандартів етикету, домінує формальна сторона спілкування, спостерігається слабка орієнтація на особистість студента, який відчуває байдужість викладача поза "маскою".

За *ділового рівня спілкування* викладач бере до уваги особистісні характеристики студента в контексті ефективності діяльності, дотримується стандартів етикету, визнає за студентом право на самостійність і власний вибір, оцінює студента за наукові досягнення об'єктивно, не цікавиться особистісним життям.

Особистісний (духовний) рівень спілкування базується на глибокій зацікавленості студентами, довірі, визнанні їх самостійності. Діяльність викладача, який користується авторитетом серед студентів, спрямована на розвиток їх духовності. Необхідною умовою високої культури взаємодії викладача і студента є набуття викладачем особистісного рівня спілкування, який потребує від нього великої самовіддачі.

Етика педагогічного спілкування вміщує уміння слухати, ставити запитання і аналізувати відповідь, зрозуміти іншого, встановлювати контакт з аудиторією та розуміти її реакцію, проявляти своє ставлення до проблем, які обговорюються, вміти зацікавити студентську аудиторію своїм поясненням.

На основі особливостей взаємодії науково-педагогічного працівника зі студентами склалися певні стилі спілкування. Стиль педагогічного спілкування – прояв педагогічної техніки (методики) у взаєминах. Залежить від особистих якостей людини, загальної культури, професійної компетенції, педагогічної інтуїції. Існує кілька класифікацій стилів педагогічного спілкування. Так, М. В. Сорока-Росинський, поклавши в основу класифікації ставлення викладачів до виконання своїх обов'язків та особливості характеру, виділяє "теоретиків", "реалістів", "утилітаристів" та "інтуїтивістів". За Е.Г. Костяшкіним визначається чотири типи викладачів за рівнем професійної етики та особливостями професійної діяльності: "інтелектуальний", "вольовий", "емоційний", "організаторський". Аналіз поведінки викладача у поєднанні з його науково-педагогічною діяльністю та її результатами використано А. Бойко при класифікації: "оптиміст", "об'єктивіст", "ерудит", "талант", "умілець", "душа", "артист". В.О. Кан-Калик характеризує негативні моделі поведінки педагогів таким чином: "Монблан" – учитель як гірська вершина над учнем; "Китайська стіна" – дистанція між вчителем і учнем, обмежене спілкування; "Локатор" – вибіркові взаємини з тими, хто подобається; "Гамлет" – постійно вагається у своїх діях; "Глухар" – чує тільки себе. Одна із класифікацій виділяє демократичний, авторитарний, ліберальний, змішаний стилі. Інша класифікація: активно-позитивний, ситуативний, пасивно-позитивний, пасивно-негативний, активно-негативний [1].

Авторитарний (від лат. *autoritas* – влада) стиль педагогічного спілкування ґрунтується на беззаперечному впливові науково-педагогічного працівника на студентів за допомогою таких засобів впливу як вказівка, наказ, розпорядження, інструкція.

Ліберальний (від лат. *liberalis* – вільний) стиль спілкування ґрунтується на безпринципному, пасивному ставленні педагога

до негативних дій студентів, невтручанні в життєдіяльність студентського колективу.

Демократичний (від лат. *demokratia* – влада народу, народовладдя) стиль спілкування ґрунтується на врахуванні думки і волі студентського колективу в організації освітнього процесу. Науково-педагогічний працівник спільно зі студентами визначає завдання, заохочує їх ініціативу, розвиває самоуправління. Демократичний стиль найповніше сприяє розвитку особистості студента, формуванню людської гідності, підготовки до професійної діяльності в демократичному суспільстві.

У практиці роботи науково-педагогічних працівників спостерігається змішаний стиль педагогічного спілкування, в якому наявні елементи і авторитарного, і ліберального, і демократичного стилю залежно від ситуації. Кожен викладач створює свій стиль спілкування.

Педагогічне спілкування виконує ряд функцій: інформаційно-комунікативну; регуляційно-комунікативну (регулювання поведінки); афективно-комунікативну (визначення, вплив емоцій людини).

У науково-педагогічній літературі визначено такі *види педагогічного спілкування*: вербальне (основним засобом є слово), мануальне (засобом спілкування є жести), матеріальне (іграшки, підручники тощо), технічне (радіо, кіно, телефон, комп'ютер тощо) [15].

Вимоги до культури педагогічного спілкування: виправдовувати довіру держави, суспільства; дотримуватися педагогічної етики; поважати людей; бути готовим до діалогу з людиною у кожній ситуації; розвивати фізичну й духовну витривалість, загальну культуру спілкування.

Правила спілкування: єдність слова і справи; вимогливість до себе та інших; зібраність у справах, вчинках, словах; чесність, обов'язок, педагогічна і громадська відповідальність; увага, чуйність, терпіння, наполегливість; самоаналіз ефективності педагогічного впливу; самокритичність, вміння виправляти власні помилки; педагогічний оптимізм, відвага в педагогічній творчості, мудра влада над вихованцями.

Розвиток комунікативних здібностей: соціальної перцепції (розуміння стану людини); мускульної мобільності, зібраності;

керування психічним й емоційним станом; ініціативності (зовнішній вигляд, мовлення, комунікативна атака, створення умов позитивного спілкування); застосування прийомів вербального впливу (тональність, темп, емоційність, виразність, образність); використання невербальних засобів спілкування (міміка, жести, пантоміміка); вміння "подати" себе в спілкуванні; організації і творчого розвитку спілкування; мудрого оптимістичного прогнозування й аналізу тощо.

Шляхи вдосконалення культури спілкування: ознайомлення з психолого-педагогічною літературою, спостереження, спеціальні вправи, постійне спілкування, громадська активність, розвиток педагогічних, комунікативних, ораторських здібностей, вдосконалення загальної культури.

Завдання для самостійної роботи

1. Проаналізуйте основні функції педагогічного спілкування.
2. Розкрийте взаємозв'язок між компонентами педагогічного спілкування.
3. Охарактеризуйте педагогічний такт як складову професійної етики науково-педагогічного працівника.
4. Визначте складові педагогічної етики
5. Поясніть сутність основних рівнів спілкування.
6. Проаналізуйте можливі наслідки впливу на особистість того чи іншого стилю спілкування.
7. Визначте основні умови ефективності педагогічного спілкування.

Література до теми 4

1. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: Методичний посібник для студентів магістратури. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 316 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. В. Т. Бусел] – Київ, Ірпінь: ВТФ "Перун", 2002. – 1440 с.
3. Волкова Н.П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Видавничий центр "Академія", 2001. – 576 с.

4. Зайченко І.В., Теслюк В.М., Каленський А.А. Основи педагогічної майстерності та етика викладача вищої школи: підручник / За ред. проф. І.В. Зайченка. – Київ: Видавництво Ліра-К, 2016. – 484 с.

5. Євтух М.Б., Стефанюк С.К. Правові основи української педагогіки: етика та соціальні норми / За заг. ред. С. Стефанюк. Книга третя. Навч. посіб. – Одеса: ОНАЗ ім. О.С.Попова, 2011. – 312 с.

6. Кан-Калык В. А. Учителю о педагогическом общении: Книга для учителя. – Москва: Просвещение, 1987. – 190 с.

7. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения: в 2 т. – Москва: Педагогика, 1982. – Т. 1. – 656 с. – Т. 2. – 576 с.

8. Малахов В. А. Етика: курс лекцій: [навч. посіб.] 4-те вид. – Київ: Либідь, 2002. – 384 с.

9. Марушкевич А. А. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. – К.: Обрії, 2012. – 220 с.

10. Педагогічна та психологічна науки в Україні. Збірник наукових праць до 15-річчя АПН України у 5-ти томах / Том 4. Педагогіка і психологія вищої школи. – К.: Педагогічна думка. 2007. – 440 с.

11. Руссо Ж.-Ж. Педагогические сочинения: в 2 т. – Москва: Педагогика, 1981. – Т. 1. – 656 с. – Т. 2. – 336 с.

12. Скороходов В.А., Шевчук С.П., Руда Н.Л. Психологія та етика менеджменту: Навч. посіб. – Миколаїв: Вид-во "Можливості Кіммерії", 2011. – 285 с.

13. Сухомлинський В. О. Лист про педагогічну етику // Вибрані твори: в 5 т. / редкол.: О. Г. Дзеверін, М. М. Грищенко, С. П. Заволока та ін.; текст, приміт. і передм. покажч. О. Г. Дзеверін. – Київ: Рад. шк., 1977. – Т. 5. – С. 591–600.

14. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: в 2-х т. [пер. з рос.]: редкол.: В. М. Столетов та ін. – Київ.: Рад. школа. 1983. – Т.1. – 448 с. – Т.2. – 359 с.

15. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. – К.: "Академвидав", 2006. – 352 с.

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

Завдання самостійної роботи для підготовки

до практичного заняття № 1

"Підготовка науково-педагогічного працівника

до планування та забезпечення

навчальної роботи у ЗВО"

1. Охарактеризуйте типи навчання у вищій школі.
2. Що таке процес навчання? Назвіть його основні ознаки.
3. Проаналізуйте структуру навчального процесу.
4. Доповніть номенклатуру зовнішніх і внутрішніх суперечностей, що є рушійними силами навчального процесу. Свою відповідь аргументуйте.
5. Визначте і аргументуйте умови розвитку пізнавальної активності студентів у процесі навчання.
6. Опишіть роль і вплив мотивів навчання на Вашу власну пізнавальну діяльність.
7. Назвіть принципи навчання у вищій школі. У чому їх відмінність від принципів навчання у загальноосвітній школі? Чим зумовлена ця відмінність?
8. Що включає в себе зміст вищої освіти?
9. Назвіть основні джерела змісту освіти у вищій школі.
10. Охарактеризуйте оптимальну структуру навчальної програми дисципліни.
11. Доведіть єдність освіти, розвитку, виховання і професіоналізації студента в процесі навчання.
12. Ким встановлюється рекомендований перелік видів навчальної, методичної, наукової та організаційної роботи для науково-педагогічних працівників?
13. Ким і як встановлюються види навчальної роботи науково-педагогічних працівників відповідно до їх посад?

14. Яким має бути співвідношення аудиторного навантаження і самостійної роботи студента залежно від року навчання?

15. Основні функції діагностики знань і умінь студентів у ЗВО.

16. Недоліки традиційної системи оцінювання у вищій школі.

17. Що є змістом когнітивних, соціальних і психологічних результатів навчання у вищій школі?

18. Як Ви розумієте зміст поняття "якість освіти"?

19. Сформулюйте критерії якості підготовки фахівців у ЗВО?

20. Зміст основних дескрипторів Національної рамки кваліфікацій.

21. У чому, на Ваш погляд, полягає мета освіти для майбутнього.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 1

Тема: Підготовка науково-педагогічного працівника до планування та забезпечення навчальної роботи у ЗВО

1. Структура навчального процесу, його внутрішня та зовнішня складові.

2. Характеристика компонентів навчального процесу.

3. Особливості формування змісту освіти у вищій школі. Курсова, предметна, кредитно-модульна системи організації навчання.

4. Планування навчальної діяльності у ЗВО.

Практичне завдання:

➤ **Підготуйте презентацію** "Структура навантаження науково-педагогічних працівників" з обов'язковим відображенням розділів:

- навчальні заняття;
- інші види навчальної роботи;
- інші види роботи, які фіксуються в індивідуальному плані роботи та годинами не обліковуються: "Методична робота", "Наукова робота", "Організаційна робота".

➤ **Підготуйте презентацію** "Формування навчального навантаження науково-педагогічних працівників" з обов'язковим відображенням розділів:

- джерела навчального навантаження та робота із заявками;

- нормативи навчального навантаження науково-педагогічних працівників (штатних, на умовах сумісництва, на умовах погодинної оплати);

- неаудиторне навантаження (кількість годин за видами навчальної роботи) науково-педагогічних працівників;

- нормативи навчального навантаження науково-педагогічних працівників;

- навчальне навантаження науково-педагогічних працівників на умовах погодинної оплати.

5. Джерела змісту вищої освіти. Структура навчальних планів і навчальних програм.

Практичне завдання:

➤ Підготуйте обговорення презентації НМЦ організації навчального процесу "Зміни структури освітніх програм (вільний вибір студента і забезпечення якості підготовки)" – <http://nmc.univ.kiev.ua/doc.htm> документи за 2015-2016 навчальний рік. – № п/п 9.

➤ Проаналізуйте структуру і зміст навчального плану Вашої спеціальності. Знайдіть у ньому предмети, що спрямовані на підготовку здобувачів до планування та забезпечення навчальної діяльності у ЗВО.

6. Підготуватись до дискусії: "Мета освіти в сучасному суспільстві".

7. Основні види діяльності науково-педагогічного працівника у процесі викладання.

Практичне завдання:

➤ Розробіть критерії ефективності сучасної лекції. Підготуйте фрагмент лекції з дотриманням визначених критеріїв.

➤ Розробіть критерії ефективності групового заняття (форма на вибір). Підготуйте фрагмент такого заняття з дотриманням визначених критеріїв.

8. Основні вимоги до контролю результатів навчальної діяльності в системі вищої освіти. ECTS як складова інтеграції системи вищої освіти України в ЄПВО.

Практичне завдання:

➤ У дослідженнях вітчизняних і зарубіжних дидактів немає єдиного погляду на визначення статусу заліків, іспитів, колоквиумів тощо. Їх непослідовно називають і формами організації контролю, і способами останнього. Сформулюйте і аргументуйте власну точку зору на зазначену проблему.

➤ Розробіть критерії, на основі яких можна, на Вашу думку, об'єктивно оцінити якість підготовки фахівців у ЗВО.

➤ Порівняйте національну та зарубіжні моделі моніторингу якості вищої освіти. Знайдіть спільні та відмінні риси.

Рекомендована література

1. Артемова Л. Педагогіка і методика вищої школи: навч.-метод. посіб. для студ. ВНЗ / Л. Артемова. – К.: Кондор, 2012. – 271 с.

2. Вітвицька С. Практикум з педагогіки вищої школи: Навч. посіб. за модульно-рейтинговою системою навчання для студ. магістратури / С. Вітвицька. – К.: Центр навч. літ., 2005. – 395 с.

3. Володарская И. Функции и компетентности преподавателя высшей школы / Вестн. Моск. ун-та. – Сер. 20 / И. Володарская // Пед. образование. – 2007. – № 2. – С. 27–43.

4. Голік О. Педагогічна майстерність: організаційно-управлінський аспект [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Олександр Голік; Бердян. держ. пед. ун-т. – Донецьк : Ноулідж, донецьк. від-ня, 2010. – С. 8–34, С. 109–112.

5. Закон України "Про вищу освіту" // Голос України. – 2014. – 6 серпня.

6. Зварич І. Оцінювання професійної діяльності викладачів у вищих навчальних закладах США (друга половина XX – початок XXI століття) / І. Зварич. – К.: Фенікс, 2014. – 344 с.

7. Зварич І. Педагогічні засади оцінювання знань студентів у вищих навчальних закладах США: монографія / І. Зварич. – К.: Фенікс, 2008. – 209 с.

8. Марушкевич А. Організація навчальної діяльності студентів в сучасних умовах розвитку українського суспільства / А. Марушкевич // Психологія. Педагогіка. Соціальна робота. – №2. – 2011. – С. 71–74.

9. Навчальний процес у вищій педагогічній школі / За ред. акад. О. Мороза – К.: НПУ, 2000. – 337 с.

10. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року / Схвалено Указом Президента України №344/2013, 25.06.2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.4.rada.gov.ua/laws/show/344/2013/page

11. Організація асистентської педагогічної практики аспірантів /ад'юнктів (методичні рекомендації для аспірантів/ад'юнктів 2 року навчання) / укладачі: Вижва С.А., Марушкевич А.А., Спіцин Є.С., Кошечко Н.В., Сатановська Л.А. – К.: 2015.– 161 с.

12. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій (Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. №1341) // Вища школа. – 2012. – №4. – С. 75–85.

13. Проценко О. Навчальний процес: проблеми та досвід їх вирішення / Олександр Проценко, Олена Русєва // Вища школа. – 2011. – №4. – С. 34–41.

14. Туркот В.І. Педагогіка вищої школи та педагогічна майстерність викладача. Навч. посіб. / В.І. Туркот. – К.: Центр навчальної літератури, 2011. – 628 с.

15. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи та педагогічна майстерність викладача / М.М. Фіцула. – 2-е вид. доп. – К.: Академвидав, 2010. – 456 с.

Завдання самостійної роботи для підготовки

до практичного заняття № 2

"Підготовка науково-педагогічного працівника

до планування та забезпечення

методичної роботи у ЗВО"

1. Методична робота викладача вищої школи.
2. Основні види навчальних занять у вищій школі.
3. Підготовка викладача до основних видів навчальних занять.
4. Чому вітчизняну систему організації навчання у вищій школі часто називають лекційно-семінарською?
5. Що спільного і які відмінності у поняттях "метод навчання" і "форми організації навчання"?
6. Визначте основні ознаки індивідуальної, групової і фронтальної форм організації навчання у вищій школі.
7. Сформулюйте умови ефективної організації самостійної роботи студентів?
8. Які форми організації НДРС, що включені до навчального процесу, є, на Вашу думку, найбільш важливими?
9. Які форми НДРС у позанавчальний час є найбільш ефективними на сьогодні?

10. Яке місце займає практична підготовка у системі підготовки майбутнього фахівця?

11. Проілюструйте на прикладах взаємозв'язок дидактичної мети і методів та форм організації навчання.

12. Які класифікації методів навчання існують у сучасній дидактиці вищої школи? Чим вони відрізняються?

13. Полегшується чи ускладнюється, на Вашу думку, робота викладача у ЗВО в умовах постійного зростання кількості методів, прийомів та засобів навчання?

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 2

Тема: Підготовка науково-педагогічного працівника до планування та забезпечення методичної роботи у ЗВО

1. Розробка навчальних планів і освітніх програм.

Практичне завдання:

➤ Проаналізуйте навчальний план Вашої спеціальності. Визначте його структуру. Чи є вона, на Вашу думку, оптимальною? Які навчальні предмети і види діяльності спрямовані на підготовку аспіранта до планування і забезпечення навчальної діяльності у ЗВО?

2. Підготовка до навчальних занять.

Практичне завдання:

➤ Розробити алгоритм підготовки викладача до навчальних занять згідно з навчальним планом Вашої спеціальності (вид заняття за вибором аспіранта).

3. Розробка і впровадження наочних і навчальних посібників.

Практичне завдання:

➤ Підготувати методичну розробку до семінарського заняття (навчальний предмет і тема за вибором аспіранта з навчального плану спеціальності освітнього рівня "Магістр" – розділ "Дисципліни вибору ЗВО").

4. Структура і вимоги до сучасних підручників, навчальних посібників, їх підготовка і рецензування.

5. Вимоги до засобів діагностики для підсумкового і поточного контролю.

Практичне завдання:

➤ На основі однієї з робочих навчальних програм випускової кафедри Вашої спеціальності підготуйте завдання для проведення а) модульного, б) підсумкового контролю (білети для письмового екзамену). Обґрунтуйте зміст і обрану форму завдань.

6. Розробка форм, методів, нових технологій навчання.

Практичне завдання:

➤ Підготуйте презентацію на тему "Сучасні освітні технології та методи їх використання в навчальному процесі".

Рекомендована література

1. Аргунова Е.Р., Жуков Р.Ф., Маричев И.Г. Активные методы обучения: Учебно-методическое пособие / Под науч. ред. Н.В. Кузьминой. – М., 2006.

2. Астахова К. Університетський викладач в умовах переходу суспільства до інноваційної економіки: вектори змін / Катерина Астахова // Вища школа. – 2010. – №2. – С. 41–47.

3. Бех І. Д. Компетентнісний підхід у сучасній освіті / І. Бех // Вища освіта України [Тематичний випуск "Педагогіка вищої школи : методологія, теорія технологій"]. – К.: Гнозис, 2009. – № 3 (додаток 1). – С. 21–24.

4. Буркова Л. Соціономічні професії: інноваційна підготовка фахівців у Вищих навчальних закладах: монографія / Л. Буркова. – К.: ТОВ "Інформаційні системи", 2010. – 278 с.

5. Буряк В. Викладач університету: вимоги до особистісних і професійних рис / Володимир Буряк // Вища школа. – 2010. – № 3–4. – С. 11–35.

6. Володарская И. Функции и компетентности преподавателя высшей школы / И. Володарская // Пед. образование. – 2007. – №2. – С. 27–43.

7. Губерський Л. Філософія як теорія та методологія розвитку освіти / Л. Губерський, В. Андрущенко. – К.: МП Леся, 2008. – 516 с.

8. Гура О. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: теоретико-методологічний аспект: монографія / О. Гура. – Запоріжжя: ГУ "ЗІДМУ", 2006. – 332 с.

9. Закон України "Про вищу освіту" від 01.07.2014 № 1556-VII // Голос України. – 6 серпня 2014.

10. Зварич І. Тестування педагогічної компетентності викладачів США / І. Зварич // Вища освіта України. – 2012. – №4. – С.92–99.

11. Змеев С.И. Компетенция и компетентности преподавателя высшей школы XXI века / С.И. Змеев // Педагогика. – 2012. – №5. – С. 69–74.

12. Луговий В. Компетентності та компетенції: поняття-термінологічний дискурс / В. Луговий // Вища освіта України [Тематичний випуск "Педагогіка вищої школи : методологія, теорія технології"]. – К. : Гнозис, 2009. – № 3 (додаток 1). – С. 8–14.

13. Марушкевич А. Рівень педагогічної компетентності викладачів ВНЗ України: необхідність оцінювання / А. Марушкевич // Матеріали III Міжнародної научно-практичної конференції "Проблеми развития внешнеэкономических связей, предпринимательского и рекреационного потенциала региона в процессе экономических реформ", 9 декабря 2011 года. – Симферополь, 2011. – С. 82–83.

14. Організація асистентської педагогічної практики аспірантів/ад'юнктів (методичні рекомендації для аспірантів/ад'юнктів 2 року навчання) / Укладачі: Вижва С.А., Марушкевич А.А., Спіцин Є.С., Кошечко Н.В., Сатановська Л.А. – К.: 2015. – 161 с.

15. Пятакова Г.Т., Готов О.Л. Інтерактивні методики та специфіка їх застосування у вищій школі: Навч.-метод. посіб. – Тернопіль, 2002.

16. Плахотнік О. Модернізація освітнього процесу у вищій школі на засадах компетентнісного підходу / О. Плахотнік // Інформаційні технології в освіті: збір. наук.праць. – Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2014. – С. 26–36.

17. Положення "Про державний вищий навчальний заклад" (Затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 5 вересня 1996 р. №1074.) / Електронний ресурс/. – Режим доступу: www.mon.gov.ua.

18. Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах (наказ Міносвіти 02.06.1993 р. №161) // Вища освіта в Україні. Нормативно-правове регулювання / За заг. ред. А.П. Зайця, В.С. Журавського. – К.: Форум, 2002. – С. 413–432.

19. Сериков В. Природа педагогической деятельности и особенности профессионального образования педагога / В. Сериков // Педагогика. – 2010. – №5. – С. 29–37.

20. Яламов Ф. Многомерные педагогические компетенции / Ф. Яламов // Педагогика. – 2012. – №4. – С. 45–53.

Завдання самостійної роботи для підготовки до практичного заняття № 3

"Підготовка науково-педагогічного працівника до планування та забезпечення наукової та організаційної роботи у ЗВО".

1. Хто визначає стратегію і перспективні напрями розвитку наукової та інноваційної діяльності закладу вищої освіти.
2. Наукові товариства студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених: основні завдання, напрями, участь науково-педагогічних працівників в їх діяльності.
3. Хто відноситься до науково-педагогічних працівників ЗВО?
4. Нормативно-правова база наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності науково-педагогічних працівників.
5. Організаційні форми провадження наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності у ЗВО.
6. Робота науково-педагогічних працівників у вчених радах, спеціалізованих вчених радах, робочих групах, комісіях.
7. Форми участі науково-педагогічних працівників у проф-орієнтаційній роботі та довузівській підготовці.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 3

Тема: Підготовка науково-педагогічного працівника до планування та забезпечення наукової та організаційної роботи у ЗВО

1. Мета і завдання наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності у закладах вищої освіти.
2. Порядок залучення науково-педагогічних працівників до наукової роботи:
 - виконання планових наукових досліджень;
 - рецензування монографій, підручників, навчальних посібників, словників, довідників, дисертацій, авторефератів, наукових статей, наукових проектів.

Практичне завдання:

➤ Підготуйте рецензію на автореферат дисертації з Вашої спеціальності.

➤ Підготуйте рецензію на статтю у науковому виданні з Вашого фаху.

3. Підготовка наукових кадрів та підвищення їхньої кваліфікації.

Практичні завдання:

➤ Підготуйте презентацію на тему "Форми і методи державного регулювання та управління у науковій і науково-технічній діяльності" з обов'язковим відображенням розділів:

- цілі та напрями державної політики у сфері наукової і науково-технічної діяльності;

- фінансове забезпечення наукової і науково-технічної діяльності;

- порядок надання грантової підтримки наукової і науково-технічної діяльності;

- забезпечення розвитку кадрового потенціалу сфери наукової і науково-технічної діяльності.

4. Керівництво науковою роботою студентів.

5. Організаційна робота науково-педагогічних працівників: форми роботи, нормування.

Рекомендована література

1. Даценко В. Организация научно-исследовательской работы студентов в техническом вузе (Украина) / В. Даценко // Педагогика. – 2013. – №5. – С. 101–104.

2. Есарева З. Особенности деятельности преподавателя высшей школы /З.Ф. Есарева – Л.: Изд-во ЛГУ, 1974. – 112 с.

3. Закон України "Про наукову і науково-технічну діяльність" від 26.11.2015 року № 848-VIII // Голос України від 15.01.2016. – № 6.

4. Кловак Г. Основи педагогічних досліджень: Навч. посіб. для вищих пед. навч. закладів / Г. Кловак. – Чернігів : Чернігів. держ. центр наук.-техн. і економ. інформації, 2003. – 260 с.

5. Кыверялг А. Методы исследования в профессиональной педагогике. / А.Кыверялг. – Таллин: Валгус, 1980. – 334 с.

6. Мегем Є. Спільна творча діяльність викладачів і студентів – основа проектно-технологічної підготовки / Є.Мегем // Вища освіта України. – 2005. – № 4. – С. 90–94.

7. Методология и методы социально-педагогических исследований: Научное, учебно-методическое пособие для студентов, магистрантов, аспирантов и специалистов в области воспитания и образования социальных педагогов и социальных работников / С.Я. Харченко, Н.С. Кратинев, А.Н. Чиж, В.А. Кратина. – Луганск : Альма-матер, 2001. – 216 с.

8. Пискунова Е. Исследовательская деятельность обучающихся: бакалавриат, магистратура, аспирантура / Е. Пискунова // Педагогика. – 2010. – №7. – С. 58–65.

9. Скаткин М. Методология и методика педагогических исследований / М.Скаткин. – М., 1986. – 312 с.

10. Слепкань З. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі / З. Слепкань. – К.: НПУ, 2000. – 210 с.

11. Соловей М. Методологія та технологія науково-педагогічних досліджень: посіб. для студ. вищих навч. закладів / М.І.Соловей, Є. Спіцин, В. Кудіна. – [Вид. 2-ге, переробл. і доп.]. – К. : Ленвіт, 2009. – 192 с.

12. Спіцин Є. Методика організації науково-дослідної роботи студентів у вищому закладі освіти / Є. Спіцин. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2003. – 120 с.

13. Шогенова Ф. Развитие системы исследовательской деятельности студентов в новых социальных условиях / Ф. Шогенова // Педагогика. 2010. – №9. – С. 84–88.

Завдання самостійної роботи для підготовки до практичного заняття № 4

"Підготовка науково-педагогічних працівників до планування та забезпечення виховної діяльності"

1. Назвіть вихідні позиції організації виховання у вищій школі.
2. Які з виховних завдань, на Вашу думку, є найбільш актуальними для виховання сучасного студентства?
3. Дотримання яких принципів виховання є, на Вашу думку, особливо важливим? Обґрунтуйте свій вибір.
4. Основні компоненти системи виховання у ЗВО.
5. У чому полягають основні завдання куратора академічної групи?

6. Охарактеризуйте основні функції куратора.
7. Які вимоги ставляться до професійних та особистісних рис куратора?
8. Роль студентського самоврядування у вищій школі України?
9. Структура і основні напрями діяльності студентського самоврядування.
10. Напрями взаємодії науково-педагогічного працівника зі студентським самоврядуванням.
11. Основні регулятори діяльності і поведінки в студентській академічній групі, робота куратора щодо їх формування.
12. Вивчення колективу академічної групи.
13. Обґрунтуйте умови ефективного застосування індивідуальних, групових та масових форм організації виховання.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 4

Тема: Підготовка науково-педагогічних працівників до планування та забезпечення виховної діяльності

1. Особливості процесу виховання студентської молоді. Системний підхід до виховання студентів у сучасній вищій школі. Провідні принципи виховання.

Практичне завдання:

- Визначте найбільш ефективні форми організації та методи виховання студентської молоді в сучасних умовах. Обґрунтуйте свою позицію.
- На основі аналізу Національної програми виховання дітей та учнівської молоді в Україні визначте зміст, мету і завдання виховання у вищій школі.

2. Зміст та основні форми роботи куратора академічної групи.

Практичне завдання:

- Визначте пріоритетні напрями виховної роботи в академічній групі.
- На основі аналізу освітньої програми, що реалізується випусковою кафедрою з Вашої спеціальності, визначте професійні і

особистісні якості, необхідні випускникові для успішної професійної діяльності. Обґрунтуйте Ваш вибір.

3. Роль студентської групи як засобу виховання. Структура академічної групи, динаміка її розвитку. Методика вивчення академічної групи та складання психолого-педагогічної характеристики на неї.

Практичне завдання:

➤ Визначте критерії, рівні розвитку, основні регулятори діяльності і поведінки в студентській академічній групі. Запропонуйте технологію їх формування куратором.

4. Планування виховної роботи куратором, джерела планування, пріоритетні напрями виховної роботи в академічній групі.

Практичне завдання:

➤ Підготуйте презентацію на тему "Виховна справа, як система" з обов'язковим відображенням елементів:

- цілепокладання (аналіз ситуації, формування цілі і завдань виховної справи);
- планування виховної справи (визначення програми діяльності колективу відповідно до визначеної мети);
- організація діяльності (умови ефективності);
- самоствердження особистості в ході виховної справи;
- підведення підсумків (алгоритм аналізу ходу і результатів виховної справи).

5. Схарактеризуйте сучасний стан студентського самоврядування (на прикладі Вашого факультету), визначте основні проблеми розвитку та можливі шляхи їх вирішення.

Рекомендована література

1. Ананьин Г.Е. О системном подходе в воспитании / Г.Е. Ананьин // Педагогика. – 2011. – №8. – С.77–84.
2. Боденко Б.Н. Оценка воспитательной работы на уровне ее представленности в вузе/ Б.Н. Боденко – М., 2006. – 208 с.
3. Закон України "Про вищу освіту" // Голос України. – 2014. – 6 серпня.

4. Концепція національного виховання студентської молоді // Освіта і управління. – 2009. – Т. 12. – № 2. – С. 80–82.

5. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року / Схвалено Указом Президента України №344/2013, 25.06.2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.4.rada.gov.ua/laws/show/344/2013/page

6. Оболенська Т. Нова парадигма виховної роботи в університеті / Т. Оболенська // Вища школа. – 2011. – № 12. – С. 66–73.

7. Плахотнік О. Особистісно орієнтований підхід до виховання студентів в умовах вищого навчального закладу. / О. Плахотнік // Теоретичний та науково-методичний часопис "Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору: моніторинг якості освіти". – 111 (7) том. – 440 с. – Інститут вищої освіти АПН України. – 2007. – С. 293–298.

8. Про організацію управління виховним процесом у вищих навчальних закладах освіти : метод. рекомендації / Інф. зб. Міністерства освіти України. – 1999. – № 3-4. – С. 58–62.

9. Факторович А.А. Преподаватели и студенты: новые роли и модели взаимодействия / А.А. Факторович // Педагогика. – 2013. – № 5. – С. 89–97.

10. Чибісова Н. Моральне виховання як один з провідних напрямів виховної роботи в умовах становлення безперервної освіти / Н. Чибісова // Вища школа. – 2012. – № 5. – С. 31–37.

Завдання самостійної роботи для підготовки до практичного заняття № 5

"Педагогічне спілкування в діяльності науково-педагогічного працівника"

1. З яких компонентів складається професійно-педагогічна комунікативність?

2. У чому полягає своєрідність педагогічного спілкування?

3. Які вимоги ставляться до організації процесу педагогічного спілкування?

4. Визначте основні функції спілкування.

5. Діалогічне педагогічне спілкування, його ознаки.

6. Дайте характеристику комунікативних умінь та навичок викладача.

7. Які способи розвитку комунікативності Ви вважаєте найефективнішими?

8. Який стиль спілкування Ви вважаєте найбільш продуктивним?

9. Педагогічний такт. Його складові.

10. Визначте правила тактовного спілкування науково-педагогічного працівника.

11. Характеристика педагогічних конфліктів.

12. Причини виникнення педагогічних конфліктів.

13. Динаміка та основні етапи конфліктів.

14. Стратегії поведінки науково-педагогічного працівника в конфліктній ситуації.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 5

Тема: Педагогічне спілкування в діяльності науково-педагогічного працівника

1. Сутність педагогічного спілкування як виду професійної діяльності викладача, його особливості, функції та види.

Практичне завдання:

➤ Що Ви розумієте під поняттям "оптимальне педагогічне спілкування", врахуйте його глибину, багатогранність, точність, оригінальність. У чому Ви вбачаєте відмінність педагогічного спілкування від повсякденного спілкування?

➤ Яка різниця між поняттями "товариськість викладача", "комунікативність" та "комунікабельність викладача"? Чи завжди товариськість викладача відіграє позитивну роль у педагогічному спілкуванні?

➤ Виконайте тест "Чи готовий учитель до діалогу з учнями?" з метою діагностування ціннісних орієнтацій педагога в професійному спілкуванні (Педагогічна майстерність. – К., 2004. – С. 261-263).

2. Особистісно-діалогічний стиль мислення і поведінки викладача як основа професійного спілкування зі студентами. Риси особистісно орієнтованого викладача. Критерії діалогічного педагогічного спілкування.

Практичне завдання:

➤ Покажіть різницю між функціонально-рольовими та особистісно орієнтованими відносинами. Яка специфіка їх виховного впливу на студентів? Проілюструйте виявлену психолого-педагогічну закономірність прикладами з Ваших власних спостережень за відносинами викладача та студентів.

3. Вербальне та невербальне спілкування. Основні стилі та моделі спілкування.

Практичне завдання:

➤ Прочитайте уривки з книжки: Кан Калік В.А. Учителю о педагогическом общении: Кн. для учителя / Педагогічна майстерність: Хрестоматія: Навч. посіб. / Упоряд. І.А. Зязюн, Н.Г. Базилевич, Т.П. Дмитренко та ін. / За ред. І.А. Зязюна. – К.: Вища школа, 2006. – С. 175-181. Знайдіть відповіді на питання:

➤ Що є сутністю і змістом педагогічного спілкування в процесі навчання?

➤ Яку роль відіграє вміння педагога формулювати комунікативні задачі?

➤ Яким чином вони співвідносяться із загальнопедагогічними завданнями?

➤ Схарактеризуйте етапи професійно педагогічного спілкування, визначте їхні завдання в цілісному педагогічному процесі.

➤ Проаналізуйте стилі педагогічного спілкування з погляду особливостей взаємодії викладача й студентів та бажаних і небажаних результатів.

4. Педагогічний такт: сутність, функції та компоненти (психологічний, морально-етичний, естетичний, технологічний).

Практичне завдання:

➤ Моделювання педагогічної ситуації: Продемонструйте фрагмент індивідуальної бесіди зі студентом, колегою, батьками студентів у двох можливих варіантах:

а) нетактовний варіант вирішення конфлікту;

б) варіант вирішення конфлікту на принципах тактової поведінки педагога.

5. Педагогічний конфлікт: види, причини виникнення.
6. Структура, динаміка, основні етапи конфлікту.
7. Поведінка викладача в конфліктній ситуації. Стилi, прийоми розв'язання конфліктних ситуацій.

Практичні завдання:

- Як Ви вважаєте, чи можливе здійснення педагогічного процесу без конфліктів між вихователями і вихованцями, викладачами й студентами? Чи потрібна безконфліктність? Обґрунтуйте.
- Якому стилю Ви віддасте перевагу: відхиленню від можливого зіткнення з іншою людиною, вступу в конфлікт, доведенню його до "переможного кінця"? На що Ви будете орієнтуватися в майбутній педагогічній діяльності?
- Сформулюйте правила педагогічного спілкування, які допомагають уникати конфліктів у взаємодії "викладач – студент".
- Запропонуйте можливі шляхи зниження напруження в конфліктній ситуації в момент взаємодії сторін.

8. Проаналізуйте роботу: Рыбакова М.М. Конфликт и взаимодействие в педагогическом процессе. – М.: Просвещение, 1991. – С. 43-53; 100-104. Дайте відповіді на питання:

- Що є найважливішою передумовою неприпустимості загострення конфліктних ситуацій?
- Назвіть види педагогічних ситуацій та особливості педагогічних конфліктів.
- Проаналізуйте види педагогічних ситуацій та шляхи вирішення конфліктів.

Рекомендована література:

1. Васянович Г. Педагогічна етика: Навчально-методичний посібник / Г. Васянович. – Львів: Норма, 2005. – 344 с.
2. Голік О. Педагогічна майстерність: організаційно-управлінський аспект [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Олександр Голік; Бердян. держ. пед. ун-т. – Донецьк : Ноулідж, донецьк. від-ня, 2010. – С. 131–134.
3. Ильин Е.Н. Искусство общения. – М.: Педагогика, 1982. – 112 с. – М.: Просвещение, 1991. – С. 43–53, 100–115. – С. 13–158. 1988. – С. 61–136, 210–216.

4. Ішмуратов А. Конфлікт і згода / А.Ішмуратов. – К.: Наукова думка, 1996. – С.6–11, 19–20, 84–144.

5. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении: Кн. для учителя / Педагогічна майстерність: Хрестоматія: Навч. посіб. / Упоряд.: І.А. Зязюн, Н.Г. Базилевич, Т.П. Дмитренко та ін.; За ред. І.А. Зязюна. – К.: Вища школа, 2006. – С. 175–181.

6. Карнеги Д. Как завоевывать друзей и оказывать влияние на людей / Д.Карнеги. – М.: Прогресс, 1989. – С. 135–237.

7. Мандель Б. Технологии педагогического мастерства / Б. Мандель. – М.: Вузовский учебник, НИЦ ИНФРА-М, 2015. – С. 175–186.

8. Педагогічна майстерність: Підручник / І. Зязюн, Л. Крамущенко, І. Кривонос та ін.; За ред. І. Зязюна. – 2-е вид., допов. і переробл. – К.: Вища школа, 2004. – 349 с.

9. Рыбакова М. Конфликт и взаимодействие в педагогическом процессе / М. Рыбакова. – М.: Просвещение, 1991. – С.43–53, 100–115.

10. Синиця І. Педагогічний такт і майстерність учителя / І. Синиця. – К.: Рад.школа, 1984. – С. 13–158.

11. Скотт Д. Конфликты. Пути их преодоления / Д. Скотт. – М.: Внештогиздат, 1999. – С. 53–166.

12. Сухомлинський В.О. Лист про педагогічну етику // Вибр. твори.: У 5 т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 5. – С. 591–600.

13. Сухомлинський В.О. Слово про слово // Вибр. тв.: У 5- т. – К.: Рад. школа, 1997. – Т. 5. – С. 160–167.

14. Учителю о педагогической технике / Под ред. Л.И. Рувинского. – М.: Педагогика, 1987. – С. 33–35.

15. Чернокозов И. Профессиональная этика учителя / И.Чернокозов. – М.: Просвещение, 1988. – С.61–136, 210–216.

16. Якушева С. Основы педагогического мастерства и профессионального саморазвития. Учебное пособие/ С.Якушева. – М.: Изд-во "Форум, Инфа-М", 2014. – С. 81–138.

ДОДАТКИ

Додаток А

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

**КОНЦЕПЦІЯ
освітньої діяльності
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
на період до 2019 року**

СХВАЛЕНА

Вченою радою Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
Протокол № 2 від "06"жовтня 2014 р.

Голова Вченої ради

_____ **Л.В. Губерський**

Київ – 2014

Укладачі концепції освітньої діяльності:

Л. Губерський – ректор КНУ імені Тараса Шевченка

О. Закусило – перший проректор

В. Бугров – проректор з науково-педагогічної роботи

С. Вижва – проректор з наукової роботи

П. Бех – проректор з науково-педагогічної роботи (міжнародні зв'язки)

А. Гожик – директор Науково-методичного центру організації навчального процесу

Я. Болюбаш – помічник проректора з науково-педагогічної роботи

Преамбула

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (далі – *Університет*) – це **багатогалузовий класичний університет** дослідницького типу, основними завданнями якого є освітня, науково-дослідницька та інноваційна діяльність.

Від часу заснування Університету в його стінах підготовлені десятки поколінь учених, дипломатів, педагогів, журналістів, політиків і громадських діячів, митців та літераторів, управлінців і виробників, які були й залишаються гордістю України.

На Всесвітній конференції ЮНЕСКО з проблем вищої освіти (2009) було зафіксовано, що, попри безумовний вплив рівня наукових досліджень на престиж навчального закладу, основною суспільною функцією університетів на сьогодні визнається підготовка кадрів. Відповідно до цього, умовою успішної конкуренції на світовому ринку знань було визнано визначення університетами пріоритетів у викладанні і навчанні студентів.

Виконання основних функцій, покладених на Університет, щодо підготовки висококваліфікованих і конкурентоспроможних на міжнародному ринку праці фахівців для наукових, освітніх і виробничих установ держави, сприяння інтеграції України в світовий економічний простір як рівноправного партнера, у тому числі на ринку надання освітніх послуг, виконання Університетом ролі провідного наукового та експертного центру України неможливе без встановлення чітких орієнтирів його розвитку і визначення пріоритетних напрямів модернізації. При цьому, оскільки основною суспільною функцією університетів на сьогодні визнається підготовка кадрів, необхідною умовою успіш-

ної конкуренції на світовому ринку знань є визначення Університетом стратегічних цілей, основних принципів і завдань в освітній діяльності. Концепція освітньої діяльності (далі – *Концепція*) є основою для формування програми розвитку Університету і планів заходів щодо її реалізації.

Правовою основою формування Концепції є Закони України *"Про вищу освіту"*, *"Про освіту"*, *"Про загальну середню освіту"*, *"Про професійно-технічну освіту"*, *"Про професійний розвиток працівників"*, Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1341 *"Про затвердження Національної рамки кваліфікацій"*, Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.09.2014 р. за №847 *"План заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, з іншої сторони на 2014-2017 роки"*, інші нормативно-правові акти у сфері освіти, зайнятості і соціально-трудових відносин, документи Болонського і Копенгагенського процесів тощо.

Розділ 1. Стан розвитку Університету

Історія Університету бере свій початок від 8 листопада 1833 р., коли було підтримано подання міністра освіти С.С. Уварова про заснування Імператорського Університету Св. Володимира на базі перенесеного до Києва Кременецького ліцею. 15 липня 1834 р., у день пам'яті святого рівноапостольного князя Володимира, відбулося урочисте відкриття Університету у складі філософського факультету з двома відділеннями (історико-філологічним та фізико-математичним) та юридичного факультету. В 1841 р. відкрито медичний факультет, створений на базі медичного факультету ліквідованого Віленського університету (м. Вільнюс).

У 1860-х рр. розширено автономні права навчального закладу і відкрито 15 нових кафедр (чисельність яких зросла з 37 до 52), збільшилася також кількість викладачів та студентів.

Протягом 1930-х рр. в Університеті створювалися нові факультети. У 1938 р. їх стало вже вісім: фізико-математичний, історичний, філологічний, хімічний, геолого-географічний, біологічний, юридичний та іноземних мов. У березні 1939 р., на честь

125-річчя з дня народження Тараса Шевченка Президія Верховної Ради СРСР присвоїла його ім'я Київському державному університету. У цьому ж році Університету було передано Канівський біо-географічний заповідник, що став науково-експериментальною та навчальною базою для природничих факультетів.

Особливо швидкого розвитку Університет досяг у 1950-х рр. До 1958 р. в Київському державному університеті вже діяло 11 факультетів. 21 квітня 1994 р. Київському університету Указом Президента України Л.М. Кравчука № 176/94 було надано статус "національного", а 25 листопада 1999 р. новим Указом Президента України Л.Д. Кучми № 1496/99 автономний статус Університету суттєво розширено. 5 травня 2008 р. видано Указ Президента України В.А. Ющенка № 412/2008, яким передбачено перетворення Університету на головний навчально-науковий центр України з підготовки науково-педагогічних та наукових кадрів вищої кваліфікації. 29 липня 2009 р. постановою Кабінету Міністрів України № 795 Університету було надано статус самоврядного (автономного) дослідницького національного вищого навчального закладу; передбачено посилене фінансування програм перспективного розвитку Університету.

На сьогодні Університет надає освітні послуги, пов'язані зі здобуттям вищої освіти на рівні кваліфікаційних вимог до молодшого спеціаліста, бакалавра, спеціаліста, магістра (у т. ч. іноземних громадян), відповідно до ліцензії Серія АЕ №285106, виданої за рішенням Акредитаційної комісії від 27.06.2013 р., протокол №105 та видає дипломи державного зразка відповідно до сертифіката про акредитацію Серія РД-IV № 1159029, протокол Акредитаційної комісії № 105 від 27.06.2013 р. В Університеті здійснюється підготовка кадрів вищої кваліфікації в аспірантурі та докторантурі, спеціалізовані вчені ради із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата і доктора наук діють за 124 науковими спеціальностями. Крім того, Університет надає послуги з набуття повної середньої освіти елітного рівня.

Освітній процес в Університеті забезпечують факультети, навчально-наукові та навчальні інститути, навчально-наукові центри, коледжі, ліцей і підготовче відділення.

Незважаючи на суттєве розширення (порівняно із недавнім минулим) видів діяльності Університету з підготовки кадрів, основні

зусилля Університет зосереджує на підготовці фахівців і професіоналів за 6-9 рівнями Національної рамки кваліфікацій: бакалаврів, магістрів, докторів філософії і докторів наук.

Ключові показники діяльності Київського національного університету імені Тараса Шевченка на початок 2014/2015 навчального року подано у таблиці 1.

Таблиця 1

**Загальна характеристика
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(станом на 01.09.2014)**

№ з/п	Показники діяльності	Кількісні параметри	
		Денна форма навчання	Заочна форма навчання
1.	Ліцензований обсяг вищого навчального закладу (осіб)	14 610	6 770
	у т.ч. за освітньо-кваліфікаційними рівнями:		
	- молодший спеціаліст (осіб)	760	425
	- бакалавр (осіб)	6 710	2 535
	- спеціаліст (осіб)	2 120	2 375
	- магістр (осіб)	5 020	1 635
2.	Кількість студентів, курсантів, слухачів, аспірантів, докторантів, пошукувачів разом:	27 570	
	у т.ч. за рівнями:		
	- молодшого спеціаліста (осіб)	1 200	230
	- бакалавра (осіб)	14 140	1 730
	- спеціаліста (осіб)	170	1 960
	- магістра (осіб)	5 010	1 640
	кількість аспірантів і пошукувачів	1 030	350
	кількість докторантів	110	
3.	Кількість напрямів підготовки та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка за рівнями:		
	- молодший спеціаліст	14	10
	- бакалавр	55	25
	- спеціаліст	54	30
	- магістр	98	38
	- кандидата і доктора наук	124	
4.	Кількість кафедр	198	
	з них випускових:	179	
5.	Кількість факультетів та інститутів	23	

№ з/п	Показники діяльності	Кількісні параметри	
		Денна форма навчання	Заочна форма навчання
6.	Кількість відділень і коледжів	3	
7.	Кількість ліцеїв	1	
8.	Загальна площа навчально-лабораторних будинків (м ²)	245 808	
9.	Площа критих спортивних споруд для проведення навчально-тренувальних занять (м ²)	10 824	
10.	Загальний книжковий фонд (тисяч одиниць)	3 365	
11.	Кількість місць у підприємствах громадського харчування при вищому навчальному закладі	3 076	
12.	Кількість студентів, що проживають в гуртожитку	8 500	
13.	Кількість місць у підприємствах громадського харчування при гуртожитках	355	
14.	Кількість місць у санаторіях-профілакторіях	150	
15.	Кількість міжнародних грантів, наукових та освітніх проєктів й програм, співвиконавцем яких є Університет	27	
16.	Кількість угод, укладених з зарубіжними університетами на навчання студентів за програмами "Подвійний диплом"	8	
17.	Кількість студентів, що здобули вищу освіту за програмами "Подвійний диплом" у 2013 році	24	
18.	Кількість закордонних відряджень науково-педагогічних працівників для проведення наукової та викладацької роботи, стажування у 2013 році	212	
19.	Кількість студентів та аспірантів, направлених на навчання, виробничу практику за профілем підготовки або стажування до закордонних підприємств, організацій, установ у 2013 році	498	
20.	Кількість публікацій у Scopus	11 739	
21.	Кількість цитувань у Scopus	46 431	
22.	Індекс Гірша (h-індекс) у Scopus	67	

Підтвердженням здобутків Університету з підготовки кадрів є щорічне покращення показників Університету в рейтингах QS World University Rankings (у 2014 році – 421–430) і Times Higher Education World University Rankings (провайдер – Thomson Reuters), 4 місце (за 2013/2014 рік) у новому "Рейтингу університе-

тів країн СНД, Грузії, Латвії, Литви та Естонії" (провайдер – МІГ "Интерфакс"), здобуті у 2013/2014 високі місця в новоутвореному європейському рейтингу "U-Multirank" і рейтингу закладів вищої освіти країн СНД "Експерт" (3 місце).

Розділ 2. Проблеми, на розв'язання яких спрямована Концепція

В умовах глобалізації, посилення конкуренції, мобільності робочої сили, швидких економічних і технологічних змін, загострюється проблема підготовки кадрів відповідно до сучасних вимог та викликів на міжнародному та національному ринках праці, переходу до інноваційної моделі розвитку економіки. Найбільш актуальними постають питання людського розвитку, забезпечення якості освіти та професійної підготовки, створення умов для навчання і професійного розвитку громадян упродовж життя, підвищення ефективності взаємодії між системою освіти і ринком праці.

Прийняття Закону України "Про вищу освіту" і ратифікація Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом створюють для вищої освіти України нове правове поле, сприяють зростанню конкуренції на ринку освітніх послуг і посилюють вплив споживачів освітніх послуг на формування змісту освіти і визначення тривалості навчальних програм, а також надають ринку праці і студентам право контролю якості вищої освіти.

Водночас подальший розвиток суспільних відносин, пов'язаних із підготовкою фахівців, обмежується відсутністю погоджених принципів реформування сфери освіти, зайнятості населення та соціально-трудових відносин; невизначеністю ролей та обов'язків сторін, зацікавлених в участі у формуванні та реалізації державної політики щодо підготовки кадрів та професійного розвитку громадян.

Недостатньо ефективним є механізм взаємодії органів влади, навчальних закладів, роботодавців, професійних спілок, фахових об'єднань з метою підготовки кадрів та професійного навчання, що суттєво обмежує можливості працевлаштування ви-

пускників навчальних закладів, зменшує ефективність витрат на підготовку кадрів, гальмує інноваційний розвиток економіки.

Додатковими чинниками, які ускладнюють здійснення освітньої діяльності вищими навчальними закладами України загалом і Університетом зокрема, є:

- ✓ негативні тенденції економічного розвитку і зростання суспільно-політичних ризиків на рівні держави;
- ✓ особливості демографічної ситуації в Україні і погіршення якості підготовки учнів у середній загальноосвітній школі;
- ✓ надмірна пропозиція освітніх послуг на території України і, водночас, зростання доступності вищої освіти за межами держави;
- ✓ скорочення попиту на здобуття кваліфікацій в галузі природничих наук та інженерії;
- ✓ слабка інтеграція ЗВО України у світовий освітньо-науковий простір, їх слабка впізнаваність за межами держави, відсутність у вітчизняних університетів загальноновизнаної стабільної позитивної освітньої і наукової репутації, невідповідність їх матеріально-технічної бази рівню провідних університетів світу;
- ✓ недобросовісна конкуренція на ринку освітніх послуг (недотримання вимог забезпечення якості тощо);
- ✓ ослаблення зв'язків з потенційними замовниками кадрів, надмірна "академізація" університетської освіти і науки, зменшення частки прикладних досліджень;
- ✓ зниження довіри роботодавців до якості вищої освіти і, як наслідок, зменшення мотивації студентів до набуття якісних сучасних знань та отримання необхідних компетенцій;
- ✓ недостатній рівень мотивації керівних і науково-педагогічних кадрів університетів до активної діяльності з вдосконалення, розвитку і забезпечення якості навчальних програм.

Як флагман вищої освіти України, Університет не має можливості і права вичікувати остаточного врегулювання та інституціонального закріплення нової системи відносин між державою, освітою та споживачами освітніх послуг. Університет має щонайшвидше:

- ✓ розробити і затвердити власні стандарти освітньої діяльності за рівнями вищої освіти;
- ✓ розробити і запровадити системні заходи щодо інституціонального забезпечення своєї діяльності в нових умовах;
- ✓ визначити чіткі орієнтири розвитку і прозорі критерії ефективності освітньої діяльності;
- ✓ розробити систему критеріїв успішності навчальних програм;
- ✓ розробити і запровадити заходи для економічної стимуляції розробників нових навчальних програм;
- ✓ запропонувати державі і суспільству прийняти розробки Університету з цього кола питань в якості прототипу галузевих і державних регуляторних документів.

Розділ 3. Мета освітньої діяльності Університету, завдання та основні принципи реалізації Концепції

Основною метою освітньої діяльності університету є підготовка висококваліфікованих і конкурентоспроможних на національному та міжнародному ринку праці фахівців для наукових та освітніх установ, органів державної влади і управління, підприємств всіх форм власності за всіма рівнями вищої освіти (доктор наук, доктор філософії, магістр, бакалавр, молодший бакалавр) в усіх галузях освіти (відповідно до міжнародних і вітчизняних класифікацій освіти), утвердження національних, культурних і загальнолюдських цінностей.

Додатковими напрямками освітньої діяльності університету є:

- ✓ підвищення кваліфікації для осіб з вищою освітою всіх рівнів;
- ✓ надання послуг з набуття повної середньої освіти елітного рівня;
- ✓ надання послуг зі здобуття кваліфікацій професійної освіти на рівні молодшого спеціаліста чи його еквіваленту (4-5 рівні НРК).

Зміст освітніх програм, які пропонує Університет, крім професійної підготовки на адекватному світовому рівні, повинен забезпечувати для осіб, які навчаються, формування ключових

компетентностей, що є необхідними для самореалізації, активної громадянської позиції, соціальної злагоди і здатності до працевлаштування у суспільстві, зокрема:

- ✓ формування духовних і моральних цінностей на рівні, який сприятиме їх інтеграції у громадянське суспільство і становленню активної громадянської позиції в цьому суспільстві;
- ✓ формування картини світу, адекватної сучасному рівню наукових знань про нього (відповідно до рівня вищої освіти), базових компетентностей в галузі науки та техніки;
- ✓ комунікативну компетентність, культурну освіченість, здатність до інтеграції у національну і світову культуру;
- ✓ сприяння багатогранному розвитку особистості, в тому числі – формування вміння навчатися із високим рівнем самостійності, критичне мислення, творчий підхід, ініціативність, здатність вирішувати проблеми, вміння оцінювати ризики, рішучість і конструктивне управління почуттями, підприємливість.

Основні принципи освітньої діяльності Університету:

- ✓ **нерозривність** процесів навчання, науково-дослідницької роботи і виробництва;
- ✓ забезпечення конкурентоспроможності завдяки **високій гарантованій якості**;
- ✓ побудова освітніх програм **на компетентнісній основі** відповідно до рівнів Національної рамки кваліфікацій;
- ✓ **забезпечення єдиного підходу до розроблення освітніх програм** всіх рівнів із обов'язковим урахуванням професійних стандартів, визначенням критеріїв оцінювання знань, умінь, навичок та компетенцій, термінів та порядку підтвердження отриманих особою кваліфікацій;
- ✓ забезпечення **незалежної та об'єктивної оцінки** набутої кваліфікації;
- ✓ науковий та методично обґрунтований **аналіз потреб ринку праці** і перспектив розвитку галузі при розробці академічної політики;
- ✓ сприяння, у тому числі завдяки організації навчального процесу, набуттю студентами **професійної кваліфікації**;

- ✓ визнання якісної **практичної підготовки** студентів необхідною умовою здобуття кваліфікацій всіх рівнів;
- ✓ **сумісність** освітніх програм з **міжнародними класифікаціями** та стандартами вищої освіти;
- ✓ забезпечення доступу до освітніх програм Університету людей з **особливими фізичними потребами**;
- ✓ **гарантування рівності й доступу** до освітніх програм Університету **тих груп людей**, які через недоліки освітнього характеру, спричинені особистими, соціальними, культурними або економічними обставинами, **потребують особливої підтримки** для реалізації свого освітнього потенціалу;
- ✓ **незалежність освітньої діяльності** від впливу політичних партій та релігійних організацій;
- ✓ **активна участь усіх працівників** Університету (адміністрації, науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників, навчально-допоміжного, адміністративно-господарського персоналу) у забезпеченні освітньої діяльності Університету;
- ✓ залучення всіх категорій працівників Університету та студентів до заходів із **забезпечення якості освітніх програм**.

Основні цілі реалізації Концепції

- ✓ забезпечення, із урахуванням розвитку науки і вимог ринку праці, **відповідності освітніх програм** Університету **потребам держави і суспільства**;
- ✓ **формування** в Університеті **культури якості** як основи конкурентоспроможності Університету та його випускників;
- ✓ **інтенсифікація освітнього процесу** завдяки широкому впровадженню інформаційно-комунікаційних технологій і зменшенню частки репродуктивної складової;
- ✓ запровадження **системи мотивації науково-педагогічних працівників** до вдосконалення навчальних програм і забезпечення якості освіти;
- ✓ **диверсифікація джерел фінансування освітньої діяльності** Університету як основа реальної академічної автономії і необхідна умова оновлення матеріально-технічної бази для навчання і наукових досліджень;
- ✓ забезпечення **валідності** процедур **оцінювання**;

✓ формування максимально *ефективної системи відбору талановитої молоді* на навчання до Університету як за рахунок *профорієнтаційної роботи* з випускниками (за попереднім рівнем освіти), так і в результаті *розвитку інтегрованої неперервної системи* відбору і підготовки кадрів за схемою *"ліцей - коледж - Університет"*;

✓ формування *стійкої позитивної академічної репутації* Університету за *всіма освітніми програмами* в Україні та за її межами;

✓ забезпечення *довіри ринку праці до присвоєних Університетом кваліфікацій*;

✓ *зростання ролі* Університету на *міжнародному ринку послуг* як завдяки *збільшенню частки іноземних студентів*, так і завдяки участі у *міжнародних програмах академічної мобільності*;

✓ формування *суспільних цінностей та духовних орієнтирів* в освітньому й науковому процесах.

Основні принципи реалізації Концепції:

- ✓ системність;
- ✓ науковість;
- ✓ інноваційність;
- ✓ субсидіарність;
- ✓ здійсненність;
- ✓ прозорість;
- ✓ неупередженість;
- ✓ професіоналізм;
- ✓ корпоративне партнерство;
- ✓ забезпечення зворотних зв'язків між учасниками освітнього процесу;
- ✓ застосування проектного менеджменту (для реалізації окремих складових Концепції);

Розділ 4. Шляхи реалізації Концепції

Основні шляхи і способи реалізації Концепції:

- ✓ формування освітніх програм виключно на компетентнісній основі, перехід до загальноєвропейського розуміння

змісту галузей освіти, спеціальностей і предметних галузей, впровадження принципів модуляризації при конструюванні освітніх програм;

- ✓ здійснення моніторингу тенденцій розвитку світового, у тому числі європейського, освітньо-наукового простору з метою своєчасного реагування на глобальні виклики, зміни умов і обставин на ринку освітніх послуг, впровадження нових наукових та освітніх технологій;

- ✓ розширення спектру освітніх послуг завдяки відкриттю в Університеті підготовки за новими спеціальностями та відкриттю/модифікації навчальних програм за ліцензованими спеціальностями;

- ✓ орієнтація освітніх програм на потреби наукових, освітніх та виробничих установ держави шляхом залучення їх до навчання практичній роботі в сферах професійної діяльності майбутніх фахівців;

- ✓ пріоритетна орієнтація на формування освітніх програм за освітнім рівнем магістра і освітньо-науковим рівнем доктора філософії, забезпечення набору до магістратури Університету найкращих випускників бакалаврату інших вищих навчальних закладів;

- ✓ створення і реалізація інтенсивних особистісно-орієнтованих технологій навчання (індивідуалізація навчання), індивідуалізація та диференціація навчання обдарованої молоді;

- ✓ впровадження дистанційних технологій в освітній процес;

- ✓ створення умов для здобуття якісної освіти інвалідами, дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування;

- ✓ сприяння набуттю студентами всіх спеціальностей комунікативної компетентності іноземною мовою на необхідному рівні;

- ✓ формування повноцінних англomовних освітніх програм за рівнями магістра і бакалавра (в першу чергу в галузях природничих наук, інформаційно-комунікаційних технологій та інженерії);

- ✓ досягнення якісно нового рівня міжфакультетської і міжкафедральної кооперації в підготовці кадрів шляхом інституційного закріплення відповідальності за формування, виконання і забезпечення якості освітніх програм за керівниками і комітетами освітніх програм;
- ✓ розширення участі Університету в міжнародних програмах академічної мобільності (на рівні студентів і на рівні науково-педагогічних працівників);
- ✓ запровадження програм подвійного дипломування із визнаними у світі університетами (в першу чергу за освітніми програмами в галузі природничих наук, інформаційно-комунікаційних технологій та інженерії);
- ✓ формування спільних освітніх програм із університетами-партнерами для отримання грантів на здійснення освітньої діяльності;
- ✓ інтеграція Університету з навчальними закладами різних рівнів, науковими установами та підприємствами, зокрема, шляхом створення навчально-науково-виробничих комплексів;
- ✓ запровадження міжнародних стандартів викладання іноземних мов і вимог до комунікативної компетентності випускників та науково-педагогічних працівників;
- ✓ розроблення і затвердження стандартів освітньої діяльності Університету (за рівнями);
- ✓ забезпечення вищого рівня інтеграції освітньої діяльності з наукою завдяки зростанню ролі дослідницької компоненти в освітніх програмах;
- ✓ залучення представників роботодавців, провідних учених і фахівців практиків до формування змісту освітніх програм, до визначення процедур оцінювання, до участі у освітньому процесі і підсумковій атестації;
- ✓ підвищення спроможності до працевлаштування випускників університету шляхом забезпечення належних умов для практичної підготовки на робочому місці;
- ✓ створення служби маркетингу освітніх послуг Університету з метою дослідження сучасного ринку праці в Україні та підготовки пропозицій щодо запровадження нових освітніх програм, систематичне проведення аналізу стану працев-

лаштування та кар'єрного зростання випускників Університету в перший рік після отримання диплому;

- ✓ впровадження європейських стандартів та принципів забезпечення якості освіти з урахуванням вимог ринку праці до компетентностей фахівців;

- ✓ впровадження системи заходів, спрямованих на підвищення об'єктивності оцінювання в Університеті, у тому числі шляхом: запровадження обов'язкової експертизи процедур і критеріїв оцінювання; вибіркової внутрішньої і зовнішньої експертизи виставлених оцінок; використання інформаційно-комунікативних технологій в оцінюванні; визначення відповідності інструментів оцінювання цілям оцінювання тощо;

- ✓ створення процедур зворотних зв'язків між учасниками освітнього процесу як необхідної системоутворюючої компоненти процесу забезпечення якості освіти;

- ✓ створення організаційно-технічних умов та засобів оцінки випускниками минулих років актуальності та якості навчальних дисциплін та компетенцій викладачів;

- ✓ впровадження електронного документообігу в освітню діяльність, створення електронних кабінетів керування навчальним процесом для викладачів та студентів;

- ✓ запровадження боротьби з плагіатом за допомогою організаційно-технічних засобів, а також публікації на сайті Університету дипломних робіт, рефератів, звітів з практики тощо;

- ✓ завершення формування цілісної системи моніторингу та забезпечення якості освіти на основі "Програми заходів із забезпечення якості освіти у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка";

- ✓ розробка диференційованих за галузями освіти нормативів та критеріїв до кваліфікації викладачів;

- ✓ запровадження системи оцінювання ефективності роботи науково-педагогічних і педагогічних працівників при реалізації освітніх програм;

- ✓ створення системи заходів для мотивації науково-педагогічних працівників до профорієнтаційної роботи, розробки та впровадження освітніх програм, підвищення рівня викладання, участі у заходах із забезпечення якості і форму-

ванні позитивної академічної репутації тощо, у тому числі шляхом запровадження диференціації в оплаті праці;

- ✓ перегляд та вдосконалення нормативів навчального навантаження з метою вивільнення часу для самостійної роботи студентів і розвитку професійних та особистісних якостей науково-педагогічних працівників;

- ✓ затвердження і реалізація програм підвищення кваліфікації науково-педагогічних і педагогічних працівників в Університеті (інститут післядипломної освіти) та за його межами (з виділенням необхідного фінансування);

- ✓ ініціювання відкриття кафедр україністики в університетах-партнерах, надання їм методичної підтримки;

- ✓ запровадження процедури дострокового припинення трудових відносин із тими науково-педагогічними працівниками, які стабільно демонструють свою професійну нездатність як викладачі;

- ✓ повноцінна інтеграція Українського фізико-математичного ліцею, Оптико-механічного коледжу та Коледжу геологорозвідувальних технологій до структури Університету;

- ✓ розгортання широкомасштабної інформаційно-іміджевої та професійно-орієнтаційної діяльності з метою залучення до навчання в Університеті абітурієнтів з найбільш обдарованої шкільної молоді, здатної опановувати програми вищої освіти;

- ✓ організація і проведення літніх і зимових шкіл на базі Університету для представників університетів-партнерів та інших навчальних закладів і наукових установ;

- ✓ забезпечення прозорості та доступності інформації про освітній процес в Університеті;

- ✓ розроблення і здійснення заходів, необхідних для акредитації Університету та його освітніх програм в європейській і міжнародній асоціаціях університетів, європейській асоціації забезпечення якості вищої освіти тощо;

- ✓ участь Університету в міжнародних рейтингах вищих навчальних закладів.

Розділ 5. Нормативно-правове, організаційне та фінансове забезпечення реалізації Концепції

Нормативно-правове та організаційне забезпечення реалізації Концепції здійснюватиметься шляхом розроблення та прийняття в установленому порядку відповідних нормативних актів, планів і заходів, спрямованих на реалізацію положень Концепції, проведення моніторингу стану їх виконання.

Фінансове забезпечення реалізації Концепції здійснюватиметься за рахунок бюджетних коштів (загальний і спеціальний фонд) із залученням коштів суб'єктів господарювання і громадських організацій, інвестиційних програм, програм міжнародної технічної та фінансової допомоги, коштів ендавмент-фонду та інших не заборонених законодавством джерел.

Додаток Б

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ ректора Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
від "___" "___" 2017 року за № _____
згідно з Ухвалою Вченої Ради від 30.06.2017 р.

Додаток 1

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

"ЗАТВЕРДЖУЮ"

Ректор

(Л.В. Губерський)

"___" "___" 20__ р.

ОСВІТНЬО-_____ПРОГРАМА

"_____"

Рівень вищої освіти: _____

на здобуття освітнього ступеня: _____

за спеціальністю № _____ "_____"

галузі знань № _____ "_____"

Розглянуто та затверджено
на засіданні Вченої ради
від "___" "___" 201__ р.
протокол № _____

Введено в дію наказом ректора від "___" "___" 20__ за № _____

Київ 20__ р.

ЛИСТ ПОГОДЖЕННЯ **освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми**

1.1. Постійна комісія Вченої ради з питань організації освітнього процесу: протокол № _____ від "___" _____ 20__ р.

(особливі умови, за наявності)

Голова постійної комісії _____ (ініціали, прізвище)

1.2. Постійна комісія Вченої ради з питань перспективного розвитку: протокол № _____ від "___" _____ 20__ р.

(особливі умови, за наявності)

Голова постійної комісії _____ (ініціали, прізвище)

1.3. Постійна бюджетно-фінансова комісія Вченої ради Університету: протокол № _____ від "___" _____ 20__ р.

(особливі умови, за наявності)

Голова постійної комісії _____ (ініціали, прізвище)

1.4. Постійна комісія Вченої ради з питань організації наукової роботи *(заповнюється лише для освітньо-наукових програм третього рівня вищої освіти на здобуття освітньо-наукового ступеня: доктор філософії):* протокол № _____ від "___" _____ 20__ р.

(особливі умови, за наявності)

Голова постійної комісії _____ (ініціали, прізвище)

1.5. Постійна комісія Вченої ради з питань міжнародного співробітництва *(заповнюється лише для програм які запроваджуються для навчання іноземних громадян):* протокол № _____ від "___" _____ 20__ р.

(особливі умови, за наявності)

Голова постійної комісії _____ (ініціали, прізвище)

2.1. Науково-методична рада: протокол № _____ від
" ____ " _____ 20__ р.

(особливі умови, за наявності)

Голова науково-методичної ради _____ (ініціали, прізвище)

3.1. Планово-фінансовий відділ:

(особливі умови, за наявності)

Начальник ПФВ _____ (ініціали, прізвище)
" ____ " _____ 20__ р.

3.2. Науково-методичний центр організації навчального процесу:

(особливі умови, за наявності)

Директор НМЦ _____ (ініціали, прізвище)
" ____ " _____ 20__ р.

4.1. Вчена рада факультету/інституту

Протокол № _____ від " ____ " _____ 20__ р.

(особливі умови, за наявності)

Голова Вченої ради _____ (ініціали, прізвище)

4.2. Науково-методична комісія факультету/інституту

Протокол № _____ від " ____ " _____ 20__ р.

(особливі умови, за наявності)

Голова науково-методичної комісії _____

(ініціали, прізвище)

4.3. Кафедра

Протокол № _____ від " ____ " _____ 20__ р.

(особливі умови, за наявності)

Завідувач кафедри _____ (ініціали, прізвище)

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ЗОВНІШНЮ АПРОБАЦІЮ (за наявності)

- А. Рецензії (представників академічної спільноти (ЗВО, національної та галузевої академій наук, тощо)
- Б. Відгуки представників професійних асоціацій
- В. Відгуки представників ринку праці

ПЕРЕДМОВА

Розроблено робочою групою у складі:

Прізвище, ім'я, по батькові керівника та членів проектної групи	Найменування посади (для сумісників – місце основної роботи, найменування посади)	Найменування закладу, який закінчив викладач (рік закінчення, спеціальність, кваліфікація згідно з документом про вищу освіту)	Науковий ступінь, шифр і найменування наукової спеціальності, тема дисертації, вчене звання, за якою кафедрою (спеціальністю) присвоєно	Стаж науково-педагогічної та/або наукової роботи	Інформація про наукову діяльність (основні публікації за напрямом, науково-дослідна робота, участь у конференціях і семінарах, робота з аспірантами та докторантами, керівництво науковою роботою студентів)	Відомості про підвищення кваліфікації викладача (найменування закладу, вид документа, тема, дата видачі)
Керівник проектної групи						
Члени проектної групи						

При розробці проекту Програми враховані вимоги:

- освітнього стандарту (стандартів – у випадку мультидисциплінарних програм) спеціальності _____ за рівнем _____;
 - професійного(них) стандарту _____ (назва стандарту, власник/провайдер стандарту, назва документу яким затверджено стандарт);
 - рекомендації професійної асоціації _____ (назва, інформація про розміщення/оприлюднення рекомендацій);
 - рекомендації _____ (назва організації – провідного працедавця в галузі, інформація про розміщення/оприлюднення рекомендацій).
- (Примітка – пп.2-4 вказуються у випадку наявності)

1. ПРОФІЛЬ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ

" _____ "

" _____ "

зі спеціальності № _____ " _____ "

1 – Загальна інформація	
Ступінь вищої освіти та назва кваліфікації	
Мова(и) навчання і оцінювання	
Обсяг освітньої програми	
Тип програми	
Повна назва закладу вищої освіти, а також структурного підрозділу у якому здійснюється навчання	
Назва закладу вищої освіти який бере участь у забезпеченні програми (заповнюється для програм подвійного і спільного дипломування)	
Офіційна назва освітньої програми, ступінь вищої освіти та назва кваліфікації ЗВО-партнера мовою оригіналу (заповнюється для програм подвійного і спільного дипломування)	
Наявність акредитації	
Цикл/рівень програми	
Передумови	

Форма навчання	
Термін дії освітньої програми	
Інтернет-адреса постійного розміщення опису освітньої програми	
2 – Мета освітньої програми	
Мета програми (з врахуванням рівня кваліфікації)	
3 - Характеристика освітньої програми	
Предметна область (галузь знань / спеціальність / спеціалізація програми)	
Орієнтація освітньої програми	
Основний фокус освітньої програми та спеціалізації	
Особливості програми	
4 – Придатність випускників до працевлаштування та подальшого навчання	
Придатність до працевлаштування	
Подальше навчання	
5 – Викладання та оцінювання	
Викладання та навчання	
Оцінювання	
6 – Програмні компетентності	
Інтегральна компетентність	
Загальні компетентності (ЗК)	
Фахові компетентності спеціальності (ФК)	
7 – Програмні результати навчання	
Програмні результати навчання	
8 – Ресурсне забезпечення реалізації програми	
Специфічні характеристики кадрового забезпечення	
Специфічні характеристики матеріально-технічного забезпечення	
Специфічні характеристики інформаційного та навчально-методичного забезпечення	
9 – Академічна мобільність	
Національна кредитна мобільність	
Міжнародна кредитна мобільність	
Навчання іноземних здобувачів вищої освіти	

2. ПЕРЕЛІК КОМПОНЕНТ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ/НАУКОВОЇ ПРОГРАМИ ТА ЇХ ЛОГІЧНА ПОСЛІДОВНІСТЬ

2.1 Перелік компонент ОП

Код н/д	Компоненти освітньої програми (навчальні дисципліни, курсові проекти (роботи), практики, кваліфікаційна робота)	Кількість кредитів	Форма підсумкового контролю
1	2	3	4
Обов'язкові компоненти ОП			
ОК 1.			
ОК 2.			
ОК 3.			
...			
Загальний обсяг обов'язкових компонент:			
Вибіркові компоненти ОП *			
<i>Вибірковий блок 1 (за наявності)</i>			
ВБ 1.1.			
ВБ 1.2.			
ВБ 1.3.			
<i>Вибірковий блок 2 (за наявності)</i>			
ВБ 2.1.			
ВБ 2.2.			
ВБ 2.3.			
...			
Загальний обсяг вибірових компонент:			
Загальний обсяг освітньої програми			

2.2 Структурно-логічна схема ОП

3. ФОРМА АТЕСТАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

4. МАТРИЦЯ ВІДПОВІДНОСТІ ПРОГРАМНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ КОМПОНЕНТАМ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ

	ОК 1	ОК 2	...	ОК n	ВБ 1	ВБ 2	...	ВБ m
ЗК 1								
ЗК 2								
ЗК 3								
...								
ФК 1								
ФК 2								
ФК 3								

5. МАТРИЦЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОГРАМНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ (ПРН) ВІДПОВІДНИМИ КОМПОНЕНТАМИ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ

	ОК 1	ОК 2	...	ОК n	ВБ 1	ВБ 2	...	ВБ m
ПРН 1								
ПРН 2								
...								
ПРН к								

Голова Науково-методичної ради

В.А. Бугров

Додаток В

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ ректора Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
від "___"_____ 2017 року за №_____
згідно з Ухвалою Вченої Ради від 30.06.2017 р.

Додаток 3

СТРУКТУРА ІНФОРМАЦІЙНОГО ПАКЕТУ КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА І ОСНОВНІ ЗАСАДИ ЙОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ

1. Структура Інформаційного пакету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

А. Публічна частина.

А.1. Інформація щодо структури і керівництва Університету.

А.2. Перелік освітніх (освітньо-професійних, освітньо-наукових) програм за якими студенти здійснюється навчання у поточному навчальному році. Опис кожної програми містить наступні поля:

№ поля	Назва поля	Опис
2.1	Назва програми	текст до 100 знаків
2.2	Гарант програми або особа з еквівалентною відповідальністю	вибір з числа штатних НПП працівників університету
2.3	Код програми (унікальний, повторно не використовується)	число до 8 знаків;
2.4	Галузь(і) знань	випадаючий список: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF
2.5	Спеціальність(ності)	випадаючий список: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF
2.6	Кваліфікація (ї) яка(ї)ї присуджується за програмою	текст до 200 знаків

2.7	Тривалість програми	___ роки і ___ місяців академічних років – число 1 знак) семестрів – число (2 знаки)
2.8	Кількість кредитів ЄКТС	Число від "30" до "240"
2.9	Рівень кваліфікації (відповідно до Національної рамки кваліфікацій, Рамки кваліфікацій Європейського простору вищої освіти та Європейської рамки кваліфікацій для навчання впродовж життя)	НРК – число (2 знаки) ЕНЕА – число (1 знак) EQF (LLL) – число (1 знак)
2.10	Форма навчання	(очна/заочна тощо) – випад- ючий список
2.11	Мови навчання, викладання та оцінювання;	
2.12	Особливі умови прийому	текст до 500 знаків
2.13	Конкретні механізми визнання попереднього навчання (формального, неформального та інформального, якщо доречно)	текст до 500 знаків
2.14	Умови присвоєння кваліфікації(й), зокрема вимоги щодо завершення програми (якщо доречно)	текст до 500 знаків
2.15	Опис (профайл) програми	pdf-файл за затвердженою формою
2.16	Програмні результати навчання	текст до 1000 знаків
2.17	Структурно-логічна схема освітньої програми з кредитами (60 кредитів ЄКТС відповідають одному навчальному року очної форми навчання)	у форматі pdf-файлу
2.18	Правила та шкала оцінювання	текст до 500 знаків
2.19	Обов'язкові чи вибіркові "вікна мобільності" (якщо доречно)	текст до 1000 знаків
2.20	Практика/стажування (якщо доречно)	текст до 1000 знаків
2.21	Навчання на робочому місці/стажування	текст до 1000 знаків

2.22	Перспективи працевлаштування (професійні профілі) випускників	текст до 1000 знаків
2.23	Доступ до подальшого навчання	текст до 1000 знаків
	Додаткові поля для спільних програм:	
2.24	Інформація про вид Диплому і Додатку до диплому	спільний/ подвійний/ багатосторонній (випадаючий список)
2.25	Члени консорціуму/партнерства	текст до 300 знаків
2.26	Кваліфікація яка присуджується ЗВО- партнерами	текст до 200 знаків
2.27	Розподіл семестрів між партнерами, структура мобільності за освітньою програмою	текст до 300 знаків;
2.28	Участь партнерів у навчальній і дослідницькій частинах програми (розподіл кількості кредитів)	текст до 1000 знаків

А.3. Перелік навчальних дисциплін (каталог курсів). Опис кожної навчальної дисципліни містить наступні поля:

№ поля	Назва поля	Опис
3.1	Код/шифр дисципліни	унікальний, визначається за існуючою системою
3.2	Назва	тест – до 75 знаків
3.3	Мова навчання, викладання та оцінювання результатів навчання за навчальною дисципліною	випадаючий список зі списком мов
3.4	Тип	обов'язкова/вибіркова випадаючий список
3.5	Цикл вищої освіти	(короткий/ перший/ другий/ третій) – випадаючий список
3.6	Навчальний рік, у якому цей компонент викладається (якщо доречно)	поле навчального року у форматі "2016/2017", яке оновлюється автоматично за вибором Координатора ЕКТС
3.7	Семестр/триместр, у якому цей компонент викладається	семестр (або триместр – випадаючий список) – число (2 знаки)

3.8	Кількість кредитів ЄКТС	число (до 4 знаків)
3.9	Викладач (викладачі) які забезпечують викладання у поточному навчальному році	вибір зі списку викладачів. Для кожного викладача вноситься: ППБ – науковий ступінь – вчене звання – посада –
3.10	Результати навчання (з дисципліни)	текст до 1000 знаків
3.11	Попередні вимоги до опанування або вибору навчальної дисципліни (якщо доречно)	текст до 500 знаків (успішне опанування курсу _____; знання теоретичних основ _____. Або: знати _____, вміти _____, володіти навичками _____)
3.12	Зміст дисципліни	текст до 1000 знаків (анотація та навчальні цілі)
3.13	Обов'язкова література та інші навчальні ресурси/засоби	текст до 500 знаків
3.14	Рекомендована література та інші навчальні ресурси/засоби – текст до 500 знаків;	текст до 500 знаків
3.15	Заплановані методи та технології навчання та викладання	текст до 1000 знаків
3.16	Методи та критерії оцінювання	текст до 1000 знаків

А.4. Аналітична інформація щодо якості освітньої діяльності та вищої освіти в Університеті.

Б. Інтерфейс введення інформації

В. Інтерфейс керування

Голова Науково-методичної ради

В.А. Бугров

Додаток Г

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ ректора Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
від "___" _____ 2017 року за № _____
згідно з Ухвалою Вченої Ради від 30.06.2017 р.

Додаток 4

ОСНОВНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПАКЕТУ КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

1. Інформаційний пакет Київського національного університету імені Тараса Шевченка складається із публічної частини, інтерфейсу наповнення та інтерфейсу керування. Публічна частина інформаційного пакету розміщується на сайті Університету в спеціальному піддомені – **inform.knu.ua**, у двох версіях – українською та англійською мовами.

1.1. Структура (основні структурні блоки) Інформаційного пакету Київського національного університету імені Тараса Шевченка та принципи його функціонування визначаються Вченою радою Університету. Вчена рада Університету затверджує також уніфіковану структуру переліку освітніх програм та переліку (каталогу) навчальних дисциплін (структурні елементи інформаційного пакету). Форма і порядок оприлюднення аналітичної інформації щодо якості освітньої діяльності та вищої освіти визначається Положенням про систему внутрішнього забезпечення якості освітньої діяльності та вищої освіти.

1.2. Технічні вимоги до інформаційного пакету затверджуються Науково-методичною радою Університету.

1.3. Методичний супровід і розробку технічного завдання забезпечують Науково-методичний центр організації навчального процесу.

1.4. Розробка програмного забезпечення інформаційного пакету і його супровід, а також регулярне резервне копіювання здійснюється Інформаційно-обчислювальним центром.

1.5. Своєчасне та якісне внесення інформації до інформаційного пакету (обома мовами) забезпечують:

- ✓ щодо структури і керівництва Університету – Центр комунікацій;

- ✓ щодо переліку освітніх програм, за якими здійснюється навчання у поточному навчальному році, – відповідні структурні підрозділи (факультети, інститути, коледжі) Університету;

- ✓ щодо переліку навчальних дисциплін (каталогу курсів) – відповідні структурні підрозділи (факультети, інститути, коледжі) Університету;

- ✓ аналітична інформація щодо якості освітньої діяльності та вищої освіти – Науково-методичний центр організації навчального процесу.

1.6. Доступ до інформаційного пакету реалізується за наступними режимами:

- ✓ відкритий – для перегляду записів, отримання інформації, пошуку необхідних даних. Цей режим є доступним для всіх відвідувачів інтернет-сайту Університету;

- ✓ обмежений – для редагування записів та інформації. Здійснюється за авторизацією користувача відповідного структурного підрозділу із визначеними правами доступу.

1.7. Відповідальність за своєчасність, зміст та граматичне оформлення опублікованої в публічній частині інформації щодо навчальних програм та навчальних дисциплін покладається на заступників деканів/директорів з навчальної роботи, які організовують заповнення інформаційного пакету свого структурного підрозділу і перевірку введеної інформації на повноту і достовірність.

1.8. Моніторинг інформаційного пакету здійснює Координатор ЄКТС Університету.

2. До Переліку освітніх програм вносяться всі освітні (освітньо-професійні, освітньо-наукові) програми, за якими студенти навчаються у поточному навчальному році (із зазначенням гарантів програм, задіяних викладачів, навчальних дисциплін).

3. До Переліку навчальних дисциплін (Каталогу курсів) вносяться всі навчальні дисципліни за всі роки з моменту запуску Інформаційного пакету, оформлені відповідно до поточної редакції Довідника ЄКТС.

Голова Науково-методичної ради

В.А. Бугров

Додаток Д

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ ректора Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
від "___" "___" 2017 року за № _____
згідно з Ухвалою Вченої Ради від 30.06.2017 р.

Додаток 5

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

(назва факультету, інституту, центру, коледжу)

Кафедра (циклова комісія) _____

(для коледжів)

"ЗАТВЕРДЖУЮ"

Заступник декана/директора
з навчальної роботи

"___" "___" 20__ року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

(повна назва навчальної дисципліни)

для студентів

галузь знань _____

(шифр і назва)

спеціальність _____

(шифр і назва спеціальності)

освітній рівень _____

(молодший бакалавр, бакалавр, магістр)

освітня програма _____

(назва освітньої програми)

спеціалізація _____

(за наявності)

(назва спеціалізації)

вид дисципліни _____

Пролонговано:
на 20__/20__ н.р. _____ (_____) " ____ " ____ 20__р.
(підпис, ПІБ, дата)

на 20__/20__ н.р. _____ (_____) " ____ " ____ 20__р.
(підпис, ПІБ, дата)

Розробник(и):

(вказати авторів: ПІБ, науковий ступінь, вчене звання, посада, кафедра)

Зав. кафедри _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

Схвалено науково-методичною комісією факультету/інституту (педагогічною радою коледжу) _____

Голова науково-методичної комісії _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

" " 20 року

1. Мета дисципліни –

2. Попередні вимоги до опанування або вибору навчальної дисципліни (за наявності)¹:

1. Знати _____
2. Вміти _____
3. Володіти елементарними навичками _____

3. Анотація навчальної дисципліни:

4. Завдання (навчальні цілі):

5. Результати навчання за дисципліною:

Результат навчання (1. знати; 2. вміти; 3. комунікація; 4. автономність та відповідальність)		Форми (та/або методи і технології) викладання і навчання	Методи оцінювання та пороговий критерій оцінювання (за необхідності)	Відсоток у підсумковій оцінці з дисципліни
Код	Результат навчання			

6. Співвідношення результатів навчання дисципліни із програмними результатами навчання (необов'язково для вибіркових дисциплін які не входять до блоків спеціалізації)

Результати навчання дисципліни (код) Програмні результати навчання (назва)	1.1	1.2	2.1	4.1	4.2

¹ альтернативний варіант:

Успішне опанування курсу _____

Знання теоретичних основ _____

7. Схема формування оцінки.

7.1. Форми оцінювання студентів:

- семестрове оцінювання:

- 1.
- 2.
3.

– підсумкове оцінювання (у формі екзамену/ комплексного екзамену, диференційованого заліку)²:

– умови допуску до підсумкового екзамену:

7.2. Організація оцінювання: (обов'язково зазначається порядок організації передбачених робочою навчальною програмою форм оцінювання із зазначенням орієнтовного графіку оцінювання).

7.3. Шкала відповідності оцінок

Відмінно / Excellent	90-100
Добре / Good	75-89
Задовільно / Satisfactory	60-74
Незадовільно / Fail	0-59
Зараховано / Passed	60-100
Не зараховано / Fail	0-59

8. Структура навчальної дисципліни.

Тематичний план _____ занять

№ п/п	Номер і назва теми*	Кількість годин		
		лекції	семінари/ практичні/ лабораторні вибрати необхідне	Самостійна робота
Назва розділу чи частини I (якщо здійснюється поділ)				
1				
2				

²Залік виставляється за результатами роботи студента впродовж усього семестру і не передбачає додаткових заходів оцінювання для успішних студентів.

Частина 2 Назва (за наявності)				
	ВСЬОГО³			

*Примітка: слід зазначити також теми, винесені на самостійне вивчення

Загальний обсяг ____ год.⁴, в тому числі (вибрати необхідне):

Лекцій – ____ год.

Семінари – 17 год.

Практичні заняття – ____ год.

Лабораторні заняття – ____ год.

Тренінги – ____ год.

Консультації – ____ год.

Самостійна робота – ____ год.

9. Рекомендовані джерела⁵:

Основна: (Базова)

до 10 фундаментальних, базових джерел

Додаткова:

як правило – до 20 джерел

10. Додаткові ресурси (за наявності):

Посилання на електронні ресурси (не тільки відкриті) на яких розміщено додаткову інформацію щодо дисципліни – приклади контрольних і екзаменаційних завдань, тематика рефератів, методичні вказівки з виконання лабораторних робіт, тощо)

Голова Науково-методичної ради

В.А. Бугров

³У робочій програмі навчальної дисципліни для лекційних, семінарських, практичних і лабораторних занять зазначається *реальна* кількість годин (*кратне 2 год. – час тривалості пари*).

⁴Загальна кількість годин, відведених на дану дисципліну згідно навчального плану.

⁵У тому числі інтернет ресурси

Додаток Е

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ ректора Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
від "___" _____ 2017 року за № _____
згідно з Ухвалою Вченої Ради від 30.06.2017 р.

Додаток 6

Інструкція

щодо заповнення робочої навчальної програми дисципліни

1. Заповнення **Титульного аркуша** робочої навчальної програми дисципліни здійснюється із врахуванням наступних особливостей:

1.1. Для дисциплін, які включені до навчальних програм, що запроваджені із 2016 року, шифри і назви галузі знань та спеціальності вказуються відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 р. за № 266 "Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти" (зі змінами);

1.2. Для дисциплін які включені до навчальних програм, що запроваджені до 2016 року шифри і назви галузі знань та спеціальності, а також додаткова позиція – шифр і назва напряму підготовки, вказуються відповідно до Постанов Кабінету Міністрів України: від 13 грудня 2006 р. № 1719 "Про перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра" та від 27 серпня 2010 р. № 787 "Про затвердження переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра" (зі змінами);

1.3. Позиція "**Спеціалізація**" заповнюється за умови що дисципліна входить до спеціалізованого (профільованого) блоку (пакету) дисциплін навчального плану;

1.4. В позиції "**вид дисципліни**" слід вказати статус даної дисципліни: *обов'язкова, вибіркова чи факультативна*;

1.5. В позиції "**Викладачі**" вказуються всі науково-педагогічні працівники, які забезпечують викладання даної дисципліни у відповідному навчальному році за цією робочою програмою.

2. На звороті титульного аркуша (2-га сторінка), в позиції "**Розробник(и)**" слід вказати авторів робочої програми (найчастіше – лектор), подавши інформацію у наступному форматі: ПІБ, науковий ступінь, вчене звання, посада, кафедра).

2.1. Робоча програма навчальної дисципліни розглядається на засіданні кафедри (циклової комісії – для коледжів), науково-методичної комісії факультету/інституту (раді навчального закладу – коледжу), підписується завідувачем кафедри (головою циклової комісії), головою науково-методичної комісії факультету/інституту (головою ради) і затверджується заступником декана/директора інституту з навчальної роботи (заступником директора коледжу).

2.2. У випадку, коли дисципліна буде викладатися на факультеті/в інституті, відмінному від того, у складі якого знаходиться кафедра викладання, обов'язковим є погодження із науково-методичною комісією факультету-замовника.

2.3. У випадку читання дисципліни, яка не є профільною для факультету чи інституту, обов'язковим є погодження з науково-методичною комісією профільного факультету (робиться додатковий запис про погодження). У випадку економічних та юридичних наук погодження із предметною комісією з економічних та юридичних наук при Науково-методичній раді Університету.

3. При заповненні основних розділів:

3.1. Обсяг тексту в позиції "**1. Мета дисципліни**" не повинен перевищувати 300 символів, а в позиції "**3. Анотація навчальної дисципліни**" – 700 символів.

3.2. В позиції "**4. Завдання (навчальні цілі)**" (обсяг до 500 символів) слід вказати, зокрема, на досягнення яких компетентностей випускника спрямована дана дисципліна. Загальні компетентності вказуються відповідно до переліку затвердженого наказом МОН України від 01.06.2016 р. за №600.

3.3. При заповненні позиції "**5. Результати навчання за дисципліною**" : заплановані для дисципліни результати навчання

(далі – РН(Д)) слід описати із детальністю достатньою для розробки/обґрунтування заходів оцінювання. Код результатів визначається відповідно до належності РН(Д) до знань (1.х), умінь (2.х), комунікації (3.х), автономності та відповідальності (4.х). при цьому РН(Д) відповідного спрямування вказуються виключно у випадку їх наявності за конкретною дисципліною. Формулювання результатів навчання здійснюється із використанням активних дієслів (знати, вміти, прийняти рішення, використати тощо. Детальні рекомендації див.: наказ МОН України від 01.06.2016 за №600 [Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/reforma-osviti/naukovo-metodichna-rada-ministerstva/metodichni-rekomendacziyi.html>] і "Розроблення освітніх програм. Методичні рекомендації" / Авт.: В.М. Захарченко, В.І. Луговий, Ю.М. Рашкевич, Ж.В. Таланова / За ред. В.Г. Кременя. – К. : ДП "НВЦ "Пріоритети", 2014. – 120 с.).

3.3.1. В коміріці **"Форми (та/або методи і технології) викладання і навчання"** вказуються ті форми занять, навчальні заходи, методи, технології тощо, які будуть використані викладачем для забезпечення здобуття студентом відповідних РН(Д): лабораторна робота, лекція, семінарське заняття, Case study тощо.

3.3.2. В коміріці **"Методи оцінювання та пороговий критерій оцінювання (за необхідності)"** вказується вид роботи/діяльності студента, за яким буде оцінюватись рівень досягнення РН(Д) (тест, задача, контрольна із відкритими відповідями, реферат, звіт по лабораторній роботі тощо) і (в разі потреби) мінімальний пороговий рівень (тільки після досягнення якого зараховуються бали) позитивної оцінки (наприклад: тестова контрольна робота із закритими відповідями, 60 % правильних відповідей).

3.3.3. В коміріці **"Відсоток у підсумковій оцінці з дисципліни"** вказуються частка (у%) оцінки за вказаний РН(Д) у підсумковій оцінці з дисципліни (сума за всіма РН(Д) дорівнює 100 %).

3.4. При заповненні позиції **"6. Співвідношення результатів навчання дисципліни із програмними результатами"** слід показати (відміткою "+") яким саме результатам навчання освітньої програми відповідають РН(Д). Заповнення цієї таблиці не обов'язкове для вибірових дисциплін, які не входять до блоків спеціалізації.

3.5. При заповненні позиції "7.1 **Форми оцінювання студентів**" слід зазначати перелік видів робіт та форм їх контролю / оцінювання із зазначенням результатів навчання які на них мають бути оцінені, а також кількість балів/відсоток у підсумковій оцінці із дисципліни, пороговий рівень позитивної оцінки. Наприклад:

– **семестрове оцінювання:**

1. *Контрольна робота з 1 –ї теми (тест): РН 1.1.– 10 балів/6 балів.*

2. *Реферат: РН1.1, РН 2.1. – 20 балів/12 балів.*

3. *Контрольна робота з 2 –ї теми (тест): РН 1.2.– 10 балів/6 балів.*

4. *Лабораторні роботи (5 робіт): РН2.2. – 4бали/2бали за кожну.*

При описі підсумкового оцінювання фіксується його форма (екзамен, комплексний екзамен, диференційований залік)⁶:

– форма оцінювання (у випадку комплексного екзамену слід вказати питому вагу складових);

– максимальна кількість балів які можуть бути отримані студентом (зазвичай 40 балів за 100-бальною шкалою);

– результати навчання, які будуть оцінюватись;

– форма проведення і види завдань (а також їх частка в сукупній оцінці);

– мінімальний пороговий рівень екзаменаційної оцінки, за якої іспит вважається складеним. Наприклад (для випадку коли на екзамен виноситься 40 балів): **"Для отримання загальної позитивної оцінки з дисципліни оцінка за екзамен не може бути меншою 24 балів"**⁷

Слід також чітко прописати умови, які висуваються викладачами даної дисципліни як необхідна умова допуску до екзамену:

⁶ Залік виставляється за результатами роботи студента впродовж усього семестру і не передбачає додаткових заходів оцінювання для успішних студентів

⁷У випадку, коли студент на екзамені набрав менше вказаної кількості балів, вони не додаються до семестрової оцінки (незалежно від кількості балів, отриманих під час семестру), в екзаменаційній відомості у колонці "бали за екзамен" ставиться "0", а в колонку "результуюча оцінка" переноситься лише кількість балів, отриманих під час семестру.

"Студент не допускається до екзамену, якщо під час семестру набрав менше ніж ____ балів ⁸. Якщо серед результатів навчання дисципліни є такі які не можуть бути перевірені на екзамені формулюються додаткові вимоги, наприклад: "Студент допускається до екзамену за умови виконання всіх (або %) передбачених планом лабораторних робіт".

3.6. При заповненні позиції **"7.2 Організація оцінювання"** обов'язково зазначається порядок організації передбачених робочою навчальною програмою форм оцінювання із зазначенням орієнтовного графіку оцінювання. У випадку, коли дисципліна викладається два і більше семестрів, слід чітко вказати порядок формування заключної оцінки, у тому числі співвідношення між підсумковими формами контролю в семестрах.

3.7. При заповненні позиції **"8. Структура навчальної дисципліни. Тематичний план ____ занять"** слід вказати про які саме заняття йде мова (лекцій і семінарських; лекцій і лабораторних; тощо). Можливий поділ дисципліни на розділи або частини. Крім тем лекційних/практичних/семінарських занять і назв лабораторних робіт вказуються також теми, винесені на самостійне вивчення. Вказуються також реферати, інші контрольні заходи (після завершення відповідних тем, розділів, частин). Може, за умови наявності в навчальному плані, зазначатися курсова робота.

У робочій програмі навчальної дисципліни для лекційних, семінарських, практичних і лабораторних занять зазначається реальна, кратна 2 (час тривалості пари), кількість годин. Час відведений на інші види навчального навантаження студента може бути кратний 1 годині.

Голова Науково-методичної ради

В.А.Бугров

⁸Мінімальна кількість балів не може бути меншою ніж різниця рівня порогової оцінки (60 балів) і кількості балів, винесених на екзамен (зазвичай 40) – якщо у студента менше 20 балів, він фізично не в змозі отримати позитивну оцінку. Викладач, якщо це аргументовано результатами навчання, які не виносяться на екзамен, може визначити і вищий рівень мінімальної оцінки (як правило до 36 балів).

ПРОГРАМА

асистентської педагогічної практики аспірантів/ад'юнктів
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
рівень вищої освіти – третій (освітньо-науковий)
для наукових спеціальностей, за якими здійснюється підготовка
докторів філософії

Київ – 2015

Розробники:

Марушкевич А.А., завідувач кафедри педагогіки, д-р пед. наук,
професор

Спіцин Є.С., професор кафедри педагогіки, канд. пед. наук,
професор

Кошечко Н.В., доцент кафедри педагогіки, канд. пед. наук,
доцент

Сатановська Л.А., доцент кафедри педагогіки, канд. пед. наук,
доцент

Обговорено та рекомендовано до видання Науково-
методичною радою Київського національного університету іме-
ні Тараса Шевченка

Протокол № 4 від 26 червня 2015 року

Голова науково-методичної ради _____ В.А.Бугров
06. 07. 2015 року

ВСТУП

Програма асистентської педагогічної практики аспірантів/ад'юнктів складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки докторів філософії з наукових спеціальностей, за якими здійснюється підготовка докторів філософії.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є теорія і практика освітньої роботи у закладах вищої освіти.

Міждисциплінарні зв'язки ґрунтуються на знаннях принципів пізнання філософського рівня методології, концепцій, наукових підходів суспільних, природничих і технічних наук, що використовуються в дисциплінах професійної та практичної підготовки. Міжпредметні зв'язки дисципліни з іншими науками дають змогу глибше пізнати психолого-педагогічні факти, явища і процеси, що є підґрунтям для ефективної освітньої діяльності викладача у вищій школі. Також важливими є безпосередні міждисциплінарні зв'язки з курсом "Професійно-педагогічна компетентність викладача закладу вищої освіти".

Програма навчальної дисципліни складається з таких змістових модулів:

1. Навчальна діяльність аспіранта/ад'юнкта під час практики.
2. Методична діяльність аспіранта/ад'юнкта під час практики.
3. Освітня діяльність аспіранта/ад'юнкта під час практики.
4. Науково-дослідна діяльність аспіранта/ад'юнкта під час практики.

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1. Метою асистентської педагогічної практики аспірантів/ад'юнктів є оволодіння аспірантами/ад'юнктами сучасними методами, формами та засобами навчання, формування в них на базі одержаних у закладі вищої освіти знань із базових психолого-педагогічних дисциплін, професійних навичок та вмінь для вирішення конкретних освітніх задач в умовах реального педагогічного процесу, виховання потреби систематично поновлювати свої знання та творчо їх застосовувати в практичній діяль-

ності. В результаті проходження педагогічної практики у аспірантів/ад'юнктів повинні бути сформовані конструктивні, організаторські, комунікативні й дослідницькі вміння викладача університету, необхідні для забезпечення провідних аспектів педагогічної діяльності: навчальної, методичної, виховної й дослідницької роботи.

1.2. Основними завданнями вивчення дисципліни є:

- формування та розвиток професійно-педагогічних навичок та умінь викладача вищої школи;
- формування у аспірантів навичок та умінь проведення науково-дослідницької роботи з психолого-педагогічних та методичних проблем;
- створення умов для професійної адаптації аспірантів/ад'юнктів, залучення їх до активної діяльності як викладачів та кураторів академічних груп;
- розвиток у аспірантів/ад'юнктів практичних умінь здійснювати виховну роботу студентської молоді;
- оволодіння аспірантами комунікативними вміннями, необхідними для спілкування зі студентами та викладачами;
- вироблення у майбутніх викладачів навичок самостійності у підготовці та проведенні різних форм освітньої роботи зі студентами та особистої відповідальності за якість та ефективність цієї роботи;
- вироблення творчого, дослідницького підходу до педагогічної діяльності викладачів вищої школи;
- ознайомлення з організацією освітнього процесу у закладі вищої освіти;
- спостереження за освітнім процесом та аналіз його організації;
- визначення та реалізація конкретних цілей та завдань освітнього процесу з урахуванням ступеня навчання;
- здійснення поточного та перспективного планування навчальної роботи й організація виконання накресленого плану;
- вибір та використання ефективних прийомів і методів навчання та контролю за пізнавальною діяльністю студентів;
- аналіз та узагальнення передового досвіду викладання;

- закріплення та практичне застосування теоретичних знань, оволодіння сучасними методами та прийомами організації і забезпечення освітнього процесу у ЗВО;

- аналіз робочих програм навчальних дисциплін, вироблення рекомендацій щодо їх удосконалення;

- формування професійно значущих якостей, професійних умінь та навичок управління навчальною діяльністю студентів;

- набуття умінь самоаналізу педагогічної майстерності.

1.3. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми аспіранти/ад'юнкти повинні:

знати:

- основні поняття і категорії педагогіки та методики викладання у закладах вищої освіти;

- навчально-методичні комплекси для студентів закладів вищої освіти;

- сучасні підходи до формування у студентів професійної компетентності;

- інноваційні освітні технології навчання у закладах вищої освіти;

- форми, види і способи контролю й оцінювання рівня сформованості професійних компетентностей;

- основні організаційні форми реалізації освітнього процесу у закладах вищої освіти;

- основи планування освітнього процесу у закладі вищої освіти;

- основні положення законодавства України в галузі вищої освіти, програмних документів, які стосуються навчання студентів та викладання у ЗВО;

- завдання і функції науково-педагогічного працівника;

- вимоги до підготовки документального супроводу викладання у ЗВО;

- основні принципи, методи, види навчання у ЗВО;

вміти:

- визначати й аналізувати цілі, зміст, принципи, методи і прийоми навчання;

- аналізувати, обирати й ефективно використовувати навчально-методичні комплекси для студентів закладів вищої освіти;

- контролювати й оцінювати рівень сформованості всіх складників професійної компетентності;

- планувати й реалізовувати різні форми організації освітнього процесу у закладі вищої освіти;

- планувати (проектувати) вивчення навчальних дисциплін;

- відбирати, структурувати зміст навчального матеріалу для проведення різних видів навчальних занять;

- використовувати знання про індивідуально-вікові особливості молоді при проведенні занять;

- застосовувати інноваційні методи, прийоми та засоби навчання і виховання студентів;

- працювати з навчальною, науковою, методичною літературою;

- підвищувати професійні вміння, вивчати передовий педагогічний досвід.

На проходження асистентської педагогічної практики відводиться 300 годин/10 кредитів ЄКТС. Зокрема: проведення різних видів навчальних занять не менше 50 год., інші види робіт, у тому числі і самостійна робота – 250 год.

Асистентська педагогічна практика проводиться на другому та третьому роках навчання в аспірантурі.

2. Форма підсумкового контролю успішності навчання – залік.

3. Засобами діагностики успішності навчання є аналіз результатів навчальної, методичної, виховної та науково-дослідної роботи аспірантів/ад'юнктів. Оцінка результатів практичної підготовки здійснюється за 100-бальною шкалою:

- навчальна діяльність аспіранта/ад'юнкта – до 40 балів,
- методична діяльність аспіранта/ад'юнкта – до 20 балів,
- науково-дослідна діяльність аспіранта/ад'юнкта – до 20 балів,
- діяльність аспіранта/ад'юнкта як куратора академічної групи – до 20 балів.

4. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Навчальна діяльність аспіранта/ад'юнкта-практиканта (4 кредити, 120 год.)

- планування власної викладацької діяльності, підготовка до занять;
- проведення різних видів навчальних занять за розкладом у закріпленій академічній групі;
- проведення психолого-педагогічного аналізу відвіданих занять;
- виготовлення роздавального дидактичного матеріалу;
- перевірка письмових робіт студентів;
- проведення консультацій для студентів;
- підготовка і проведення одного позааудиторного заходу з предмету, що викладається.

Змістовий модуль 2. Методична діяльність аспіранта/ад'юнкта практиканта (2 кредити, 60 год.)

- ознайомлення аспірантів/ад'юнктів з особливостями організації освітнього процесу у закладі вищої освіти (ознайомлення з освітньо-кваліфікаційною характеристикою фахівця, навчальним планом, розкладом занять тощо);
- ознайомлення з кредитно-модульною організацією курсу, що доручено викладати;
- ознайомлення зі змістом освіти з обраного фаху (навчальні програми з дисциплін та робочі програми з навчальних дисциплін, підручники, посібники, методичні рекомендації);
- участь аспірантів/ад'юнктів у засіданнях кафедр, методичних секцій, в роботі семінарів викладачів тощо;
- складання робочої навчальної програми курсу, що доручено проводити (тематичного плану і планів окремих занять, завдань для самостійної роботи, завдань для поточного, модульного і підсумкового видів контролю тощо);
- відвідування та аналіз занять викладачів кафедри та аспірантів/ад'юнктів-практикантів.

Змістовий модуль 3. Виховна діяльність аспіранта/ад'юнкта-практиканта (2 кредити, 60 год.)

- ознайомлення з організацією виховної роботи в університеті;
- ознайомлення з комплексним планом організаційно-виховної роботи в університеті, планом виховної роботи на факультеті, в академічній групі;
- виконання обов'язків куратора академічної групи;
- планування виховної роботи в академічній групі;
- відвідання та аналіз виховних заходів, що проводять інші аспіранти/ад'юнкти-практиканти;
- підготовка і проведення одного виховного заходу;
- проведення психолого-педагогічного вивчення як особистості окремих студентів, так і колективу групи загалом;
- складання психолого-педагогічної характеристики академічної групи.

Змістовий модуль 4. Науково-дослідна діяльність аспіранта/ад'юнкта-практиканта (2 кредити, 60 год.)

- виконання індивідуальних дослідницьких психолого-педагогічних завдань протягом педпрактики та складання відповідного звіту (теми завдань за вибором);
- участь у роботі методологічних семінарів кафедр.

5. Рекомендована література

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. – К.: Либідь, 1998. – 560 с.
2. Андрущенко В., Губерський Л. Філософія як теорія та методологія розвитку освіти / Андрущенко В., Губерський Л. – К.: "МП Леся", 2012. – 568 с.
3. Аргунова Е.Р., Жуков Р.Ф., Маричев И.Г. Активные методы обучения: Учебно-методическое пособие / Под ред. Н.В. Кузьминой. – М., 2006. – 386 с.
4. Боденко Б.Н. Оценка воспитательной работы (на уровне ее представленности в вузе). – М., 2006.
5. Виховна робота в закладах освіти України. Випуск II. Збірник нормативних документів та методичних рекомендацій. – К.: ІЗМН, 1998. – 335 с.
6. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи: Метод. посібник для студ. магістратури. – Житомир, 2003. – 232 с.

7. Власова О.І. Методика викладання психології. Підручник. – К.: Геопринт, 2011. – 340 с.
8. Демчук В.С., Соловей М.І. Виховна робота наставника академічної групи студентів вищого закладу освіти. – К.: ДДЛУ, 2000. – 68 с.
9. Деякі аспекти формування національної культури студентської молоді : 36. наукових статей. – К.: ІЗМН, 1997. – 120 с.
10. Євтух М.Б. Інноваційні методи оцінювання навчальних досягнень: монографія / М.Б. Євтух, Е.В. Лузік, Л.М. Дибкова. – К. : КНЕУ, 2010. – 248 с.
11. Єрмаков І.Г. Виховання життєтворчості: моделі виховних систем. – Харків: Вид. група "Основа", 2006. – 224 с.
12. Заболотська О.Формування та розвиток студента як індивідуальності // Вища освіта України. – 2005. – №2. – С. 88–93.
13. Зварич І.М. Теоретичні і методичні основи оцінювання педагогічної компетентності викладачів США : навч. посібник / І.М. Зварич. – К.: Фенікс, 2012. – 148 с.
14. Іздебська В. студентське самоврядування як чинник формування самосвідомості молоді // Рідна школа. – 2000. – №11. – С. 26–28.
15. Кошечко Н.В. Методика викладання у вищій школі : навч. посібник / Н.В. Кошечко. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2013. – 114 с.
16. Кудіна В.В., Соловей М.І., Спіцин Є.С. Педагогіка вищої школи. – К.: Ленвіт, 2009. – 213 с.
17. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи : Навч. посіб. – К.: Знання, 2005. – 471 с.
18. Куратори академічної групи: Метод. рекомендації щодо проведення виховної роботи зі студентами. – К.: ДАЖКГ, 2002. – 36 с.
19. Кучерявий О.Г. Модульно-розвивальне навчання у вищій школі: аспекти проектування : Монографія. – К. : Слово, 2012. – 280 с.
20. Лузан П., Зайцева І. Академічна група в контексті проблем виховання студентської молоді // Освіта і управління. – 2002. – Т. 5. – № 1. – С. 151–156.

21. Мартинюк І.В. Національне виховання: теорія і методологія: Метод. посібник. – К.: ІСДО, 1995. – 100 с.

22. Методика викладання у вищій школі: навч. посібник / О.В. Малихін, І.Г. Павленко, О.О. Лаврентьєва, Г.І. Матукова. – К. : КНТ, 2014. – 262 с.

23. Методичні рекомендації до планування виховної роботи з студентами у вищих навчальних закладах освіти III-IV рівнів акредитації // Інформ. зб. Міносвіти України. – 1998. – №17–18. – С. 50–53.

24. Молодь і закон: Збірник нормативних актів і документів з проблем виховання студентської молоді / За заг. ред. Н.І. Косаревої. – К.: ІЗМН, 1997. – 352 с.

25. Муніч Н.В. Методика викладання у вищій школі : методичний посібник (для магістрів) /Н.В. Муніч. – К. : ПП Дірект Лайн, 2015. – 80 с.

26. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні // Освіта України. – 2004. – 3 грудня.

27. Організація, форми та методи виховної роботи серед студентів колективами кафедр вищого закладу освіти: Методичні рекомендації / Укл. В.Д. Базилевич, М.І. Поночовний, Н.І. Косарева. – К.: ІЗМН, 1997. – 28 с.

28. Особливості формування світогляду студентської молоді: Методичні рекомендації /Укл. В.О. Долгих, Ю.Д. Руденко, В.І. Шпак. – К.: ІЗМН, 1997. – 36 с.

29. Педагогика и психология высшей школы. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. – 508 с.

30. Педагогіка вищої школи: Навч. посібник / З.Н. Курлянд, Р.І. Хмельюк, А.В. Семенова та ін.; За заг. ред. З.Н. Курлянд. – К.: Знання, 2005. – 399 с.

31. Планування і проведення організаційно-виховної роботи серед студентів: Методичні рекомендації / Укл. В.Д. Базилевич, М.І. Поночовний, І.В. Дзевульська – К.: ІЗМН, 1997. – 28 с.

32. Про організацію управління виховним процесом у вищих навчальних закладах освіти: Методичні рекомендації // Інформ. зб. Міносвіти України. – 1999. – №3–4. – С. 58–62.

33. Соловей М.І., Демчук В.С. Виховна робота у вищому навчальному закладі. – К.: Ленвіт, 2003. – 257 с.

34. Сучасні підходи та моделі розв'язання проблеми попередження правопорушень, наркоманії серед учнівської і студентської молоді. 3б. наук. статей та матеріалів передового досвіду. – К.: ІЗМН, 1997. – 288 с.

35. Чижевський Б.Г. Актуальні проблеми побудови системи виховання в умовах державотворення // Педагогіка і психологія. – 1997. – №1. – С. 111–118.

36. Шляхтун П.П. Методика викладання соціально-гуманітарних дисциплін навч. посібник / П.П. Шляхтун. – К. : Академія, 2011. – 224 с. – (Серія "Альма-матер").

37. Щербань П. Українська національна ідея і сучасні проблеми виховання учнівської та студентської молоді // Вища освіта України. – 2005. – №4. – С. 62–67.

38. Ягоднікова В.В. Інтерактивні форми і методи навчання у вищій школі : навч. посібник / В.В. Ягоднікова. – К. : Персонал, 2011. – 70 с.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА (Марушкевич А.А.)	3
--	---

ТЕМА 1

Професійно-педагогічна діяльність науково-педагогічного працівника (Матеріали до лекцій 1-2) (Марушкевич А.А.)	5
Завдання для самостійної роботи	21
Література до теми 1	22

ТЕМА 2

Професійно-педагогічна підготовка науково-педагогічного працівника (Матеріали до лекцій 3-5) (Спіцин Є.С.)	24
Завдання для самостійної роботи	70
Література до теми 2	71

ТЕМА 3

Педагогічна майстерність у професійно-педагогічній підготовці науково-педагогічного працівника (Матеріали до лекцій 6-7) (Плахотнік О.В.)	74
Завдання для самостійної роботи	105
Література до теми 3	106

ТЕМА 4

Професійна етика у професійно-педагогічній підготовці науково-педагогічного працівника (Матеріали до лекцій 8-9) (Кузьменко Н.М.)	107
Завдання для самостійної роботи	128
Література до теми 4	128

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

Завдання самостійної роботи для підготовки до практичного заняття № 1	130
Практичне заняття № 1	
Тема: Підготовка науково-педагогічного працівника до планування та забезпечення навчальної роботи у ЗВО (Жиленко М.В.)	131
Рекомендована література	133

Завдання самостійної роботи для підготовки до практичного заняття № 2	134
--	------------

Практичне заняття № 2

Тема: підготовка науково-педагогічного працівника до планування та забезпечення методичної роботи у ЗВО (Жиленко М.В.).....	135
<i>Рекомендована література</i>	<i>136</i>

Завдання самостійної роботи для підготовки до практичного заняття № 3	138
--	------------

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 3

Тема: Підготовка науково-педагогічного працівника до планування та забезпечення наукової та організаційної роботи у ЗВО (Жиленко М.В.).....	138
<i>Рекомендована література</i>	<i>139</i>

Завдання самостійної роботи для підготовки до практичного заняття № 4	140
--	------------

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 4

Тема: Підготовка науково-педагогічних працівників до планування та забезпечення виховної діяльності (Жиленко М.В.).....	141
<i>Рекомендована література</i>	<i>142</i>

Завдання самостійної роботи для підготовки до практичного заняття № 5	143
--	------------

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 5

Тема: Педагогічне спілкування в діяльності науково-педагогічного працівника (Жиленко М.В.).....	144
<i>Рекомендована література</i>	<i>146</i>

ДОДАТКИ

Додаток А

Концепція освітньої діяльності Київського національного університету імені Тараса Шевченка на період до 2019 року.....	148
--	-----

Додаток Б

Освітньо-професійна/наукова програма	165
--	-----

Додаток В

Структура інформаційного пакету Київського національного університету імені Тараса Шевченка і основні засади його функціонування	173
--	-----

Додаток Г

Основні засади функціонування інформаційного пакету Київського національного університету імені Тараса Шевченка	177
---	-----

Додаток Д

Робоча програма навчальної дисципліни.....	180
--	-----

Додаток Е

Інструкція щодо заповнення робочої навчальної програми дисципліни	185
--	-----

Додаток Є

Програма асистентської педагогічної практики аспірантів/ад'юнктів.....	190
---	-----

Навчальне видання

Марушкевич Алла Адамівна
Кузьменко Надія Михайлівна
Плахотнік Ольга Василівна
Спіцин Євгеній Сергійович
Жиленко Микола Володимирович

ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАЦІВНИКА

Навчальний посібник

Редактор Т. Мельник

Оригінал-макет виготовлено ВПЦ "Київський університет"

Формат 60x84^{1/16}. Ум. друк. арк. 11,8. Наклад 100. Зам. № 218-8784.
Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № Пс17.

Підписано до друку 27.02.18

Видавець і виготовлювач
ВПЦ "Київський університет"

б-р Т. Шевченка, 14, м. Київ, 01601,

☎ (044) 239 32 22; (044) 239 31 72; тел./факс (044) 239 31 28
e-mail: vpc_div.chief@univ.net.ua; redaktor@univ.net.ua
<http://vpc.univ.kiev.ua>

Свідectво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02